

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa ja Yhdysvalloissa

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Talousrikosoikeus
Otto Koskinen
nro. Y23096425
Kevät 2023

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa ja Yhdysvalloissa

Tekijä: Otto Koskinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Oikeustiede, talousrikosoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Licensiaatintutkimus __

Sivumäärä: XIII + 68

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Oikeushenkilön rangaistusvastuu sisällytettiin Suomen rikoslakiin (39/1889) vuonna 1995. Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva historiallinen kehitys voidaan puolestaan ulottaa englantilaisen oikeuden vaikutuksen ansiosta aina myöhäiselle keskiajalle saakka. Historiallisesti vertailtuna oikeushenkilön rangaistusvastuu on siten ollut Suomessa voimassa suhteellisen lyhyen ajan. Myös oikeusjärjestelmiensä osalta maat eroavat toisistaan. Yhdysvalloissa on *common law* -oikeusjärjestelmä ja Suomi lukeutuu laajassa mielessä *civil law* -oikeusjärjestelmiin. Tutkimuksen tarkoituksena on täten selvittää oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteita kahdesta hyvin erilaisesta lähtökohdasta.

Tutkimuksessa selvitetään oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa, oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Yhdysvalloissa sekä merkittävimmät maiden väliset erot ja yhtäläisyydet. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteita systematisoidaan lainopillisen metodin avulla. Näiden tavoitteiden vertailussa hyödynnetään puolestaan oikeusvertailevaa metodologiaa. Tutkimuksen lopussa esitetään Suomen osalta myös muutamia havainnottoja *de lege ferenda*. Tutkimuksen perusteella oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa ovat seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon ja oikeushenkilöiden toiminnan ohjaaminen erityisesti rikoksia ehkäisevästi. Yhdysvalloissa tavoitteet jakautuvat selkeästi *ex ante* ja *ex post*. Tavoitteena *ex ante* on rikosten ehkäiseminen ja *ex post* rikosten kustannustehokas selvittäminen.

Suurin ero tavoitteiden osalta on tutkimuksesta saatujen tulosten perusteella siinä, miten tavoitteisiin pyritään. Oikeushenkilön rangaistusvastuun ainoa mahdollinen seuraamus Suomessa on yhteisösakko. Näin ollen Suomessa ei ole juurikaan keinoja vaikuttaa oikeushenkilön toimintaan *ex post*. Sen sijaan Yhdysvalloissa kyseeseen tulee sakon ohella erilaisia oikeushenkilön toimintaa jatkossa ohjaavia seuraamuksia. Tutkimuksen perusteella Suomesakin olisi toivottavaa pohtia yhteisösakon oheen muitakin mahdollisia rikosoikeudellisia seuraamuksia. Erityisesti jälkikäteisesti ohjaavat toimet sisältävät kuitenkin rikosoikeudellisesti tarkasteltuna ongelmia. Oikeushenkilön rangaistusvastuusta käytävää keskustelua tulee edelleen jatkaa.

Avainsanat: oikeushenkilön rangaistusvastuu, oikeusvertailu, rikosoikeus, talousrikosoikeus, Yhdysvallat, yhteisösakko

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
LYHENTEET	XIII
1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajausta	3
1.3 Tutkimuksen menetöt ja lähdeaineisto	6
1.4 Tutkimuksen rakenne	10
2 OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU SUOMESSA	12
2.1 Historiallinen kehitys	12
2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset	14
2.3 Yhteisösakon mittaaminen	17
2.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa	23
2.4.1 Rikosoikeudellisen vastuun tavoitteita	23
2.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet	26
3 OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU YHDYSVALLOISSA	33
3.1 Historiallinen kehitys	33
3.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset Yhdysvalloissa	36
3.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamukset Yhdysvalloissa	39
3.3.1 Oikeushenkilön rangaistusajat Yhdysvalloissa	39
3.3.2 Rangaistuksen mittaaminen oikeushenkilölle	41
3.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Yhdysvalloissa	43
3.4.1 Hyvitys ja ennaltaehkäisy oikeushenkilön rangaistusvastuun kontektissa	43
3.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet	47
4 SUOMEN JA YHDYSVALTAIN VÄLISET EROT	51
4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu	51

IV

4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet	54
4.3 Kriittisiä näkökulmia	58
5 LOPUKSI	63
5.1 Yhteenveto ja johtopäätökset	63
5.2 Pohdintaa de lege ferenda.....	66

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis:

- Laintulkinnan teoria. Juva 1989.
- Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa: Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. Porvoo 1997. s. 35–56.

Alvesalo-Kuusi, Anne – Lähteenmäki, Liisa – Janhonen, Minna – Tapani, Jussi – Räsänen, Tuula: Yhteisövastuu, turvallisuus ja työturvallisuusrikos muuttuvan työelämän ja lainsäädännön käytännöissä: Loppuraportti. Helsinki 2017 (*Alvesalo-Kuusi ym.* 2017).

Arlen, Jennifer:

- Corporate Criminal Liability: Theory and Evidence. Teoksessa: Harel, Alon – Hylton, Keith N. (toim.): Research Handbook on the Economics of Criminal Law. Edward Elgar Publishing 2012. s. 144–203. (*Arlen* 2012a)
- The Failure of the Organizational Sentencing Guidelines. Teoksessa: University of Miami Law Review, 66(2) 2012. s. 321–362. (*Arlen* 2012b)

Arlen, Jennifer – Buell, Samuel W.: The Law of Corporate Investigations and the Global Expansion of Corporate Criminal Enforcement. Southern California Law Review, 93(4) 2020. s. 697–762.

Arlen, Jennifer – Kraakman, Reinier: Controlling Corporate Misconduct: An Analysis of Corporate Liability Regimes. New York University Law Review, 72(4) 1997. s. 687–779.

Beale, Sara S.:

- Is Corporate Criminal Liability Unique. American Criminal Law Review, 44(4) 2007. s. 1503–1536.
- The Development and Evolution of the U.S. Law of Corporate Criminal Liability and the Yates Memo. Stetson Law Review 46(1) 2016. s. 41–70.

Bernard, Thomas J.: The Historical Development of Corporate Criminal Liability. Criminology 22 (1) 1984. s. 3–18.

Braithwaite, John: Crime, shame and reintegration. 16. painos. Oxford University Press 2006.

Brand, Oliver: Conceptual Comparisons: Towards a Coherent Methodology of Comparative Legal Studies. Brooklyn Journal of International Law, 32(2) 2007. s. 405–466.

- Brickey, Kathleen F.:* Corporate Criminal Accountability: A Brief History and an Observation. *Washington University Law Quarterly* 60(2) 1982, s. 393–424.
- Bucy, Pamela H.:*
- Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability. *Minnesota Law Review*, 75 1991. s. 1095–1184.
 - Corporate Criminal Liability: When Does it Make Sense. *American Criminal Law Review*, 46(4) 2009. s. 1437–1458.
- Buell, Samuel W.:* Corporate Crime: An Introduction to the Law and Its Enforcement. Esplanade Press 2021.
- Byam, John T.:* The Economic Inefficiency of Corporate Criminal Liability. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 73(2) 1982. s. 582–603.
- Collin, Jari – Saarelainen, Ari:* Teollinen internet. Helsinki 2016.
- Dainow, Joseph:* The Civil Law and the Common Law: Some Points of Comparison. *American Journal of Comparative Law*, 15(3) 1967. s. 419–435.
- Diamantis, Mihailis E.:* Functional Corporate Knowledge. *William & Mary Law Review*, 61(2) 2019. s. 319–396.
- Developments in the Law: Corporate Crime: Regulating Corporate Behaviour Through Criminal Sanctions. *Harvard Law Review*, 92(6) 1979. s. 1227–1375. (*Developments* 1979)
- Engelhart, Marc:* Corporate Criminal Liability from a Comparative Perspective. Teoksessa: Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.): *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer International Publishing Switzerland 2014. s. 53–76.
- Farnsworth, E. Allan:* An Introduction to the Legal System of the United States. 4. painos. Oxford University Press 2010.
- Fischel, Daniel R. – Sykes, Alan O.:* Corporate Crime. *The Journal of Legal Studies* 25(2) 1996. s. 319–349.
- Friedman, Lawrence:* In Defense of Corporate Criminal Liability. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 23(3) 2000. s. 833–858.
- Hahto, Vilja:* Rikosoikeustiede ja oikeusvertailu. *Lakimies* 8/2001. s. 1290–1308.
- Hasnas, John:* The Centenary of a Mistake: One Hundred Years of Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review*, 46(4) 2009. s. 1329–1358.

VII

- Hefendehl, Roland*: Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems. *Buffalo Criminal Law Review*. 4(1) 2000. s. 283–300.
- Henning, Peter J.*: Corporate Criminal Liability and the Potential for Rehabilitation. *American Criminal Law Review*, 46(4) 2009. s. 1417–1436.
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.
- Hovi, Heta*: Oikeushenkilön rangaistusvastuu ympäristörikoksissa – vertailussa Suomen ja Yhdysvaltain rangaistusvastuumallit. Edilex 2020.
- Husa, Jaakko*:
- Valkoista yksisarvista pyydystämässä vai mörköä paossa? *Lakimies* 5/2010. s. 700–718.
 - Oikeusvertailu: Teoria ja metodologia. Helsinki 2013.
 - Oikeusvertailun metodit globalisoituvassa maailmassa. *Lakimies* 7–8/2017. s. 1088–1102.
- Jaatinen, Heikki*: Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Helsinki 2000.
- Johnson, Timothy A.*: Sentencing Organizations after Booker. Teoksessa: *Yale Law Journal*, 116(3) 2006. s. 632–666.
- Jääskinen, Niilo*: Kolme aaltoa – Miten Suomen oikeusjärjestys eurooppalaistui? *Defensor Legis* N:o 4/2001. s. 603–619.
- Kangas, Urpo*: Minun metodini. Teoksessa: Häyhä, Juha (toim.): *Minun metodini*. Porvoo 1997. s. 90–109.
- Karhu, Juha*:
- Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. *Lakimies* 5/2003. s. 789–807.
 - Kohti 2000-luvun oikeuslähdeoppia. *Lakimies* 7–8/2020. s. 1017–1034.
- Khanna, Vikramaditya S.*: Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve. *Harvard Law Review*. 109(7) 1996. s. 1477–1534.
- Kivistö, Ville*: Compliance-ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. *Defensor Legis* 2/2021. s. 323–337.
- Korkka, Heli*: Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. *Lakimies* 3–4/2019. s. 313–336.
- Korkka-Knuts, Heli*: Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 7–8/2021. s. 1165–1186.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan*: Yleinen rikosoikeus. Keuruu 2020.

VIII

Kotiranta, Kai: Oikeushenkilö rangaistusvastuun kohdentamisen ongelma osakeyhtiön su-
lautuessa. *Defensor Legis* 2/2021, s. 302–322. (*Kotiranta* 2021b)

Lahti, Raimo:

- Rikoslain kokonaisuudistusta 30 vuotta – entä nyt? *Lakimies* 4/2001, s. 718–725.
- Rikosoikeuden kokonaisuudistus ja seuraamusjärjestelmän kehittäminen. *Lakimies* 3/2004, s. 412–421.
- Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen suhteesta oikeushenkilön rangais-
tusvastuuseen. Teoksessa: Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti,
Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.): *Juhlajulkaisu Kimmo*
Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Helsinki 2019. s. 201–221.

Lappi-Seppälä, Tapio:

- Miksi rikosoikeus? Teoksessa: Hirvonen, Ari (toim.): *Kohti 2000-luvun rikosoi-
keutta*. Helsinki 1994. s. 19–82.
- Kriminaalipolitiikka – rikosoikeuspolitiikka. *Lakimies* 8/1998. s. 1285–1308.
- ”Rangaistukset vastaavat yleistä oikeustajua” – pohdintoja oikeustajun merkityk-
sestä rangaistustason asettelussa. Teoksessa: Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka,
Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.): *Juhlajul-
kaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019*. Helsinki 2019. s. 222–248.

Larkin Jr, Paul J. – Seibler, John M.: All Stick and No Carrot: The Yates Memorandum and
Corporate Criminal Liability. *Stetson Law Review* 46(1) 2016.

Lund, Dorothy S. – Sarin, Natasha: Corporate Crime and Punishment: An Empirical Study.
Texas Law Review, 100(2) 2021. s. 285–352.

Luoto, Lauri: Itsestään ajavat autot ja rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 6/2022. s. 927–
948.

Luukka, Panu: Yrityskulttuuri on kuningas. Helsinki 2019.

*Lähteenmäki, Liisa – Koistinen, Hanna – Alvesalo-Kuusi, Anne – Tapani, Jussi – Janhonen,
Minna:* Yhteisösakot ja niiden mittaaminen työturvallisuusrikoksissa, *Lakimies* 7–
8/2016, s. 1054–1079 (*Lähteenmäki ym.* 2016).

Matikkala, Jussi:

- Rikoslain kokonaisuudistuksesta. Teoksessa Raimo Lahti (toim.): *Rikosoikeuden
muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu.
Helsinki 2013.
- Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Keuruu 2021.

Melander, Sakari:

IX

- Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002. s. 938–961.
- Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Helsinki 2008.

More, Charles: Understanding the Industrial Revolution. Taylor & Francis Group 2000.

Mueller, Gerhard O.W.: Mens Rea and the Corporations - A Study of the Model Penal Code Position on Corporate Criminal Liability. University of Pittsburgh Law Review 19(1) 1957. s. 21–50.

Nemeth, Charles P.: Criminal Law. 2. painos. Taylor & Francis Group, LLC 2012.

Neste Oil Oyj vuosikertomus 2008. (*Neste Oyj* 2008)

Nuotio, Kimmo: Oikeuslähteet, ”supernormistot” ja ratkaisujen perustelu. Teoksessa: Tala, Jyrki – Wikström, Kauko (toim.): Oikeus – kulttuuria ja teoriaa: Juhlajulkaisu Hannu Tolonen 2005. Vammala 2005. s. 127–152.

Ojanen, Tuomas: EU-oikeuden perusteita. 3., uudistettu painos. Keuruu 2016.

Pieth, Mark – Ivory, Radha: Corporate Criminal Liability. Teoksessa Brown, Karen B. – Snyder, David V. (toim.): General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law/Rapports Généraux du XVIIIème Congrès de l’Académie Internationale de Droit Comparé. Springer Science+Business Media B.V. 2012. s. 625–655.

Raitio, Juha: Eurooppaoikeus ja sisämarkkinat. 3., uudistettu painos. Helsinki 2013.

Ratsula, Niina: Yrityskulttuuri tuo Compliance-ohjelman sanoista teoksi. Defensor Legis 4/2019. s. 553–560.

Robson, Regina A.: Crime and Punishment: Rehabilitating Retribution as a Justification for Organizational Criminal Liability. American Business Law Journal, 47(1) 2010. s. 109–144.

Ross, Ezra – Pritikin, Martin: The Collection Gap: Underenforcement of Corporate and White-Collar Fines and Penalties. Yale Law & Policy Review, 29(2) 2011. s. 453–526.

Sayre, Francis B.:

- Criminal Responsibility for the Acts of Another. Harvard Law Review 43(5) 1930. s. 689–723.
- Mens Rea. Harvard Law Review 45(6) 1932. s. 974–1026.

Schlesinger, Rudolf B.: The Past and Future of Comparative Law. The American Journal of Comparative Law, 43(3) 1995. s. 477–481.

- Stein, Peter G.*: Roman Law, Common Law, and Civil Law. *Tulane Law Review*, 66(6) 1991 – 1992. s. 1591–1604.
- Tapani, Jussi*: Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:22, OM 2021.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Helsinki 2016.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu*: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuooppi. 3., uudistettu painos. Helsinki 2019.
- The Economist Intelligence United: Democracy Index 2021. The China challenge. Lontoo 2022. (*EIU 2022*)
- Tolvanen, Matti*: Rangaistusteorioiden – Mitä ne ovat ja mihin niitä tarvitaan? *Oikeus* 2009 (38); 3: 358–379.
- Webb, Dan K. – Molo, Steven F. – Hurst, James F.*: Understanding and Avoiding Corporate and Executive Criminal Liability. *The Business Lawyer* 49(2) 1994. s. 617–668.
- Weissmann, Andrew*: Rethinking Criminal Corporate Liability. *Indiana Law Journal* 82(2) 2007. s. 411–452.

Virallislähteet

Suomi

- HE 95/1993 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 44/2002 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 53/2002 vp*: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- HE 1/2016 vp*: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- PeVL 61/2014 vp*: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 293/2014 vp) laiksi rikosuhrimaksusta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- PeVL 9/2016 vp*: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 1/2016 vp) laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.
- PeVM 25/1994 vp*: Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Yhdysvallat

United States Sentencing Commission Guidelines Manual 2021. (*Guidelines Manual 2021*)

Oikeustapaukset

Suomi

Helsingin HO 20.12.2013, nro 3340

Helsingin HO 30.1.2015, nro 104448

KKO 2002:39

KKO 2008:33

KKO 2008:61

KKO 2014:20

KKO 2020:87

KKO 2021:4

KKO 2021:6

KKO 2021:79

Yhdysvallat ja Englanti

Trustees of Dartmouth College v. Woodward, 17 U.S. 518 (1819)

Rex v. Medley (1834)

People v. Corporation of Albany, 11 N.Y. 539 (1834)

State v. Morris & Essex Railroad, 23 N.J.L. 360 (1852)

Commonwealth v. Proprietors of New Bedford Bridge, 68 Mass. 339, 2 Gray 339 (1854)

State v. First National Bank, 2 S.D. 568 (1892)

State v. Paggett, 8 Wash. 579 (1894)

State v. Ohio Oil Co. – 150 Ind. 21, 49 N.E. 809 (1898)

United States v. John Kelso CO., 86 F. 304 (1898)

United States v. Alaska Packers' Ass'n, 1 Alaska 217 (1901)

New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States, 212 U.S. 481 (1909)

United States v. Nearing, 252 F. 223 (1918)

Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973)

United States v. Hilton Hotels Corp., 467 F.2d 1000 (9th Cir. 1973)

United States v. Bank of New England, N.A - 821 F.2d 844 (1st Cir. 1987)

Southland Securities v. Inspire Ins. Solutions, 365 F.3d 353 (5th Cir. 2004)

United States v. Booker, 543 U.S. 220 (2005)

Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization, No. 19-1392, 597 U.S. (2022)

Internet

Tilastokeskus > Tietoa tilastoista > Käsitteet > Pienet ja keskisuuret yritykset.

[https://www.stat.fi/meta/kas/pienet_ja_keski.html] (15.9.2022)

Elinkeinoelämän keskusliitto > Tutkittua tietoa > Tietoa Suomen taloudesta > Yritykset.
Päivitetty 8.2.2021.

[<https://ek.fi/tutkittua-tietoa/tietoa-suomen-taloudesta/yritykset/>] (21.9.2022)

United States Sentencing Commission > About [<https://www.ussc.gov/about-page>]
(28.9.2022)

American Law Institute > About [<https://www.ali.org/about-ali/>] (16.12.2022)

American Bar Association > ABA Groups > Section of Legal Education and Admissions to
the Bar > ABA-Approved Law Schools > Number of ABA-Approved Law Schools
[[https://www.americanbar.org/groups/legal_education/resources/aba_ap-
proved_law_schools/](https://www.americanbar.org/groups/legal_education/resources/aba_approved_law_schools/)] (16.12.2022)

The State Bar of California > Admissions > Law School Regulation > Law Schools
[<https://www.calbar.ca.gov/Admissions/Law-School-Regulation/Law-Schools>]
(16.12.2022)

Lakimiesuutiset: Suomi 100: Suomalaiset lakimiehet vuosina 1917–2017. Julkaistu
7.8.2017. [[https://lakimiesuutiset.fi/suomi-100-suomalaiset-lakimiehet-vuosina-1917-
2017/](https://lakimiesuutiset.fi/suomi-100-suomalaiset-lakimiehet-vuosina-1917-2017/)] (16.12.2022)

American Bar Association Profile of the Legal Profession 2022 > Demographics > Growth
of the Legal Profession [<https://www.abalegalprofile.com/demographics.php>]
(16.12.2022) (*ABA Profile 2022*)

Vierashuoneessa lakimies, OTL Matti Nissinen: Oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittä-
minen takeltelee. Julkaistu 6.11.2019. [<https://www.edilex.fi/uutiset/61890>]
(3.1.2023) (*Nissinen 2019*)

Amnesty International > What We Do > Death Penalty > The global view: death sentences
and executions 2008–2021. [[https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-pe-
nalty/](https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-pe-
nalty/)] (5.1.2023) (*Amnesty 2023*)

Vierashuoneessa asianajaja, työelämäprofessori, OTT Kai Kotiranta: Selvitysmiehen ra-
portti oikeushenkilön rangaistusvastuusta – oikeustila rangaistusvastuun siirtymisestä
oikeushenkilön lakatessa on edelleen epäselvä. Julkaistu 25.1.2021. [[https://www.edi-
lex.fi/uutiset/67450](https://www.edi-
lex.fi/uutiset/67450)] (21.2.2023) (*Kotiranta 2021a*)

LYHENTEET

ABA	American Bar Association
EU	Euroopan unioni
FSGO	Federal Sentencing Guidelines of Organizations
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
KKO	Korkein oikeus
MPC	Model Penal Code
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
U.S.C.	The United States Code
USSC	The United States Sentencing Commission
USSG	The United States Sentencing Guidelines
VahL	Vahingonkorvauslaki

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Vanhastaan rikosoikeuden tarkoituksena on ollut rangaista perinteisiin rikoksiin syyllistyneitä luonnollisia henkilöitä. Tällaisia perinteisiä rikoksia ovat esimerkiksi varkaus tai murha. Rikosoikeus on tähän päivään mennessä muuttunut enemmän yhteiskunnallisia ongelmia ehkäiseväksi, kuitenkin unohtamatta sen perinteistäkään roolia.¹ Kehityksen aikana on tullut ajankohtaiseksi ulottaa rikosoikeudellinen vastuu luonnollisten henkilöiden lisäksi myös oikeushenkilöihin, vaikka oikeushenkilöt eivät itse voi olla rikoksen tekijöinä sanan varsinaisessa merkityksessä.² Yhteiskunnan muuttuessa myös rikosoikeuden on täytynyt muuttua yhteiskunnallisten muutosten mukana.

Oikeushenkilöt ovat oikeuden luomia juridisia konstruktioita.³ Oikeushenkilöitä ovat esimerkiksi osakeyhtiöt, yhdistykset, kunnat ja säätiöt. Rikosoikeudellisen vastuun kannalta merkitykselliset oikeushenkilöt ovat lain esitöiden mukaan oikeudellisesti toimintakykyisiä itsenäisiä oikeuksien ja velvollisuuksien haltijoita.⁴ Yhdysvaltain oikeuskäytännössä tunnistettiin jo 1800-luvulla erikseen henkilöt, jotka olivat oikeuden tuotoksia täten eroten biologisista ”tuotoksista”.⁵ Yhdysvaltain lainsäädännössä yläkäsitteenä käytetään termiä *organization* – organisaatio, jolla tarkoitetaan henkilöä, joka ei ole yksilö, siis luonnollinen henkilö.⁶ Termi pitääkin sisällään jotakuinkin kaikki kuviteltavissa olevat yhteenliittymät.⁷ Termejä *organization*, *fictional entity* ja *corporation* käytetään Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa usein synonyymisesti.⁸ Tässä tutkimuksessa puhutaan molempien maiden osalta synonyymisesti oikeushenkilöistä, yhtiöistä, yhteisöistä, yrityksistä ja organisaatioista.

¹ Jaatinen 2000, s. 1.

² HE 95/1993 vp, s. 1.

³ Jaatinen 2000, s. 1.

⁴ HE 95/1993 vp, s.1 ja s. 27.

⁵ *Trustees of Dartmouth College v. Woodward* 1819. Ks. myös *Larkin Jr. – Seibler* 2016, s. 9.

⁶ ”A person other than individual”, ks. 18 U.S.C. § 18.

⁷ *Guidelines Manual*, s. 510.

⁸ Ks. esim. *Bucy* 2009, s. 1437.

Kun kiinnostuksen kohteena on oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet, tulee aiheen hahmottaminen aloittaa rikosoikeuden tavoitteista ylipäänsä. Rikosoikeus on viimesijainen keino, joka yhteiskunnalla on käytettävissään ja siihen tulee turvautua vasta kun muut keinot eivät ole riittäviä.⁹ Tällöin sen tavoitteiden ja keinojen tulee olla hyväksyttäviä. Rangaistuksen käyttö vaatii perustelun eli oikeutuksen, joka esitetään rikosoikeudessa rangaistusteoriassa. Teoriat jaetaan kahteen pääryhmään, jotka ovat sovitus- ja preventioteoriat.¹⁰ Tähän teemaan palataan tutkimuksessa jäljempänä.

Rikosoikeuden tavoitteiden saavuttamiseen pyritään kriminaalipolitiikalla. Suomalaisen kriminaalipolitiikan yleistavoite muotoiltiin 1970-luvulla. Ensinäkin kriminaalipolitiikalla pyritään rikollisuuden ja sen kontrolloinnista aiheutuvien aineellisten ja aineettomien kustannusten ja kärsimysten minimointi. Lisäksi nämä kustannukset ja kärsimykset tulee jakaa oikeudenmukaisesti eri osapuolten kesken. Kriminaalipoliittisia osapuolia ovat yhteiskunta, rikoksen tekijä ja uhri.¹¹ Näihin virkkeisiin tiivistyy se, mitä suomalaisella kriminaalipolitiikalla pohjimmiltaan tavoitellaan. Pohjimmiltaan myös oikeushenkilön rangaistusvastuussa on kyse näiden tavoitteiden saavuttamisesta. Yhdysvaltain osalta erityisesti oppi oikeushenkilön rangaistusvastuusta on kehittynyt ilman varsinaisia laajempia tavoitteita. Kyse oli etenkin alkuvaiheessa enemmän ratkaisuiden hakemisesta aina kulloinkin ilmenneeseen tilanteeseen.¹² Tähän aiheeseen palaan etenkin jaksossa 3.1.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on tavoitteiden osalta mielenkiintoinen rikosoikeuden osa-alue. Tutkimuksessa esitettävien tavoitteen oikeushenkilöiden vastuuoppi eroaa merkittäväällä tavalla luonnollisista henkilöistä. Tämän seurauksena voidaan tuoda esille kiinnostavia näkökohtia rikosten ehkäisyvaikutuksen toteutumisesta oikeushenkilön rangaistusvastuun keinoin. Voidaan myös argumentoida taloudellisten tehokkuusnäkökulmien olevan selkeämmin esillä verrattuna perinteisiin rikoslakirikoksiin. Usein oikeushenkilön piirissä tehdyn rikoksen seurauksena on taloudellista hyötyä, ei niinkään henkilöön kohdistuvaa vahinkoa. Tällöin ehkäisemistä voitaisiin ajatella laskennallisen tehokkuuden näkökulmasta. Näin yksinkertaista asia ei ole, mutta tietyt perustavanlaatuiset erot verrattuna luonnollisiin henkilöihin avaavat kiehtovia näkökohtia oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteisiin ja keinoihin

⁹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 31.

¹⁰ Lappi-Seppälä 1994, s. 19–20. Sovitusteorioista käytetään myös nimitystä hyvitysteoriat, ks. esim. *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 15.

¹¹ Lappi-Seppälä 1998, s. 1285.

¹² Ks. esim. *Mueller* 1957, s. 21.

niiden saavuttamiseksi. Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuu sisältää ja tulee edelleen sisältämään vaikeita moraalisiakin pohdintoja. Teknologian kehittyessä syntyy uusia yrityksiä täysin uudentlaisille liiketoiminnan aloille.¹³ Uudet toimialat voivat tuoda ja erittäin suurella todennäköisyydellä tuovatkin mukanaan täysin uudentlaisia ongelmia, jolloin taustalla olevat tavoitteet, niin laaja-alaiset kuin suppeammatkin, voivat auttaa sääntelyn kehittämässä ja mahdollisten ongelmakohtien tunnistamisessa.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut ainakin viimeisen viiden vuoden aikana varsin suosittu pro gradu -tutkielma-aihe. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on aiheena hyvin laaja, joka mahdollistaa teemaltaan hyvin erilaistenkin esitysten luomisen. Tämä seikka on varmasti osaltaan vaikuttanut aiheen viimeaikaiseen suosioon opiskelijoiden keskuudessa. Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuuta on käsitelty suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa edelleen jokseenkin vähän. Osaltaan esitysten harvalukuisuus johtuu epäilemättä siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia tuomioistuin asioita on vähän.¹⁴ Kaiken kaikkiaan oikeushenkilön rangaistusvastuun ala laajenee jatkuvasti, jonka ansiosta aihe on edelleen hyvin ajankohtainen.¹⁵ Pyrin omalla tutkimuksellani tuomaan edelleen uutta näkökulmaa tähän mielenkiintoiseen aihealueeseen.

Yhdysvalloissa omaksuttu oppi oikeushenkilön rangaistusvastuusta toimii kiinnostavana vertailukohtana Suomen oikeushenkilön rangaistusvastuulle tavoitteiden osalta ennen muuta kahdesta syystä. Kyse on ensinäkkin hyvin erilaisesta oikeusjärjestyksestä verrattuna suomalaiseseen järjestelmään. Perinteisessä oikeusjärjestyksen luokittelussa Yhdysvaltoja voidaan luonnehtia *common law* -oikeusjärjestykseksi ja Suomea *civil law* -oikeusjärjestykseksi.¹⁶

¹³ Esimerkkinä tällaisesta uudesta toimialasta voidaan mainita itsestään ajavat autot. Toimialaa koskevaa rikosoikeudellista vastuuta on käsitelty myös viimeaikaisessa suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa, ks. *Luoto 2022*.

¹⁴ Tätä ongelmaa selvittämään oikeusministeriö asetti selvitysmiehen tekemään raportin vuonna 2020, ks. *Tapani 2021*.

¹⁵ Esim. vuonna 2021 astui voimaan maksuvälinerikoksia koskevan rikoslain (597/2021) 37 luvun muutos. Muutoksella pantiin täytäntöön Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/713 ja se laajensi maksuvälinerikosten alaa.

¹⁶ Tässä tutkimuksessa käytän englanninkielisestä oikeuskirjallisuudesta tuttuja termejä *common law* ja *civil law*. Näin ollen Yhdysvaltain oikeusjärjestystä kuvatessa käytetään termiä *common law*, vaikka *common law* on paljon muutakin kuin vain Yhdysvaltain oikeus. Vastaavasti Suomen oikeusjärjestyksen osalta käytetään termiä *civil law*, vaikka Suomi, muiden pohjoismaiden mukana, kuuluu tähän traditioon vain laajassa mielessä.

Toiseksi oikeushenkilön rangaistusvastuulla on Yhdysvalloissa huomattavasti pidemmät perinteet kuin Suomessa. Doktriinilla on siis ollut mahdollisuus kehittyä pidemmän aikaa. Tämä voi osaltaan antaa viitteitä myös Suomen tulevista kehityssuunnista. On kuitenkin hyvä pitää mielessä oikeusjärjestysten perustavanlaatuiset eroavaisuudet, joten liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei ole syytä vetää. Historiallista kehitystä käsitellään molempien maiden osalta erikseen omissa alaluvuissaan.

Oikeusvertailun yhtenä osa-alueena on makrovertailu, jossa luokitellaan kokonaisia oikeusjärjestyksiä. Makrovertailun avulla on luokiteltu jo edellä mainitut *common law* ja *civil law* oikeusjärjestelmät.¹⁷ Yhdysvaltojen oikeusjärjestys perustuu historiallisesti englantilaiseen tapaoikeuteen. Yhdysvaltoihin on kuitenkin kehittynyt oma erillinen oikeusjärjestyksensä, joka täydentää englantilaista doktriinia.¹⁸ *Common law -järjestelmälle* on tyypillistä painottaa ennakkotapausten asemaan niin sanotulla *stare decisis* eli ennakkotapausopilla. Opin mukaan ylempien tuomioistuinten ratkaisut ovat alempia tuomioistuimia sitovia, kun tapaus-ten tosiasiat vastaavat toisiaan riittävästi. Tuomioistuimilla onkin suuri rooli oikeusjärjestyksen ohjaajana. Oikeuskirjallisuudella ei tätä vastoin ole perinteisesti oikeusjärjestelmää ohjaavaa roolia *common law* -järjestelmässä.¹⁹ Oikeuskirjallisuus tekee kuitenkin arvokasta työtä, sen systematisoidessa oikeuskäytäntöä. Tämän johdosta oikeuskirjallisuudellakin voidaan nähdä tosiasiallisesti ohjaava tehtävä, mikäli systematisoituihin doktriineihin viitataan myöhemmässä oikeuskäytännössä.

Romaanis-germaanista oikeutta kutsutaan myös mannermaiseksi oikeudeksi ja englanninkielisessä oikeuskirjallisuudessa nimityksellä *civil law*. *Civil law* -oikeus painottaa kirjoitetun lain merkitystä enemmän kuin *common law*. Periaatteellisena tavoitteena on kaiken kattava säädännäinen oikeus. Tuomioistuinten roolina on soveltaa oikeutta, ei luoda sitä. Oikeustieteellisen tutkimuksen asema oikeuden kehittämisessä on perinteisesti nähty merkittävänä. Romaanis-germaanisen oikeuden juuret ovat nimensä mukaisesti roomanisten maiden (Italia, Ranska) ja germaanisten maiden (erityisesti Saksa) vaikutuksessa.²⁰

¹⁷ Common law ja civil law -järjestelmien lisäksi muita makrovertailun luokittelemia peruspalikoita ovat seka-oikeus ja uskonnollinen tai traditionaalinen oikeus, ks. Husa 2013, s. 253–254.

¹⁸ Nemeth 2012, s. 4.

¹⁹ Husa 2013, s. 254–256.

²⁰ Husa 2013, s. 256–258.

Common law ja *civil law* hahmotetaan usein toistensa vastakohtiksi.²¹ Suomen oikeusjärjestys voidaan luokitella kuuluvaksi niin sanottuun pohjoismaiseen oikeusperheeseen. Pohjoismaat taas kuuluvat laajasti ajateltuna *civil law* oikeusperheeseen ja ne ovatkin saaneet voimakkaita vaikutteita erityisesti Saksasta.²² Viime vuosikymmenten suurin vaikutus Suomen oikeusjärjestykseen on ollut eittämättä edelleen tiivistyvä Euroopan integraatio.²³ Yhä jatkuvan eurooppalaisen lähentymisen ansiosta voidaankin argumentoida, että vaikka suomalainen oikeusjärjestys on melko kaukana perinteisistä mannereurooppalaisista oikeusjärjestyksistä, tulisi suomalaistenkin juristien perehtyä eurooppalaisen oikeuden kehitykseen.

Edellä esitetty hyvin pintapuolinen läpikäynti oikeusjärjestysten keskeisimmistä eroista tulee pitää mielessä tutkimuksen läpi, koska eri oikeusjärjestysten puitteissa voidaan päätyä hyvin erilaisiin ratkaisuihin tavoitteiden saavuttamiseksi. Toisaalta kulttuurisista eroista johtuen myös itse tavoitteet voivat olla hyvinkin erilaisia. Tässä tutkimuksessa pyrin havainnollistamaan otsikon mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa ja Yhdysvalloissa. Tämän saavuttamiseksi systematisoin olemassa olevia oikeushenkilön rangaistusvastuun perustavia säännöksiä ja oikeuskäytäntöä. Lisäksi tutkimuksessa käydään läpi tarpeellisin osin rangaistusvastuun seuraamuksia.

Systematisoinnin pohjalta pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. *Mitkä ovat oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa?*
2. *Mitkä ovat oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Yhdysvalloissa?*
3. *Miten tavoitteet eroavat toisistaan?*

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteita ei voida hahmottaa ilman käsitystä rikosoikeuden tavoitteista. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on osa rikosoikeutta ja sen tavoitteita. Aiheen rajauksen vuoksi rikosoikeuden tavoitteita käsitellään kuitenkin vain tarpeellisilta osin, yleiskuvan luomiseksi. Tavoitteena ei ole luoda kattavaa esitystä aiheesta. Oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamusten osalta mielenkiinnon kohteena ovat rikosoikeudelliset seuraamukset. Näin ollen tarkastelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi erilaiset hallinnolliset seuraamukset sekä muut mahdolliset seuraamukset. Muuna mahdollisena seuraamuksena voi

²¹ Husa 2013, s. 258. Erityisesti englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään vastinparia ”common law – civil law”. Laajemmin näiden kahden ”suuren” oikeusjärjestyksen eroista ja yhtäläisyyksistä, ks. esim. *Dainow* 1967 ja *Stein* 1991–1992.

²² Husa 2013, s. 257 ja 270.

²³ Ks. esim. *Jääskinen* 2001, *Raitio* 2013, s. 11–100 ja *Ojanen* 2016, s. 221–226.

tulla kyseeseen esimerkiksi mainehaitta, jolla voi olla etenkin yritysmaailmassa merkittäviä liiketaloudellisia vaikutuksia. Rikosoikeudellisia seuraamuksia käsitellään kokonaisuuden hahmottamiseksi, niiden osaltaan ilmentäessä tavoitteita. Seuraamustenkin osalta liikutaan yleisellä tasolla, eikä tavoitteena ole yksityiskohtainen selvitys.

1.3 Tutkimuksen metodit ja lähdeaineisto

Tutkimukseni tavoitteena on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa oikeutta sekä vertailla systematisoinnin tuloksia, joten pääasialliset metodini ovat lainoppi ja oikeusvertailu. Lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa pidetään traditionaalisesti oikeustieteen ydinalueena. Lainopin perinteisenä tehtävänä on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa oikeutta.²⁴ Tulkinta on lainopin tehtävän lisäksi sen keskeinen menetelmä.²⁵ Ennen kuin voimassa olevaa oikeutta voidaan tulkita ja systematisoida tulee selvittää, mitä se pitää sisällään.

Voimassa olevan oikeuden hahmottaminen tapahtuu oikeuslähdeopin avulla, jonka tärkeimpiä tehtäviä on juuri voimassa olevan oikeuden määrittely.²⁶ Suomalainen oikeuslähdeoppi pohjautuu *Aulis Aarnion* tekemälle systematisoinnille vahvasti ja heikosti velvoittaviin sekä sallittuihin oikeuslähteisiin.²⁷ *Juha Karhu* on puolestaan kehittänyt nykyaikaan paremmin sopivaa oikeuslähdeoppia. Karhu jaottelee oikeuslähteet velvoittavuuden mukaan kuten Aarnio, mutta ottaa laajemmin huomioon esimerkiksi EU-oikeuden ja itsemääräämisen.²⁸ Molemmat edellä mainituista ryhmittelyistä on tarkoitettu käytettäväksi käytännön ratkaisutoiminnassa, kuten tuomarin työssä.²⁹ Erilaisista ryhmittelyistä on kuitenkin hyötyä myös teoreettisena työkaluna systeemitasoisten kokonaisuuksien hahmottamiseksi.

Yhdysvaltain oikeusjärjestelmä jakautuu osavaltioiden oikeuteen ja liittovaltion oikeuteen. Näin on sekä tuomioistuinten että lainsäädännön osalta. Nykyisin lainsäädäntö, perustuslaki kaiken yläpuolella, on ensisijainen oikeuslähde oikeuskäytäntöön verrattuna. Tämä asetelma

²⁴ Ks. esim. *Aarnio* 1997, s. 36–37 ja *Hirvonen* 2011, s. 21–22.

²⁵ *Hirvonen* 2011, s. 36. Eri tulkintameteodeista lyhyesti, ks. *Hirvonen* 2011, s. 38–40.

²⁶ *Nuotio* 2005, s. 128. Oikeuslähdeopilla on muitakin tehtäviä. Se esimerkiksi määrittää tietyn ratkaisutoiminnan oikeudelliseksi, jolloin oikeuslähdeopin mukaisesti toimimalla turvataan ratkaisun oikeudellisuus, ks. *Karhu* 2003, s. 791.

²⁷ Vahvasti velvoittavia ovat laki ja maantapa, heikosti velvoittavia ovat lainsäätäjän tarkoitus ja oikeuskäytäntö, sallittuja ovat oikeushistorialliset ja -vertailevat argumentit, oikeustiede, moraali sekä reaaliset argumentit, ks. *Aarnio* 1989, s. 220–221.

²⁸ *Karhu* 2020, s. 1023, kuvio 1.

²⁹ *Aarnio* 1989, s. 221 ja *Karhu* 2020, s. 1023.

on korostunut erityisesti liittovaltiotason oikeudenkäytössä. Historiallisesti oikeuskäytäntö on ollut järjestelmän keskiössä ja sillä on edelleen merkittävä vaikutus oikeuden luojana. Tuomioistuinten päätösten luomaa oikeutta voidaan kuitenkin muuttaa lainsäädännöllä. Tuomioistuimet voivat myös harkintansa mukaan olla noudattamatta osavaltiotasoisia ja sitä alempia säännöksiä.³⁰

Rikosoikeus perustuu Yhdysvalloissa nykyisin positiiviseen eli säädännäiseen oikeuteen. Kullakin osavaltiolla on oma rikoslakinsa, joskin liittovaltio on aktiivinen toimija rikosoikeuden alalla, pyrkien yhtenäistämään rikosoikeutta.³¹ Yhdysvaltain oikeusjärjestelmä on hyvin laaja ja ainakin ulkopuolisen silmin erittäin monimutkainen. Ajatuksellisena premisinä voidaan kuitenkin pitää sitä, että tuomioistuimet menevät positiivisen oikeuden edelle. Tämä on myös niiden tehtävä, sillä vaikka perustuslaki on kaiken yläpuolella, on korkeimman oikeuden tehtävä tulkita sitä. Yksittäisellä tuomiolla voidaankin muuttaa voimassa olevaa oikeutta hyvin perustavanlaatuisesti, kuten tuore liittovaltiotasoinen aborttioikeuden kumoamispäätös osoittaa.³² Ei liene mahdollista, että Suomen korkein oikeus muuttaisi vuosikymmeniä vallinnutta oikeudellista tilaa yhtä radikaalisti.

Keskeisimpänä suomalaisena lähteenä tutkimukseni kannalta on laki.³³ Tutkimukseni aiheen vuoksi keskeisin laki on rikoslaki (RL, 39/1889) ja erityisesti sen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva 9 luku. Laki on edellä esitetyn oikeuslähdeopin puitteissa vahvasti velvoittava oikeuslähde, jota lainkäyttäjät ei saa sivuuttaa. Lain asemaa korostaa rikosoikeuden alalla rikoslain 3 luvun 1 §:n laillisuusperiaate.³⁴ Ennen laillisuusperiaatteen ottamista rikoslakiin rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen yhteydessä, siitä säädettiin Suomen perustuslaissa (PL, 731/1999) ja useissa Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa.³⁵ Laillisuusperiaatteella on vankka asema niin ikään käytännön rikosoikeudellisessa toiminnassa, sillä korkein oikeus on viitannut säännökseen toistuvasti viime vuosienkin aikana.³⁶

³⁰ Farnsworth 2010, s. 43–44 ja 69–70. Tuomioistuinten ja lainsäädännön jakautumisesta osavaltio- ja liittovaltiotasolle tarkemmin, ks. Farnsworth 2010, s. 43–52 ja 69–80.

³¹ Farnsworth 2010, s. 185–186.

³² Tapauksessa *Roe v. Wade* 1973 Yhdysvaltain korkein oikeus katsoi, että perustuslaki takaa aborttioikeuden. Tapaus *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* 2022 kumosi tämän päätöksen.

³³ Perustuslaki on ensisijainen muihin lakeihin nähden (PL 106 §).

³⁴ RL 3:1: ”Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.” Rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta säädetään myös PL 8 §:ssä.

³⁵ HE 44/2002 vp, s. 29.

³⁶ Ks. esim. KKO 2021:79, KKO 2021:4 ja KKO 2020:87.

Vaikka tutkimukseni ei ole lainkäyttöä oikeuslähdeopillisessa mielessä, tulee sen tulosten perustua voimassa olevaan lakiin, ei esimerkiksi yksinomaan oikeuskirjallisuuteen. Muutoin tutkimukseni tulokset eivät olisi lainopillisen tutkimuksen tuloksia edellä esitetyssä mielessä. Selvittäessä rikoslain 9 luvun tavoitteita käytän lähteenä laajasti lain esitöitä ja oikeuskirjallisuutta sekä oikeuskäytäntöä soveltuvien osien. Oikeuslähdeopin ja tutkimukseni aiheen huomioon ottaen lain esityöt ovat ensisijaisessa asemassa oikeuskirjallisuuteen. Lain esitöiden tarkoituksena on kirjaimellisesti tuoda esiin lainsäätäjän tarkoitus. Oikeuskirjallisuudella on tärkeä tulkintaa ja systematisointia täydentävä rooli tutkimuskysymyksiin vastaamisessa. Oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta oikeuskäytäntöä on korkeimmasta oikeudesta valitettavan vähän. Tuon kuitenkin myös korkeimman oikeuden tapauksia esiin soveltuvien osien.

Yhdysvaltain osalta ensisijaisena lähteenäni on oikeuskäytäntö. Vaikka nykyisin erityisesti rikosoikeuden ensisijainen lähde on positiivinen oikeus, perustuu yhdysvaltalainen traditio oikeuskäytäntöön. Useimmiten tietty uusi oikeudellinen oppi, kuten esimerkiksi oikeushenkilön rangaistusvastuu, ilmenee ensin tuomioistuimen ratkaisusta ja vasta myöhemmin oikeuskäytännöstä muodostetaan positiivista oikeutta.³⁷ Myös Yhdysvaltain osalta keskeisenä lähteenäni on oikeuskirjallisuus, johon nojaudun jopa enemmän kuin Suomen osalta, vaikka sen asema oikeuslähteenä on heikko. Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on systematisoitu jo vuosisatojen ajan sitä, mihin oikeudellisiin doktriineihin tuomioistuinten ratkaisut perustuvat. Kirjallisuudessa tuodaankin toistuvasti esiin keskeisimmät tuomioistuinten ratkaisut, jotka ilmentävät kutakin oppia tai sen osaa. Tutkimukseni kontekstissa tällä tarkoitan oikeushenkilön rangaistusvastuuta kokonaisuudessaan tai esimerkiksi tiettyä vastuuperustetta. Kolmantena keskeisenä oikeuslähteenä käytän Yhdysvaltain kongressin tekemää mallituomitsemisohjetta (*Guidelines Manual*), joka on sitovuudeltaan verrattavissa Suomen heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin.³⁸ Toisin sanoen tuomioistuimet voivat perustellusta syystä poiketa siitä, kuten Yhdysvaltain korkein oikeus on linjannut.³⁹

Tutkimukseni lopullisena päämääränä on vertailla lainopillisen metodin avulla löydettyjä tuloksia eli suorittaa oikeusvertailua. Mitä oikeusvertailu siis oikeastaan on ja mikä on

³⁷ Esim. oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa kaiken kattavaa säännöstä ei ole edelleenkään olemassa, vaan doktriini on kehittynyt oikeuskäytännössä, ks. *Buell* 2021, s. 10.

³⁸ *Guidelines Manualista* tarkemmin jaksossa 3.3.

³⁹ *United States v. Booker* 2005

oikeusvertailun metodi? Pohjimmiltaan oikeusvertailulla tarkoitetaan yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien havaitsemista ja selittämistä.⁴⁰ Oikeusvertailulla ei olekaan mitään tarkkarajaista ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää.⁴¹ Oikeusvertailulla ei myöskään ole yleisesti hyväksyttyjä teoreettisia raameja. Keskeistä on kuitenkin kyetä hahmottamaan, sekä itselle että lukijalle, mitä, miten ja miksi vertailee.⁴² Vakiintuneiden teoreettisten raamien eli metodien puutetta selittää se, että oikeusvertailulla ei ole niin sanottua emätiedettä, josta teoreettinen viitekehys olisi johdettavissa. Sen sijaan oikeusteoria joutuu itse rakentamaan metodologiansa tapauskohtaisesti. Tästä seurauksena on metodien moninaisuus eli pluralismi, jossa tutkija voi periaatteessa käyttää mitä metodia tahansa, kunhan niillä löydetään vastaus esitettyihin kysymyksiin.⁴³ Tutkimuksessani vertailtava aineisto pyritään löytämään lainopin keinoin, jonka jälkeen vertailen tuloksia relevanteilta osin.

Rikosoikeuden tavoitteita käsiteltäessä ei voida välttyä siltä, että tutkimus sisältää kriminaalipoliittisia vivahteita. Tutkimukseni ei ole kuitenkaan tieteellistä kriminaalipoliittikkaa, koska tutkimuksellani ei pyritä vaikuttamaan Suomessa toteutettavaan kriminaalipoliittikkaan.⁴⁴ Kriminaalipoliittisilla vivahteilla tarkoitan sitä, että rikosoikeuden tavoitteet toteutetaan viime kädessä kriminaalipoliittikalla. Tutkimukseni tarkoituksena on systematisoida tavoitteet *de lege lata*, jotka ilmaisevat vallitsevaa kriminaalipoliittikkaa. Lopuksi esitän kuitenkin muutamia *de lege ferenda* huomioita Suomen oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta.

Tutkimuksessani on lisäksi kaksi lukua, joissa tuodaan esiin yhteisövuon historiallista kehitystä. Oikeushistoriassa tutkitaan nimensä mukaisesti oikeudellisten ilmiöiden historiallista kehitystä.⁴⁵ Historiaan painottuvilla jaksoilla on kuitenkin tässä tutkimuksessa ennen kaikkea kontekstia antava merkitys. *Urpo Kankaan* sanoin: ”Ja erityisesti silloin, kun tutkimuksen pääpaino on voimassa olevan oikeuden sisällön systematisoinnissa ja tulkinnessa,

⁴⁰ *Schlesinger* 1995, s. 477. ”To compare means to observe and to explain similarities as well as differences.” Määrittelystä ja siihen liittyvistä haasteista tarkemmin, ks. *Husa* 2013, s. 26–29.

⁴¹ *Hahto* 2001, s. 1290. Oikeusvertailun määrittelystä ja siihen liittyvistä haasteista tarkemmin, ks. *Hahto* 2001, s. 1290–1294 ja *Husa* 2013, s. 26–29.

⁴² *Husa* 2013, s. 26–27.

⁴³ *Husa* 2017, s. 1089–1092. Vielä 1900-luvulla kansainvälisesti kannatettiin yhden ainoan oikeusvertailun metodin kehittämistä. 2000-luvulle tultaessa metodologinen pluralismi on kuitenkin nähty realistisempänä lähestymistapana, ks. *Husa* 2010. Vielä 2000-luvullakin on pyritty kehittämään kaiken kattavaa oikeusvertailevaa metodia, ks. esim. *Brand* 2007.

⁴⁴ Käsitteen määrittelyksistä ks. esim. *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 18.

⁴⁵ *Hirvonen* 2011, s. 28.

tutkimus ilman historiallista perspektiiviä jää torsoksi.”⁴⁶ Nähdäkseni historiallisen perspektiivin merkitys korostuu, kun vertailussa on edellä esitetysti kaksi hyvin erilaista oikeusjärjestelmää. Näin ollen myös historiallista kehitystä kuvaavat jaksot perustelevat paikkansa tutkimuksessa.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Johdannon jälkeen tutkimuksen toisessa luvussa käydään läpi ensin oikeushenkilön rangaistusvastuun historiallista kehitystä Suomessa. Historiallisen kehityksen jälkeen siirrytään oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan ja edellytyksiin. Yhteisösakon mittaamisharkinnan jälkeen vuorossa on tavoitteiden systematisointi. Ensin luon katsauksen rikosoikeuden tavoitteisiin ylipäänsä, jonka jälkeen pyrin hahmottamaan oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet.

Rikosoikeuden yleisiä tavoitteita ilmentävät rangaistusteoriat ovat alun perin kehittyneet angloamerikkalaisissa ja mannereurooppalaisissa oikeustraditioissa. Esimerkiksi rangaistusten modernin moraalifilosofisen keskustelun nähdään usein alkavan saksalaisten filosofien *Immanuel Kantin* ja *Georg Wilhelm Friedrich Hegelin* ajatuksista ei uskonnolliselle pohjalle perustuvasta sovituksesta.⁴⁷ Teoriat esitellään tässä kuitenkin suomalaisen oikeuskirjallisuuden lähteiden kautta. Tutkielman rakenteen vuoksi Suomen osuudessa käydään läpi tarvittavilta osin rangaistusteoriat, vaikka kronologisessa mielessä olisi kenties perustellumpaa esitellä teoriat Yhdysvaltain yhteydessä.

Kolmannessa luvussa siirrytään Yhdysvaltoihin, jonka osalta käsitellään samat asiat kuin Suomenkin osalta. Luon siis katsauksen oikeushenkilön rangaistusvastuun historialliseen kehitykseen, soveltamisalaan, edellytyksiin ja seuraamuksiin. Yhdysvalloissa on käyty keskustelua oikeushenkilön rangaistusvastuusta rangaistusteorioiden valossa. Tuon myös näitä näkökohtia esiin ennen siirtymistä oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteiden hahmottamiseen.

⁴⁶ Kangas 1997, s. 92.

⁴⁷ Ks. esim. *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 32–34.

Neljännessä pääluvussa tuon ensin esiin vertailevia näkökohtia oikeushenkilön rangaistusvastuusta yleensä. Tämän jälkeen vertailen pääluvuissa kaksi ja kolme selvitettyjä tavoitteita keskenään. Neljännen luvun lopuksi tuon esiin myös kriittisiä näkökulmia, joita oikeushenkilön rangaistusvastuuta kohtaan on esitetty. Tutkielman viimeisessä eli viidennessä pääluvussa kokoan yhteenvedon omaisesti tutkimuksen havainnoista ja esitän johtopäätökseni. Johtopäätösten jälkeen pohdin pitäisikö Suomen ottaa mallia Yhdysvalloista, kun oikeushenkilön rangaistusvastuuta pyritään kehittämään.

2 OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU SUOMESSA

2.1 Historiallinen kehitys

Oikeushenkilön rangaistusvastuu tuli Suomessa voimaan osana rikoslain kokonaisuudistusta vuonna 1995. Keskustelu rangaistusvastuun ulottumisesta yhteisöihin aloitettiin jo 1970-luvulla, joten oikeushenkilön rangaistusvastuu oli melko pitkän kehityksen tulos. Ensimmäisestä komiteamietinnöstä vuodelta 1973 menikin kokonaiset 22 vuotta siihen, että oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädettiin rikoslaissa. On kuitenkin huomattava, että myöskään ennen rangaistusvastuun sisällyttämistä rikoslakiin, oikeushenkilöt eivät olleet täysin vapaita rikosoikeudellisesta vastuusta.⁴⁸ Oppia ei siis voitu pitää täysin uutena suomalaisessa oikeusjärjestyksessä, mutta kokonaisvaltaista sääntelyä ei ollut sisällytetty rikoslakiin.

Samalle ajanjaksolle ajoittuvat myös kansainvälisessä ja erityisesti mannereurooppalaisessa viitekehyksessä otetut suuret harppaukset oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta. Suomen ohella valtaosa muistakin eurooppalaisista valtioista sisällytti oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeusjärjestykseensä 1990–2000-luvulla.⁴⁹ Oikeushenkilön rangaistusvastuu tuli siis osaksi Suomen oikeusjärjestystä suhteellisen pitkän prosessin päätteeksi. Kehitys ajoittui suurelta osin samaan ajanjaksoon kuin suuressa osassa mannereurooppalaisissa maissa.

Rikoslain kokonaisuudistus aloitettiin vuonna 1972 asettamalla rikosoikeuskomitea ja neljä erityistoimikuntaa.⁵⁰ Rikosoikeuskomitea julkaisi mietintönsä (1976:72) vuonna 1977. Rikosoikeuskomitean työtä jatkoi vuonna 1980 perustettu rikoslakiprojekti, joka toimi aina vuoteen 1999 saakka. Rikoslakiprojektin aikana kokonaisuudistusta ryhdyttiin toteuttamaan osissa. Kokonaisuudistuksessa päädyttiin uudistamaan rikoslain erityinen osa ennen yleistä osaa. Erityinen osa uudistettiin kolmessa vaiheessa 1.1.1991, 1.9.1995 ja 1.1.1999. Yleisiä osia koskenut uudistus tuli voimaan 1.1.2004.⁵¹ Näin massiivisen muutoksen tekeminen

⁴⁸ *Lähteenmäki ym.* 2016, s. 1057. Esimerkiksi rikokseen perustuva vahingonkorvaus ja menettämisseuraamus olivat mahdollisia.

⁴⁹ Ks. *Engelhart* 2014, s. 54–56.

⁵⁰ Erityistoimikuntia olivat liikenne-rikostoimikunta, työrikostoimikunta, ympäristörikostoimikunta ja verorikostoimikunta. Toimikuntien lausunnoista ks. kokoavasti *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 24–27.

⁵¹ *Matikkala* 2013, s. 90–93. Rikoslain kokonaisuudistuksen tavoitteista, periaatteista ja toteuttamisesta ks. tarkemmin myös *Lahti* 2001 ja 2004.

yhdellä kertaa olisi varmasti ollut epärealistista ja epäkäytännöllistä. Suuren kokonaisuuden uudistaminen osittaisuudistuksin olikin epäilemättä perusteltu lähestymistapa.

Rikoslain kokonaisuudistuksen tarve oli useiden syiden summa. Voimassa ollut rikoslaki oli muun muassa vanhanaikainen, sen kuvastaessa edelleen 1800-luvun yhteiskunnan arvostuksia. Yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten ansiosta rikoslakia tulikin uudistaa, jotta se vastaisi paremmin yhteiskunnan tarpeita. Erityisesti talouselämässä ja teknologiassa tapahtuneen nopean kehityksen ansiosta sääntelyn uudistamista kaivattiin etenkin talousrikosoikeuden alalle.⁵² Onkin helppo yhtyä siihen mielipiteeseen, että talouselämän kehittyessä kaivataan yhteisöjen rangaistusvastuun perustavaa sääntelyä. Näin on etenkin sen vuoksi, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastustavat argumentit vaikuttavat olleen pitkälti teoreettiseen tai lakitekniiseen näkökantaan nojaavia. Esimerkkeinä voidaan mainita muun muassa syyllisyysperiaatteen huonon soveltumisen oikeushenkilön rangaistusvastuuseen sekä uudistuksen toteuttamisen vaikeuden.⁵³ Reaalinen yhteiskunta ja talouselämä sen osana, oli kuitenkin kehittynyt siihen pisteeseen, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta kaivattiin. Tällöin vetoamista uudistuksen vaikeuteen tai monimutkaiseen toteuttamiseen ei voida pitää vakuuttavana vasta-argumenttina. Näin on ennen muuta sen vuoksi, että rikosoikeuden tulee palvella yhteiskunnan tarpeita ei päinvastoin.

Ilmeisin muutos talouselämässä ja kenties tärkein yksittäinen syy regulaation tarpeelle oli se, että 1960-luvulla myös Suomessa yhteisöjen omistusrakenne rupesi enenevässä määrin muuttumaan. Verrattuna aiemmin vallinneeseen tilaan, jolloin yritykset henkilöityivät vahvasti omistajansa tai verraten pieneen joukkoon omistajia, alkoi yritysten omistajapohja laajentua myös esimerkiksi kansallisiin ja multikansallisiin konserneihin. Kun aiemmin yrityksen vastuu pystyttiin luontevammin samaistamaan sen johtohenkilöihin, ei tämä enää ollut useinkaan kovin mielekästä vastuun kohdentamisen kannalta.⁵⁴ Muutoksen tarve kumpusikin siitä, että Suomen siirtyminen maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskunnaksi oli tuohon aikaan suurelta osin tapahtunut.

⁵² *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 23.

⁵³ Ks. *HE 95/1993 vp*, s. 4. Jo aiemmin 1970-luvulla työrikostoimikunnan mietinnön vastauksissa keskeisin syy oikeushenkilön rangaistusvastuun vastustamiselle oli ollut rikoslainopin keskeiset periaatteet, joihin kollektiivinen rankaiseminen ei soveltunut, ks. *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 25–26.

⁵⁴ *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 24.

Yrityksistä tuli aiempaa suurempia ja organisaatorakenteiltaan aiempaa monimutkaisempia. Suurten organisaatioiden toiminnassa tapahtuvat rikokset voivat olla seurausta laajankin henkilöpiirin rikosoikeudellisesti moitittavasta käyttäytymisestä. Vaikka nämä henkilöt saataisiin selville ja heille asetettaisiin sanktioita, voi lopputulos silti olla epätydyttävä suuremmassa kuvassa. Yksittäisten henkilöiden rankaiseminen, kun ei välttämättä vaikuta millään tavalla yritykseen ja sen toimintaan.⁵⁵ Mikäli ongelma yrityksen toiminnassa tapahtuvien rikosten osalta on itse yritys ja sen toimintatavat, tulee löytää tehokkaita keinoja sanktioida myös yritystä, ei vain sen puolesta ja nimissä toimivia henkilöitä. Rangaistuksen kohdistaminen yritykseen, tarkoittaa viime kädessä rangaistuksen kohdistamista yrityksen omistajiin.

2.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset

Oikeushenkilöä ei pidetä suomalaisessa oikeusjärjestyksessä rikoksentekijänä sanan kirjaimellisessa merkityksessä. Tällä tarkoitetaan sitä, että oikeushenkilö ei tee rikosta eikä syylisty rikokseen, kuten luonnollinen henkilö. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on seurausta luonnollisen henkilön toiminnasta tai laiminlyönnistä, jolloin tausta-ajatuksena on oikeushenkilöiden yleinen velvollisuus järjestää toimintansa lainmukaisesti.⁵⁶ Näin on sen vuoksi, ettei oikeushenkilön toiminta voi olla samalla tavalla tahallista tai tuottamuksellista, kuin luonnollisen henkilön.⁵⁷ Oikeushenkilöltä puuttuu tahto. Oikeushenkilön tuleekin järjestää toimintansa huolellisesti siten, että toiminta täyttää lainmukaisuuden vaatimuksen. Kuitenkaan ainoastaan huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnistä ei voi seurata rikosoikeudellista vastuuta. Lisäksi tulee tapahtua rikos, joka on tehty oikeushenkilön toiminnassa, sen puolesta tai hyväksi.⁵⁸

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva sääntely on rikoslain 9 luvussa. Soveltamisalaa ja edellytyksiä koskevat säännökset ovat luvun 1–3 §:ssä. 1 §:n mukaan oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tehty rikos, on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava yhteisösaksoon. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyyn rikokseen. 2 §:n 1 momentin mukaisesti oikeushenkilö tuomitaan yhteisösaksoon, jos sen lakisääteiseen

⁵⁵ *Matikkala* 2021, s. 341.

⁵⁶ *HE 95/1993 vp*, s. 16.

⁵⁷ *HE 95/1993 vp*, s. 33.

⁵⁸ *HE 95/1993 vp*, s. 16.

toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. 2 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan yhteisöosakkoon tuomitaan, vaikkei rikoksentehtyjää saada selville (anonyymi syyllisyys) tai muusta syystä tuomita rangaistukseen.⁵⁹ 3 §:n 1 momentin mukaan rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan kuuluvat rikokset on säädetty rikoslaisissa, kunkin tunnusmerkistön osalta erikseen.⁶⁰ Rikoslain 9 luvun 1 §:n soveltamisalaan kuuluvia oikeushenkilöitä ovat yhteisöt, säätiöt ja muut oikeushenkilöt. Lisäys muut oikeushenkilöt on otettu säännökseen sen vuoksi, ettei laissa ole tarkoituksenmukaista luetella kaikkia mahdollisia oikeushenkilön muotoja. Tietyn entiteetin oikeushenkilöys saattaa olla joissakin tapauksissa tulkinnanvaraista. Mikäli ylipäätään oikeushenkilöys on yksittäistapauksessa epäselvää, tulee pykälää tulkita suppeasti eli rikosasian vastaajan hyväksi.⁶¹ Lain esitöiden rajauksessa on sama ajatus kuin nykyisen Suomen perustuslain 8 §:n rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen kuuluvalla epätäsmällisyyskiellolla. Kiellon mukaan säännösten tulee olla riittävän tarkkarajaisia.⁶²

Oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteet jaetaan vakiintuneesti yleiseen ja erityiseen vastuuperusteeseen.⁶³ Yleinen vastuuperuste täyttyy, kun oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos. Erityinen vastuuperuste täyttyy samastamisvastuun tai organisaatiohuolimattomuuden tilanteissa. Samastamisvastuulla viitataan oikeushenkilön johtohenkilön tai muun rikoslain 9 luvun 2 §:ssä mainitun henkilön osallisuuteen rikoksessa. Ajatellaan, että oikeushenkilössä johtavassa asemassa olevan henkilön toiminnan moitittavuus ilmentää oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta. Oikeushenkilön syyllisyyden katsotaan siis ilmenevän

⁵⁹ Anonyymiä syyllisyyttä on arvioitu mm. tapauksessa *KKO 2021:6*.

⁶⁰ Käytännössä rikoslain lukujen, jotka sisältävät rikoksia, joihin sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta, lopussa on viittaussäännös oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Esim. Arvopaperimarkkinarikoksia koskeva RL 51:8: Tässä luvussa mainittuihin rikoksiin sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

⁶¹ *HE 95/1993 vp*, s. 26.

⁶² Epätäsmällisyyskiellosta, ks. *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 51–54.

⁶³ *Korkka-Knutsin* mukaan puhutaan rikosedellytyksestä (yleinen) ja moite-edellytyksestä (erityinen). Ks. *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 368.

suoraan oikeushenkilössä päätösvaltaa käyttävän henkilön syyllisyydestä. Organisaatiohuolimattomuudessa on sen sijaan kyse siitä, ettei oikeushenkilössä ole oltu tarpeeksi huolellisia, jotta rikosta ei olisi tapahtunut.⁶⁴ Organisaation huolellisuusvelvoite on siis jo edellä mainittu oikeushenkilön velvollisuus järjestää toimintansa lainmukaisesti. Niin johtohenkilön samastaminen kuin organisaatiohuolimattomuuskin ovat esiintyneet nimenomaisesti myös korkeimman oikeuden perusteluissa.⁶⁵

Jotta oikeushenkilön rangaistusvastuu voi ylipäänsä aktualisoitua tulee oikeushenkilön olla rikosoikeudellisesti moitittavan teon hetkellä relevantilla tavalla olemassa. Lain esitöiden mukaan oikeushenkilön tulee olla oikeudellisesti toimintakykyinen ja oikeuskelpoinen. Kyseiset ominaisuudet alkavat oikeushenkilön ”syntymästä” ja päättyvät sen hajoamiseen. Eri-tyyppisten oikeushenkilöiden alkamista ja lakkaamista koskevia säännöksiä ei ole lueteltu kokoavasti. Sen sijaan säännökset löytyvät kutakin oikeushenkilötyyppiä koskevista laeista.⁶⁶ Esimerkiksi osakeyhtiön perustamista ja lakkaamista koskevat säännökset löytyvät osakeyhtiölaista (624/2006).

Oikeushenkilöä ei voida rangaista teosta, joka on tehty ennen kuin oikeushenkilö on perustettu. Jos taas oikeushenkilön toiminnassa tehdään rikos, mutta oikeushenkilö lakkaa olemasta ennen yhteisösakon määräämistä, ei ole enää oikeushenkilöä, jolle yhteisösakko määrättäisiin.⁶⁷ Oikeushenkilön tulee lakata olemasta oikeudellisesti, eli pelkkä toiminnan tosiasiainen lakkaaminen ei riitä poistamaan rangaistusvastuuta. Tällainen toiminnan hiljentyminen rinnastetaan lain esitöissä konkurssiin. Konkurssitilanteissa konkurssipesä tulee ikään kuin oikeushenkilön sijaan rikosasian vastaajaksi, jotta konkurssi ei kategorisesti estäisi oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamista.⁶⁸ Tämä lienee perusteltua, jotta vältetään tilanne, jossa pyritään hakeutumaan konkurssiin tarkoituksena välttää rikosoikeudellinen vastuu.

⁶⁴ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 368.

⁶⁵ Samastaminen, ks. KKO 2002:39 ja KKO 2008:33, perusteluiden 27-kohta. Organisaatiohuolimattomuus, ks. KKO 2014:20.

⁶⁶ *HE 95/1993 vp*, s. 26.

⁶⁷ Oikeushenkilön rangaistusvastuun ajallisen kohdentamisen ongelmista sulautumisessa, ks. *Kotiranta* 2021a ja 2021b.

⁶⁸ *HE 95/1993 vp*, s. 26–27.

2.3 Yhteisösakon mittaaminen

Rikosoikeuden yleisiin periaatteisiin kuuluu, että rangaistuksen ankaruus on oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen, sen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, rikoksen ilmentämään tekijän syyllisyyteen sekä muihin seikkoihin, jotka liittyvät rikoksen vakavuuden arviointiin.⁶⁹ Rikoslain 9 luvun 5 §:n mukaan yhteisösakko tuomitaan määräreuroin välillä 850 ja 850 000 euroa.⁷⁰ Valmiiksi säännelty vaihteluväli on selkeä ero suhteessa luonnolliselle henkilölle mitattavaan sakkorangaistukseen päiväsakoin.⁷¹

Yhteisösakon mittaamisperusteet ilmaistaan rikoslain 9 luvun 6 §:ssä. Merkitystä on laiminlyönnin laadulla ja laajuudella, johdon osuudella sekä oikeushenkilön taloudellisella asemalla. Lainsäätäjän lähtökohtana on, että kaikilla mainituilla osilla olisi samanlainen painoarvo määritettäessä yhteisösakon suuruutta. Painoarvolla tarkoitetaan lain esitöissä yksinkertaistettuna sitä, että yhteisösakkoa ei voitaisi tuomita asteikon yläpäästä, jos tuomittavan taloudellinen asema on heikko, vaikka sen laiminlyönti olisi erittäin moitittava. Vastaavasti, vaikka tuomitun taloudellinen asema olisi erittäin hyvä, mutta laiminlyönti lievä, tulisi rangaistus mitata asteikon alapäästä.⁷² Mittaamisharkinnan voidaankin luonnehtia olevan hyvin tapauskohtaista.

Oikeushenkilön toiminnan moitittavuuden arvioinnin lähtökohtana on laiminlyönnin laatu ja laajuus tai johdon osuus rikokseen. Johdon osuudella tarkoitetaan sekä osallisuutta aktiivisen tekemisen kautta että rikoksen tekemisen sallimista. Yhteisösakon mittaaminen on hankalampaa verrattaessa niin sanottuun perinteisen rangaistuksen mittaamiseen. Näin on sen ansiosta, että rangaistavaa tekoa tulee usein arvioida sekä luonnollisen henkilön tekona että oikeushenkilön laiminlyönnin seurauksena.⁷³ Rangaistus seuraamukseen johtava teko voi siis olla yhtä lailla seurausta laiminlyönnistä kuin aktiivisesta tekemisestäkin. Organisaatiohuolimattomuudessa kyse on molemmista, koska oikeushenkilö ei itse voi tehdä mitään, vaan aktiiviset teot ovat aina luonnollisten henkilöiden tekemiä. Oikeushenkilön

⁶⁹ HE 95/1993 vp, s. 39.

⁷⁰ Rikoslain 9 luvun 4 §:n mukaan tuomioistuin voi pykälän edellytysten täytyessä myös jättää oikeushenkilön yhteisösakkoon tuomitsematta. Lisäksi 7 §:n mukaan syyttäjä voi pykälän edellytysten täytyessä jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä kohtaan tekemättä.

⁷¹ Tapani – Tolvanen 2016, s. 213.

⁷² HE 95/1993 vp, s. 39. Ks. myös Tapani – Tolvanen 2016, s. 213: ”Suuri sakkosumma ei välttämättä kerro juurikaan rikoksen vakavuudesta, mikäli tuomittu oikeushenkilö on taloudelliselta asemaltaan vahva.”

⁷³ HE 95/1993 vp, s. 39.

rangaistusvastuun aktualisoiva teko taas on laiminlyöntiä estää tämä aktiivinen teko.⁷⁴ Samastusvastuun osalta voidaan ainakin käsitteellisesti puhua oikeushenkilönkin osalta aktiivisesta tekemisestä, koska oikeushenkilössä johtavassa asemassa olevat henkilöt samastetaan oikeushenkilöön.

Teon moitittavuutta arvioitaessa rikoksen lajilla ja vakavuudella tarkoitetaan yksinkertaistettuna sitä, että rikoslaissa lähtökohtaisesti vakavammista rikoksista tuomitaan ankarampi rangaistus. Pääsääntöisesti siis, mitä vakavampi rikos oikeushenkilön toiminnassa kyetään toteuttamaan, sen moitittavampaa on oikeushenkilön laiminlyönti. Arvioinnissa voi olla merkityksellistä myös se, onko tunnusmerkistön täyttävä teko ollut perusmuotoinen vai törkeä. Tämä mittaamisperuste korostuu, kun oikeushenkilön johtoon kuuluva on osallisena rikoksessa.⁷⁵

Mittaamisperusteena rikollisen toiminnan laajuus on moniulotteinen. Ensinäkin laajuudella voidaan tarkoittaa sitä, että tekijöitä on oikeushenkilön sisällä useita. Lähtökohtaisesti laajempi tekijäpiiri osoittaa suurempaa moitittavuutta. Näin ollen periaatteellisella tasolla yksikin rikos voi ilmentää rikollisen toiminnan laajuutta. Laajuus voi olla myös useita yksittäisiä tekoja, jotka yksinään eivät olisi erityisen vakavia. Tällöin rikollisen toiminnan voidaan katsoa muodostuneen tavaksi organisaatiossa, jota voidaan pitää erityisen moitittavana. Laajuudella voidaan myös tarkoittaa sitä, että rikoksen vaikutukset ovat laajoja. Tällöin rikollisen toiminnan laajuus seuraa sitä, että se kohdistuu suureen joukkoon ihmisiä.⁷⁶

Rikoksenteelijän asema oikeushenkilön toimitelmissä vaikuttaa niin ikään mittaamisharkintaan. Mittaamisperusteella on kahdenlainen merkitys. Ensinäkin oikeushenkilössä päättävissä asemassa olevan henkilön tekemä rikos voidaan samastaa kiinteästi oikeushenkilön päätöksentekoon. Tällöin mitä korkeammassa asemassa oleva henkilö tekee rikoksen, sen vakavampi teko lähtökohtaisesti on. Toisaalta huolellisesti toimivan oikeushenkilön oletetaan palkkaavan johtaviin asemiin henkilöitä, joiden pätevyyteen ja muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin se on riittävästi perehtynyt.⁷⁷ Tällöin epärehellisen henkilön

⁷⁴ Toisaalta voidaan hahmotella myös tilanne, jossa rikosoikeudellisesti moitittava teko seuraa luonnollisen henkilön laiminlyönnistä tehdä jotain. Tällaisessa tilanteessa oikeushenkilön huolellisuusvelvollisuuden piirissä olisi estää se, että luonnollisen henkilön laiminlyönnin takia syntyy rikosoikeudellisesti relevantti seuraamus.

⁷⁵ HE 95/1993 vp, s. 40.

⁷⁶ HE 95/1993 vp, s. 40.

⁷⁷ HE 95/1993 vp, s. 40.

palkkaaminen voidaan ajatella olevan laiminlyönti suhteessa riittäviin taustaselvityksiin, joilla varmistettaisiin toiminnan lainmukaisuus.

Mittaamisperusteena on lain esitöiden mukaan myös se osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisen määräyksistä. Tässä piittaamattomuudella tarkoitetaan erityisesti oikeushenkilössä vallitsevaa yleistä asennetta. Mikäli oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos osoittaa erityistä kielteistä asennetta lakia tai viranomaisten ohjeita kohtaa, tulee tämä ottaa huomioon mittaamisharkinnassa. Eriytyisen moitittavaa on oikeushenkilössä vallitseva kielteinen suhtautuminen oikeusjärjestelmään systeemisellä tasolla. On myös huomattava, että viranomaisen antaman nimenomaisen määräyksen laiminlyönti saattaa olla moitittavampaa kuin normin rikkominen ilman nimenomaista määräystä.⁷⁸ Nimenomaisen määräyksen laiminlyöntiä lukuun ottamatta, tämä kriteeri voi epäilemättä johtaa hankaliin rajanvetotilanteisiin.

Tuomioistuimen on otettava huomioon yhteisösakon rahamäärää vahvistaessaan myös muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaamisperusteet. Tällä tarkoitetaan rikoslain 6 luvun säännöksiä rangaistuksen mittaamisesta.⁷⁹ Erityisesti tulee huomioida mittaamisen yleissäännös, koventamis- ja lieventämisperusteet sekä kohtuullistamisperusteet.⁸⁰ Näin ollen merkitystä on myös esimerkiksi rikoksen vahingollisuudella ja vaarallisuudella.⁸¹ Nämäkin rikoslain 6 luvun 4 §:n rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteisiin kuuluvat elementit tulee siis ottaa huomioon mitattaessa rangaistusta oikeushenkilölle.

Taloudellisen aseman arvioinnissa huomioon otettavat seikat ovat oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Tausta-ajatuksena taloudellisen aseman merkityksessä on sama kuin päiväsakkojärjestelmässä eli tunnistaa sakon erilainen vaikutus taloudellisesti eri asemassa oleviin. Samansuuruinen sakko on vaikutukseltaan erilainen pienessä yhtiössä verrattuna suureen ja vakavaraiseen yhtiöön. Näin ollen vakavuusasteeltaan samanlaisesta rikoksesta tulee pienelle yhtiölle tuomita pienempi sakko kuin suurelle yhtiölle.⁸²

⁷⁸ HE 95/1993 vp, s. 40–41.

⁷⁹ HE 95/1993 vp, s. 21.

⁸⁰ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1060.

⁸¹ Lähteenmäki ym. 2016, s. 1062.

⁸² HE 95/1993 vp, s. 42–43.

Kooltaan suuremman yhtiön voidaan olettaa selviytyvän yhteisösakon maksamisesta pienempää paremmin. Näin on, vaikka kooltaan suuri yhtiö olisi tilapäisesti taloudellisissa vaikeuksissa. Yhteisön kokoa voidaan kuvata muun muassa vuosittaisilla tuloilla, henkilöstön määrällä tai taseen loppusummalla.⁸³ Usein arvioinnissa käytetään jonkinlaista yhdistelmää edellä mainituista. Esimerkiksi tilastokeskuksen määritelmän mukaan pieniä yrityksiä ovat sellaiset, joiden palveluksessa on alle 50 työntekijää ja jonka vuosiliikevaihto on enintään 10 miljoonaa euroa, tai taseen loppusumma on enintään 10 miljoonaa euroa.⁸⁴ Yksittäisestä tunnusluvusta ei voida siis vetää kaiken kattavia johtopäätöksiä.

Oikeushenkilön vakavaraisuudella voidaan hahmottaa yhtiön kykyä selvitä taloudellisesti heikommista ajoista. Vakavaraisuus on liikeyrityksen velkojen suhde omaan pääomaan eli se kertoo yrityksen velka-asteesta. Julkisyhteisön osalta voidaan esimerkiksi verrata lainan määrää verotuloihin. Toiminnan taloudellisen tuloksen arviointi taas perustuu liikeyrityksessä tilinpäätöksen lukuihin. Mikäli tarkastellaan tulosta, huomio kiinnittyy erityisesti tilikauden voittoon. Julkisyhteisön osalta huomiota voidaan kiinnittää esimerkiksi merkittävään yli- tai alijäämään taseessa.⁸⁵

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi huomioon voidaan ottaa muutkin oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Esimerkiksi tulojen jakautuminen epätasaisesti eri tilikausille tai kirjanpidon virheellisyys. Epätasaisen jakautuminen tulee kuitenkin olla poikkeuksellisen merkittävää, jotta sillä on ratkaiseva vaikutus. Kirjanpidon ollessa virheellinen eivät tilinpäätöksen tiedot pidä paikkaansa, jolloin taloudellista arvioita ei voida luonnollisestikaan tehdä tilinpäätöksen pohjalta. Pyrkimyksenä tulisi näin ollen olla tietojen selvittäminen mahdollisimman totuudenmukaisesti. Kaiken kaikkiaan taloudellisen tilanteen arviointi on aina tapauskohtaista kokonaisarviota.⁸⁶

Toisin kuin päiväsakon mittaamisen osalta, yhteisösakon mittaamisessa taloudellisen aseman tarkastelua ei voida kiinnittää ainoastaan tuomitsemishetkeen. Oikeushenkilön taloudellisen aseman tarkastelu vaatii sen sijaan arviointia vähintään yhden tilikauden ajanjaksoilla. Näin on lain esitöiden mukaan silloinkin, kun taloudellisessa tilanteessa on tapahtunut

⁸³ HE 95/1993 vp, s. 43.

⁸⁴ Tilastokeskus 2022, kohta Käsitteet.

⁸⁵ HE 95/1993 vp, s. 43.

⁸⁶ HE 95/1993 vp, s. 43–44.

tekohetken ja tuomitsemisen välillä suuriakin muutoksia. Edellytyksenä tällöin on kuitenkin se, että muutokset ovat aiheutuneet liiketoiminnallisista syistä.⁸⁷

Yhteisösakon mittaamisharkinnasta havaitaan tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä seikkoja. Tarkoituksena ei ole estää yhteisösakoon tuomittavan yrityksen mahdollisuuksia liiketoimintaan jatkossa asettamalla sakko niin korkeaksi, että siitä ei voida selviytyä. Itse asiassa juuri päinvastoin, tarkoituksena on asettaa sakko matalammalle niiden yritysten osalta, joiden toimintaedellytysten kannalta tämä on tarpeellista. Tähän ajatukseen perustuu se jo edellä esiin tuotu seikka, että lain esitöiden⁸⁸ mukaan pelkkä teon moitittavuus ei ole sakon mittaamisen kannalta merkityksellistä, vaan merkitystä on myös yrityksen taloudellisella tilanteella.

Suomessa ainoa käytettävissä oleva rikosoikeudellinen seuraamus oikeushenkilölle on yhteisösakko, joka on määrältään vähintään 850 euroa ja enintään 850 000 euroa.⁸⁹ Syyttäjän harkinnassa on myös rangaistusvaatimuksen tekemättä jättäminen.⁹⁰ Yhteisösakon suuri vaihteluväli on perusteltua sen vuoksi, että oikeushenkilön rangaistusvastuun mittaaminen poikkeaa edellä esitetysti niin sanottujen perinteisten rikosten rangaistuksen mittaamisesta. Oikeushenkilön rangaistusvastuun mittaamisessa tulee ottaa teon moitittavuuden lisäksi korostetusti huomioon itse oikeushenkilö, erityisesti sen taloudellinen tilanne.

Suurimpien yritysten kohdalla sakon määrän ylärajaakin lähestyvät yhteisösakot ovat vain murto-osa oikeushenkilön liikevaihdosta. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2008:33 Neste Oil Oyj tuomittiin 500 000 euron yhteisösakoon tuottamuksellisesta ympäristön turmelemisesta sen öljynjalostamolla.⁹¹ Konsernin öljynjalostustoiminnan liikevaihto vuonna 2008 oli noin 12 miljardia euroa.⁹² Näin ollen voidaan argumentoida, tuomitun yhteisösakon olleen huomattavan pieni suhteessa yrityksen kokoon.

⁸⁷ HE 95/1993 vp, s. 43.

⁸⁸ HE 95/1993 vp, s. 39.

⁸⁹ RL 9:2 ja 9:5.

⁹⁰ RL 9:7.

⁹¹ KKO 2008:33.

⁹² Neste Oyj 2008, s. 17. Yhteisösakko oli siis noin 1/24 000 Nesteen öljynjalostustoiminnan liikevaihdosta. Korkeimmalle oikeudelle annetun selvityksen mukaan öljynjalostustoiminnan liikevaihto olisi ollut yli 7 miljardia, jolloin suhdeluku on 1/14 000. Toimintakertomuksen johdanto-osasta selviää, että koko konsernin liikevaihto vuonna 2008 oli puolestaan hieman reilut 15 miljardia euroa.

Herääkin kysymys siitä, tulisiko ylärajaa nostaa, jotta yhteisösakon vaikutus tuntuisi myös suurimmissa yrityksissä. Pohdinnassa tulee ottaa kuitenkin huomioon se, että valtaosa suomalaisista yrityksistä on pieniä.⁹³ Pienimpien tai taloudelliselta asemaltaan heikkojen yritysten osalta rangaistusasteikon yläraja ei voi tulla edes teoreettisesti kyseeseen.⁹⁴ Ylivoimaisesti suurimpaan osaan yrityksiä, siis mahdollisia yhteisösakkoon tuomittavia, ylärajan nostolla ei olisikaan mitään vaikutusta.⁹⁵ Alarajan nostolla olisi luonnollisesti vaikutuksia alarajaa lähellä olevien sakkojen määrään. Pienimpien yritysten osalta jo nykyistä alarajaa lähellä olevat sakot ovat kuitenkin jo nykyisellään suhteellisesti merkityksellisempiä kuin nykyisen ylärajan mukaiset sakot miljardiluokan yritysten osalta. Alarajan mataluus ei siis nykyisinkään liene olevan ongelma, ainakaan suhteutettuna suurimpiin yrityksiin.

Havainnollistavia esimerkkejä yhteisösakon mittaamisesta löytyy myös viimeaikaisesta tutkimuksesta. Vuonna 2016 julkaistussa artikkelissa *Yhteisösakot ja niiden mittaaminen työturvallisuusrikoksissa* tutkimusryhmä analysoi vuosina 2010–2014 työturvallisuusrikoksista tuomittuja yhteisösakkotuomioita.⁹⁶ Tutkimus käsitti yhteensä 154 tuomiota, joissa keskimääräinen tuomittu yhteisösakko oli 10 700 euroa, tyypillisin sakko 5 000 euroa, alhaisin sakko 500 euroa ja korkein sakko 80 000 euroa.⁹⁷ Työturvallisuusrikoksista annetut tuomiot tarjoavat kattavan kuvan yhteisösakoista sen ansiosta, että noin 90 prosenttia yhteisösakoista tuomitaan juuri työturvallisuusrikoksista.⁹⁸ Tarkastelujaksolla tuomitut yhteisösakot työturvallisuusrikoksista ovat siis kaikki asteikon alimmalta desiililtä. Oikeusministeriön teettämässä selvityksessä tuomitut yhteisösakot ovat olleet samansuuntaisia vuosina 2015–2019. Keskiarvon vaihteluväli tarkastelujaksolla oli 11 500–19 000 euroa ja mediaanin vaihteluväli 5 000–10 000 euroa.⁹⁹ Luvut kohoavat hieman, kun huomioon otetaan muutkin, kuin työturvallisuusrikokset. Kuitenkin yhteisösakon määrät pysyvät tukevasti harkinta-asteikon alapäässä.

⁹³ Elinkeinoelämän keskusliiton mukaan 93 % yrityksistä on alle 10 hengen mikroyrityksiä. Yrityksen henkilömäärä ei toki kerro suoraan yrityksen liikevaihdosta, jota edellä vertailtiin, ks. *Elinkeinoelämän keskusliitto 2021*, kohta Yritykset.

⁹⁴ *HE 95/1993 vp*, s. 39.

⁹⁵ Toisaalta ks. *Lähteenmäki ym.* 2016, s. 1067, jonka mukaan vuosina yli puolet 2010–2014 työturvallisuusrikoksesta yhteisösakkoon tuomituista yhteisöistä oli liikevaihtoluokassa yli 10 miljoonaa euroa.

⁹⁶ *Lähteenmäki ym.* 2016, s. 1056.

⁹⁷ *Lähteenmäki ym.* 2016, s. 1064–1065.

⁹⁸ *Lähteenmäki ym.* 2016, s. 1056. Ks. myös *Tapani 2021*, s. 28, josta selviää, että trendi on jatkunut edelleen vuosina 2015–2019 tuomituissa yhteisösakoissa.

⁹⁹ *Tapani 2021*, s. 28.

Yhteisösakon korottamista valmisteltiin silloisen pääministeri *Juha Sipilän* hallituskaudella vuonna 2016. Lain esitöissä ehdotettiin yhteisösakon asteikon korottamista välille 2 500–2 500 000 euroa. Korotuksia perusteltiin julkisen talouden sopeuttamistoimilla eli tavoitteena oli kasvattaa sakoista valtiolle kertyviä tuloja.¹⁰⁰ Perustuslakivaliokunta tyrmäsi ehdotuksen lausunnossaan viitaten valiokunnan aiempaan lausuntoon.¹⁰¹ Perustuslakivaliokunta oli jo aiemmin todennut, että fiskaaliset tavoitteet eivät ole hyväksyttäviä perusteita seuraamussääntelylle.¹⁰² Yhteisösakon korottamisesta on käyty jonkin verran keskustelua, erityisesti ylärajan osalta. Mitään takeita ei kuitenkaan ole siitä, että ylärajaa korottamalla tuomitut yhteisösakot nousisivat vastaavasti.

2.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Suomessa

2.4.1 Rikosoikeudellisen vastuun tavoitteita

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on rikosoikeutta. Näin ollen ensivaiheessa tulee selvittää ainakin periaatteellisella tasolla, mitkä ovat suomalaisen rikosoikeuden tavoitteet ylipäänsä. Vasta tämän jälkeen voidaan hahmottaa oikeushenkilön rangaistusvastuulle ominaisia tavoitteita ja se, mitä keinoja käyttämällä tavoitteet voidaan saavuttaa. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet ovat pohjimmiltaan samoja, kuin rikosoikeudessa yleisemminkin. Näin tulee ollakin, koska kaikkien kriminalisointien tulee noudattaa lain asettamia rajoja ollakseen oikeusjärjestyksessämme legitiimejä ja oikeutettuja. Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole tässä suhteessa erillinen saareke, vaikka sen soveltamisympäristö asettaakin tavoitteiden kannalta uniikkeja haasteita ja ilmenemismuotoja.

Rikosoikeus on yhteiskunnan viimesijainen keino puuttua epätoivottavaan käyttäytymiseen ja sitä voidaan käyttää vasta kun muiden keinojen on todettu olevan riittämättömiä.¹⁰³ Rikosoikeudella puututaan niin perustavanlaatuisiin oikeuksiin ja vapauksiin, että pelkkä muiden keinojen toimimattomuus ei yksinään riitä perustelemaan sen käyttöä. Perinteistä käsitystä rikosoikeuden tavoitteista edustavat hyvitys- ja preventioteoriat. Hyvitysteorian mukaan rangaistuksen tarkoituksena on hyvittää tehty vääryys yhteiskunnalle. Preventioteorian

¹⁰⁰ *HE 1/2016 vp*, s. 1 ja 12. Esityksen mukaan korotukset olisivat kohdistuneet yhteisösakon ohella myös rike- ja päiväsakkoihin. Tarkoituksena oli kaksinkertaistaa viimeksi mainittujen rahamäärät.

¹⁰¹ *PeVL 9/2016 vp*, s. 2 ja 4.

¹⁰² *PeVL 61/2014 vp*, s. 3.

¹⁰³ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019*, s. 31 ja *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 15.

mukaan rangaistusten ensisijaisena tarkoituksena on sen sijaan ehkäistä rikoksia. Rikosoikeuden tarkoitusta ja oikeutusta voidaan tarkastella kolmella tasolla, jotka ovat kriminalisointi, rangaistuksen sisältö ja rangaistuksen täytäntöönpano.¹⁰⁴ Hyvitysteorialla tarkoitetaan samaa kuin jo johdannossa mainitulla sovitusteorialla.

Kriminalisoinnilla tarkoitetaan rangaistusuhkaisen normin säätämistä eli päätöstä liittää rangaistusuhka tiettyyn inhimilliseen käyttäytymiseen. Kriminalisointien tarkoituksena on vaikuttaa oikeussubjektien käyttäytymiseen.¹⁰⁵ Käsitteellä kriminalisointi on suppea ja laaja merkitys. Suppeasti voidaan puhua niin sanotusta uuskriminalisoinnista eli täysin uuden teon säätämisestä rangaistavaksi. Laajassa mielessä kriminalisoinnilla tarkoitetaan kaikkia rangaistavan alan muutoksia.¹⁰⁶ Tässä yhteydessä kriminalisoinnilla tarkoitetaan sen laajaa merkitystä.

Suomen perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Pykälä asettaa julkiselle vallalle kolme tavoitetta, jotka ovat perusoikeuksien suojeleminen, kunnioittaminen ja takaaminen.¹⁰⁷ Rikosoikeuden ollessa julkisen vallan viime sijaista käyttämistä kytkeytyy se perus- ja ihmisoikeusoppiin. Näin ollen kriminalisointien hyväksyttävyyys tulee arvioida viime kädessä perusoikeuksien rajoitusperiaatteiden mukaan. Perustuslakivaliokunta toimiikin käytännössään juuri näin.¹⁰⁸

Perusoikeuksien lisäksi kriminalisointeja ohjaavat niin sanotut kriminalisointiperiaatteet, joille on muodostunut oikeuskirjallisuudessa jokseenkin vakiintunut sisältö. Periaatteet ovat oikeushyvien suojelun periaate, hyöty-haitta -punninnan periaate ja ultima ratio -periaate eli viimesijaisuuden periaate.¹⁰⁹ Lisäksi rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta ja ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatetta on pidetty kriminalisointiperiaatteina.¹¹⁰ Kriminalisointiperiaatteita katsotaan siis olevan hieman näkökannasta ja vivahde-eroista riippuen kolme tai viisi. Kriminalisoinneilla pyritään ohjaamaan käyttäytymistä ja kriminalisointiperiaatteilla

¹⁰⁴ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 15–16.

¹⁰⁵ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 17.

¹⁰⁶ *Melander* 2008, s. 7.

¹⁰⁷ Tavoitteista tarkemmin, ks. *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 77–78.

¹⁰⁸ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 80–81. Perusoikeuksien rajoittamista koskevat vaatimukset, ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5.

¹⁰⁹ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 82–83.

¹¹⁰ *Melander* 2002, s. 939–945 ja *Melander* 2008, s. 173–176.

punnitaan kulloisenkin kriminalisoinnin vaikutuksia suhteessa näiden periaatteiden ilmentäviin tavoitteisiin.

Rangaistusten käyttöä perustellaan rangaistusteorioilla, jotka ovat kriminaalipoliittista tavoitteenasettelua.¹¹¹ Toisin sanoen rangaistusteorioilla pyritään hahmottamaan ne tavoitteet, jotka oikeuttavat rikosoikeudellisten seuraamusten käytön. Kuten edellä tuotiin esiin, perinteisen käsityksen mukaan rankaisemisen tarkoituksena on joko hyvittää tai ennaltaehkäistä rikoksia. Näin ollen mielenkiinnon kohteena ovat hyvitys- ja preventioteoria.

Rankaisemisen alkuperäinen funktio on ollut kosto.¹¹² Hyvitysteorian ajatuksena on se, että yhteiskunnan tulee reagoida rikolliseen tekoon rankaisemalla sen tekijää. Näin toimimalla yhteiskunta viestittää, että oikeuden loukkauksiin suhtaudutaan vakavasti. Rangaistuksen ajatellaan myös moraalisisella tasolla hyvittävän tekoa. Nykyisin hyvitysteorian ajatellaan pakkottavan tekijän ymmärtämään tekonsa moitittavuuden ja katumaan sitä.¹¹³ Hyvitysteorian taustalla onkin moraalinen ajatus sovituksista ja sen kautta eräänlaisesta puhdistumisesta ja tulemisesta uudelleen osaksi yhteiskuntaa sen jälkeen, kun yhteiskunta on hyväksynyt suoritettun sovituksen.

Rikosten ehkäisyn funktiota kuvataan estävyys- eli preventioteorioilla. Preventio jaetaan yleis- ja erityispreventioon. Yleispreventiolla tarkoitetaan koko yhteiskuntaan suuntautuvaa rikosten estävyyttä. Erityisprevention ajatellaan puolestaan kohdistuvan tietyn yksilön päätöksentekoon.¹¹⁴ Kuten aiemmin tuotiin esille, rikosten ehkäiseminen on koko rikosoikeusjärjestelmän keskeisin tavoite. On kuitenkin huomattava, ettei elämä yhteiskunnassa ole käytännössä niin tarkkarajaista kuin rikosoikeuden eri teorioissa. Eri tavoitteet limittyvät toisiinsa eikä tavoite rikosten ehkäisystä kategorisesti sulje pois tavoitetta sen hyvittämisestä.¹¹⁵

¹¹¹ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 31.

¹¹² *Tapani – Tolvanen – Hyttinen* 2019, s. 32.

¹¹³ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 21–22.

¹¹⁴ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 22.

¹¹⁵ Tavoitteiden päällekkäisyydestä, ks. *Tolvanen* 2009.

2.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet ovat erottamattomasti yhteydessä rikosoikeuden tavoitteisiin. Pohjimmiltaan kyse on rikosten ehkäisemisestä ja rikoksista rankaisemisesta. Edellä luvussa 2.1 on tuotu esiin sitä historiallista kehitystä, joka johti oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämiseen Suomessa. Luvussa käytiin läpi niitä yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ovat luoneet tarpeen rikosoikeudellisen vastuun ulottamiseen oikeushenkilöihin. Yhteiskunnalliset muutokset ovat toisin sanoen luoneet tarpeen sääntelyn kehittämiseksi. Tämän myötä tarve on tunnistettu ja pyrkimys tunnistettujen epäkohtien korjaamiseen on otettu yhdeksi osaksi rikoslain kokonaisuudistusta. Myös luvussa 2.3 tarkasteltu yhteisösakon mittaaminen ilmentää osaltaan sitä, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuulla tavoitellaan.

Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun tarvetta ja sitä kautta tavoitteita on tuotu kootusti esiin ennen kaikkea kahdessa hallituksen esityksessä vuosina 1993 ja 2002.¹¹⁶ Ensimmäisessä eduskunnalle esitettiin sen otsikon mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva lainsäädäntö. Esityössä tuodaan esille niitä syitä, joiden vuoksi oikeushenkilön rangaistusvastuu tuli sisällyttää rikoslakiin. Lakiesityksen tavoitteita voidaan osaltaan systematisoida näiden syiden pohjalta. Jälkimmäisessä esityössä arvioitiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan sääntelyn onnistumista ja pyrittiin korjaamaa käytännössä ilmenneitä epäkohtia.¹¹⁷ Toisin kuin vuoden 1993 hallituksen esityksessä, vuoden 2002 esityössä tavoitteet tuodaan eksplisiittisesti ilmi omassa luvussaan.¹¹⁸

Vuoden 1993 hallituksen esityksessä tuotiin kootusti esiin oikeuskirjallisuudessa siihen mennessä esitettyjä argumentteja oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta ja vastaan.¹¹⁹

Argumentit puolesta:

- 1) Yhteisöissä tapahtuvien rikosten yhteiskunnallisen merkityksen kasvu.
- 2) Yksilöllisen syyllisyysvastuun riittämättömyys.
- 3) Oikeushenkilöihin kohdistuvien seuraamusten epäsuhta suhteessa rikoksiin ja ohjausvaikutuksen riittämättömyys.

¹¹⁶ HE 95/1993 vp ja HE 53/2002 vp.

¹¹⁷ HE 53/2002 vp, s. 1.

¹¹⁸ HE 53/2002 vp, luku 3.1, s. 26.

¹¹⁹ HE 95/1993 vp, s. 4.

- 4) Rikoksen yksilöinnin ongelmallisuus.
- 5) Yksilöllisen vastuun kohdentamisen vaikeus.
- 6) Yleisen oikeustajunnan kehittyminen.
- 7) Prosessuaaliset seikat.

Argumentit vastaan:

- 1) Syyllisyysperiaatteen sopimattomuus.
- 2) Tarpeettomuus.
- 3) Lainsäädännölliset ongelmat.
- 4) Käsitteellisten sekaannusten ja oikeustajunnan hämärtyamisen mahdollisuus.
- 5) Käytännössä samat keinot jo käytössä.
- 6) Tehoton ohjausvaikutus.
- 7) Tuomioistuinten soveltumattomuus käsittelemään yhteiskunnallisia asioita.

Näiden argumenttien pohjalta esityössä ilmaistiin perusteet oikeushenkilön rangaistusvastuulle. Lain esityön mukaan painavin ja itse asiassa riittävä peruste oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta on se, että yksilölliset seuraamukset olivat ilmeisessä epäsuhdassa yhteisötoiminnassa tehtyihin rikoksiin. Lisäksi yksilölliset seuraamukset olivat tehottomia yhteisöjen toiminnan ohjaamisessa. Tällä seikalla on vaikutusta yleiseen lainkuuliaisuuteen. Rikosoikeudellisen moitteen tulisi myös kohdistua niin suoraan kuin mahdollista siihen tahoon, jonka menettelyllä on ollut suurin vaikutus toimintaan. Rikosoikeudellisen seuraamuksen nähtiin myös kaventavan epäreilua kilpailuetua, jonka rikollinen toiminta oli aiheuttanut, verrattaessa lainkuuliaisesti toimiviin yhteisöihin.¹²⁰ Vuoden 2002 hallituksen esityksessä tavoitteet tuodaan selkeämmin esille. Tavoitteena oli vaikeuttaa rikosentekomahdollisuuksia, lisätä kiinnijäämisriskiä ja palauttaa rikoshiötyä. Näiden tavoitteiden tehostamisella tavoiteltiin ennalta estävää vaikutusta. Lisäksi tavoitteena oli vahvistaa elinkeinoelämän tervettä kilpailua.¹²¹

Lain esitöissä ilmaistusta perusteista on ryhmiteltävissä kolme tavoitetta, jotka nähdäkseni saavat erityisen merkityksen oikeushenkilön rangaistusvastuun kontekstissa. Nämä tavoitteet ovat seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon, oikeushenkilön toiminnan ohjaaminen ja reilun kilpailun turvaaminen. Tavoitteet voidaan palauttaa kriminalisointien yleisiin perusteisiin. Seuraamuksen kohdistumisen oikeaan tahoon voidaan nähdä ilmentävän

¹²⁰ HE 95/1993 vp, s. 4 ja 6.

¹²¹ HE 53/2002 vp, s. 26.

rangaistuksen hyvitysulottuvuutta. Toisaalta seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon myös osaltaan ohjaa oikeushenkilöitä. Ohjaaminen ja kilpailun turvaaminen sen sijaan voidaan nähdä rikoksia ehkäisevinä tavoitteina. Oikeushenkilöiden kohdalla tavoitteet saavat kuitenkin edellä mainitut ilmenemismuodot, joita ei esiinny niin sanottujen tavallisten rikoslaki rikosten yhteydessä.

Yleisellä tasolla voidaan sanoa olevan itsestäänselvyys, että rangaistuksen tulee kohdistua oikeaan tahoon eli rikoksen tekijään. Lain esitöiden mukaan ainakaan suurissa yhtiöissä lainvastainen toiminta ei kuitenkaan usein ole samaistettavissa tiettyjen yksilöiden erillisiin tekoihin, vaan voi olla seurausta näiden tekojen yhteisvaikutuksesta.¹²² Tällä tarkoitetaan sitä, että rikoksen tekijän määrittäminen voi olla hyvin hankalaa. Toisaalta, mikäli kyseessä on laajan henkilöpiirin teko, voidaan päätyä epätyydyttävään lopputulokseen, vaikka tiedettäisiin tarkkaan ketkä ovat rikoksen tekijöitä. Näin on sen vuoksi, että eri tekojen yhteisvaikutus voi olla erittäin merkityksellinen, vaikka eri osateot olisivat merkitykseltään vaatimattomia. Tavoitteena onkin kohdistaa yhteiskunnallinen seuraamus mahdollisimman suoraan päätäntävaltaa käyttävään tahoon.¹²³ Oikeushenkilön toiminnassa tehdyssä rikoksessa tämä taho voi olla itse yhtiö, viime kädessä sen osakkeen omistajat, tai yhtiön palveluksessa oleva luonnollinen henkilö.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä täydentävänä tavoitteena olikin myös yksilön vastuun selkiyttäminen yhteisössä tehtyjen tekojen osalta.¹²⁴ Seuraamuksen oikealla kohdistamisella pyritään siis siihen, että rikosoikeudellinen seuraamus kohdistuu yhtiöön, kun rikoksen katsotaan johtuvan puutteista sen toiminnassa tai kun se on yhtiössä johtavassa asemassa olevan henkilön tekemä. Toisaalta seuraamuksen tulee kohdistua yksilöön, jos yhtiön toiminnassa ei ole juuri moitittavaa ja siihen palvelussuhteessa oleva henkilö on silti syyllistynyt rikosoikeudellisesti moitittavaan tekoon. Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena ei siis ole kohdistaa rangaistusseuraamus mahdollisimman usein yrityksille. Tavoitteena on parantaa keinoja tunnistaa sellaisia yksilöitä, jotka voivat syyllistyä laittomuuksiin olemalla niin sanotusti piilossa organisaation sisällä.

¹²² HE 95/1993 vp, s. 3.

¹²³ HE 95/1993 vp, s. 3–4.

¹²⁴ Lahti 2019, s. 204–205.

Seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon mahdollistaa ohjausvaikutuksen toteutumisen. Toisin sanoen mahdollisuus seuraamuksen toteutumiseen antaa mahdollisuuden ohjausvaikutuksen toteutumiselle. Oikeushenkilön toiminnan ohjaaminen kiteytyy vahvasti sen yritys- tai toimintakulttuuriin, koska yrityskulttuuri selittää merkittävästi oikeushenkilössä tapahtuvia väärinkäytöksiä.¹²⁵ Yrityskulttuurilla tarkoitetaan yrityskulttuuritutkija *Luukan* mukaan ”yrityksen tiedostettuja ja tiedostamattomia arvoja, rakenteita ja toimintatapoja, jotka ohjaavat sen työntekijöiden ajattelua ja käyttäytymistä sekä yhdistävät heitä ja erottavat organisaation muista organisaatioista.”¹²⁶ Kyse on siis eräällä tapaa yhteisön identiteetistä.

Yritys- tai toimintakulttuuria, joka ei pyri rikosten ehkäisemiseen voidaan pitää epätoivottavana. Näin on myös sellaisen toimintakulttuurin osalta, joka ei pysty ehkäisemään rikoksia.¹²⁷ Yhtiön sisäisiä toimintatapoja, joilla pyritään varmistamaan sen toiminnan asianmukaisuus, toteutetaan usein *compliance*-ohjelmilla. Ohjelmat koostuvat lainvastaisten tai eettisesti arveluttavien toimintatapojen ehkäisemisestä, havaitsemisesta ja väärinkäytöksiin reagoimisesta. On kuitenkin huomattava, että edellytyksenä *compliance*-ohjelman toteutumiselle on se, että yrityksen toimintakulttuuriin kuuluu sen noudattaminen.¹²⁸ Hyvälläkään *compliance*-ohjelmalla ei ole merkitystä, jos sitä ei tosiasiallisesti noudateta. Tällöin oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoite toiminnan ohjaamisesta ei ole toteutunut kuin korkeintaan näennäisesti.

Tutkimusten valossa yrityskulttuurilla on suuri merkitys ihmisten päätöksentekoon työpaikallaan. Yrityskulttuuri voi johtaa jopa tilanteisiin, joissa yksilöt toimivat omien moraalisten arvojensa vastaisesti. Toisaalta yrityskulttuuri ei toimi niin sanotusti tyhjiössä. Esimerkiksi yritys, jonka imago on vastuullinen, vetää puoleensa itsensä vastuulliseksi kokevia hakijoita, joka puolestaan johtaa siihen, että yrityksen kulttuuri kehittyy edelleen vastuullisempaan suuntaan.¹²⁹ Lopputuloksena voi siten olla itseään ruokkiva kierre. Organisaatiosta riippuen kierre voi olla vaikutuksiltaan negatiivinen tai positiivinen suhteessa organisaation vastuullisuuteen.

¹²⁵ *Korkka-Knuts* 2021, s. 1165.

¹²⁶ *Luukka* 2019, s. 25. Ks. myös *Bucy* 1991, s. 1123, jonka määritelmään Heikki Jaatinen nojautuu puhuessaan yrityksen toimintakulttuurista, ks. *Jaatinen* 2000, s. 48–49.

¹²⁷ *Jaatinen* 2000, s. 49.

¹²⁸ *Ratsula* 2019, s. 553–555. Compliance-ohjelman olemassaolon vaikutuksesta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, ks. *Kivistö* 2021.

¹²⁹ *Korkka-Knuts* 2021, s. 1173–1178.

Edellä esitetty voidaan tiivistää siten, että kärjistettynä ihmiset ovat pohjimmiltaan laumaeläimiä, jotka hakevat hyväksyntää ja oikeutusta teoilleen ihmisiltä ympäriltään. Normien noudattamatta jättäminen voikin vaikuttaa rationaaliselta toiminnalta tilanteessa, jossa yksilö hakee hyväksyntää ja yhteenkuuluvuuden tunnetta työyhteisössään. Merkitystä ei ole välttämättä sillä, ovatko normit yhteiskunnan vai henkilön itsensä asettamia. Yrityskulttuurin kautta voidaankin vaikuttaa tehokkaammin yrityksen työntekijöiden käyttäytymiseen kuin sanktioimalla yksittäisiä työntekijöitä. Tämä on tärkeä havainto, koska viime kädessä oikeushenkilön rangaistusvastuun aiheuttavan teon tekijänä on aina luonnollinen henkilö.

Edellä käsitelty ohjausvaikutus sijoittuu ajallisesti aikaan ennen rikosta (*ex ante*). Pohdinnan arvoinen seikka on myös se, onko tarkoituksena ulottaa oikeushenkilöitä ohjaava vaikutus myös rikoksen jälkeiseen aikaan (*ex post*). Lain perusteella näin ehdottomasti on. Jälkikäteiset toimet voivat tulla kyseeseen kaikkien rikoslakirikosten osalta jo rikoslain 6 luvun 6 §:n mukaisina lieventämisperusteina. Erityisesti oikeushenkilöiden osalta rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuimien voi harkintansa mukaan jättää oikeushenkilön tuomitsematta, jos rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi.¹³⁰ Kyse on niin sanotusta kohtuuttomuusperusteesta.¹³¹ Myös rikoslain 9 luvun 7 §:ssä syyttäjän harkintavallassa mainitaan vapaaehtoiset toimet rikosten ehkäisemiseksi yhtenä ehtona sille, ettei rangaistusvaatimusta esitetä. Mahdollisia keinoja on useita, joista lain esitöissä mainitaan muun muassa sisäiset määräykset ja henkilökunnan kouluttaminen.¹³² Pykälissä mainitut seikat sijoittuvat selkeästi aikaan *ex post*.

Lain esitöissä edellytyksenä jälkikäteisten toimien soveltumiselle on mainittu se, että ehkäisevästä toiminnasta olisi aiheutunut oikeushenkilölle huomattavia taloudellisia kustannuksia.¹³³ Tämä on mielestäni erikoinen vaatimus, kun otetaan huomioon se, että oikeushenkilöillä on hyvin erilaisia keinoja käytössään toimintansa parantamiseksi. Vaikka varmasti

¹³⁰ Nykyisen rikoslain 9:4.2:n 2 kohta vastaa sisällöltään kumottua rikoslain (743/1995) 9:4:n 5 kohtaa, joten vanhan lain esityön perustelut ovat edelleen ajankohtaisia, ks. *HE 53/2002 vp*, s. 30. Alkujaan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen tuomitseminen ei ollut edellytysten täytyessä pakollista, ks. *HE 95/1993 vp*, s. 37.

¹³¹ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 400.

¹³² *HE 95/1993 vp*, s. 46.

¹³³ *HE 95/1993 vp*, s. 38.

usein onkin niin, että suurten muutosten tekeminen vaatii mittaviakin panostuksia, tulisi keinojen toimivuutta mitata muillakin mittareilla, kuin rahallisella arvolla. *Ex post* näkökulmaa pohdittaessa tulee kuitenkin havaita, että oikeuskäytännön perusteella jälkikäteiset toimet voidaan ottaa huomioon vain hyvin poikkeuksellisesti.¹³⁴

Kolmantena oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena on mainittu epäoikeutetun kilpailuedun kaventaminen ja terveen kilpailun vahvistaminen.¹³⁵ Tarkoituksena on siis reilun ja tasapuolisen kilpailun turvaaminen. Tavoitteena ei kuitenkaan ole kilpailulain (948/2011) soveltamisalaan kuuluvien laittomien kilpailunrajoitusten rikosoikeudellinen sanktiointi.¹³⁶ Vuoden 1993 hallituksen esityksessä tämä tavoite jäi sivumaininnaksi, jolle ei juurikaan annettu itsenäistä merkitystä. Hallituksen esityksen mukaan lain rikkomisesta saattaa saada epäoikeutettua kilpailuetua.¹³⁷ Kilpailuetu tulee tässä yhteydessä ymmärtää taloudelliseksi säästöksi, joka seuraa siitä, ettei oikeushenkilö toteuta kaikkia tarpeellisia ennakollisia toimia rikosten ehkäisemiseksi.

Vuoden 2002 lain esitöissä tuotiin esiin suuremmin, että oikeushenkilön rangaistusvastuun ulottamisella työoikeudellisten normien rikkomiseen olisi kilpailua tervehdyttävä vaikutus. Työturvallisuuteen ja työaikoihin liittyvien normien rikkomisella voidaan saavuttaa merkittävää etua laillisesti toimiviin kilpailijoihin nähden. Lain esityön mukaan perusteeton kilpailuetu tulee voida poistaa suoraan yhteisöön kohdistuvalla sanktiolla.¹³⁸ Tämä kolmas tavoite on tarkoitettu lain esityön perusteella juuri työririkoksiin. Reilun kilpailun turvaamisella ei siis tarkoiteta kilpailuoikeudellisen sääntelyn piirissä olevaa kilpailunrajoitusten torjuntaa. Kyse on enemmän jälleen yhdestä keinosta kohdistaa mahdollinen seuraamus sinne, missä sen ajatellaan tuottavan tehokkaimman ohjausvaikutuksen. Yrityksen saama taloudellinen etu onkin melko yksinkertaista laskea esimerkiksi säästetyistä ylityökorvauksista tai hankkimatta jääneiden turvalaitteiden hinnasta. Lain esityön perusteella oikeushenkilön rangaistusvastuu onkin tehokas ja oikeudenmukainen keino toisaalta ehkäistä laitonta toimintaa ja toisaalta poistaa laittomalla toiminnalla saavutettu hyöty.¹³⁹

¹³⁴ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020*, s. 402. Tapauksista ks. *KKO 2008:33*, *KKO 2008:61*, *Helsingin HO 20.12.2013*, nro 3340 ja *Helsingin HO 30.1.2015*, nro 104448.

¹³⁵ *HE 95/1993 vp*, s. 6 ja *HE 53/2002 vp*, s. 26.

¹³⁶ Vastaavia laittoman kilpailunrajoituksen säännöksiä oli Euroopan yhteisöjen ja Suomen oikeudessa jo oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettyäessä, ks. *HE 95/1993 vp*, s. 20.

¹³⁷ *HE 95/1993 vp*, s. 6.

¹³⁸ *HE 53/2002 vp*, s. 24–25.

¹³⁹ *HE 53/2002 vp*, s. 23–25.

Edellä esitetyn mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteina on Suomessa seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon sekä oikeushenkilön toiminnan ohjaaminen. Oikeushenkilön toiminnan ohjaaminen painottuu ennaltaehkäisevään toimintaan. Kuitenkin myös yhteisöjen vapaaehtoiseen toiminnan parantamiseen rikollisen teon jälkeen pyritään kannustamaan.

3 OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU YHDYSVALLOISSA

3.1 Historiallinen kehitys

Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuulla on merkittävästi pidemmät perinteet kuin Suomessa. Kuten jo aiemmin on tuotu esille, Suomessa keskustelu käynnistyi toden teolla 1970-luvulla. Englannin ja Yhdysvaltain *common law* -järjestelmissä tarve yhteisöjen sääntelylle havaittiin jo 1700- ja 1800-luvuilla. Tälle ajanjaksolle ajoittuu yhteisöjen lukumäärän kasvu ja tätä kautta niiden vaikuttavuus yhä useamman elämään.¹⁴⁰ Edellä mainittu on seurausta teollisesta vallankumouksesta, jonka on katsottu ajoittuvan noin vuosiin 1750–1850.¹⁴¹

Kuten johdannossa tuotiin esille, yhdysvaltalainen järjestelmä on kehittynyt englantilaisesta doktriinista, jolla on pitkät perinteet oikeushenkilön vastuun kehittämisessä. Englantilaisessa doktriinissa käsite *corporation*, oli saanut muotonsa jo 1300-luvulla, jolloin se oli kruunun tai parlamentin myöntämä etuoikeus. Ajatuksena oli, että yritykset pysyisivät näin hallitsijan kontrollissa. Keskiajalla ensimmäiset oikeushenkilöt perustettiin hallinnoimaan kirkon omaisuutta. Oikeushenkilöiden merkitys kasvoi 1500- ja 1600-lukujen aikana, kun esimerkiksi yliopistoja hallinnoimaan perustettiin oikeushenkilöitä. Ajanjakson loppua kohden myös osakeyhtiöiden merkitys kasvoi.¹⁴² Näin ollen myös yhdysvaltalaisen järjestelmän mukaisen oikeushenkilön rangaistusvastuun kehityksen historia voidaan ulottaa aina keskiajalle saakka.

Yhdysvaltalaisen järjestelmän juuret ovat englantilaisessa doktriinissa, koska alkujaan oikeushenkilöiden statuksen Yhdysvalloissakin myönsi Englannin kuningas. Yhdysvaltain siirtokuntien itsenäistyttyä Englannin kruunun vallan alta osavaltioiksi, tuli osavaltioille valta perustaa oikeushenkilöitä. Oikeushenkilöydestä tuli ensivaiheessa julkisen vallan harjoittama hallinnan muoto. Yhdysvalloissa enemmistö oikeushenkilöistä 1700- ja 1800-luvuilla olikin julkisia, kuten kaupunkeja tai kuntia. Muista kuin julkisista oikeushenkilöistä suurin osa oli julkista tehtävää suorittavia yksityisiä oikeushenkilöitä. Näiden toiminta oli

¹⁴⁰ Brickey 1982, s. 397.

¹⁴¹ Pieth – Ivory 2012, s. 627, More 2000, s. 1–3.

¹⁴² Brickey 1982, s. 397–398. Oikeushenkilön rangaistusvastuun varhaisesta kehittymisestä Englannissa, ks. Brickey 1982, s. 397–404.

tyypillisesti esimerkiksi julkisen liikenteen parantamista sekä teiden ja siltojen rakentamista.¹⁴³ Alkujaan oikeushenkilöiden tarkoitus olikin hoitaa yhteiskunnan kannalta merkityksellisiä asioita. Tällaisia ovat edellä mainitusti esimerkiksi päätäntävällän keskittämisen kunnallisella tasolla sekä suuret infrastruktuurihankkeet.

Eräs tekijä sen taustalla, että Yhdysvalloissa omaksuttiin oikeushenkilön rangaistusvastuu varsin aikaisessa vaiheessa, on se, että järjestelmässä oli jo vakiintunut *respondeat superior*-vastuuoppi.¹⁴⁴ Vastuuopin ytimessä oli ajatus siitä, että isäntä oli vastuussa palvelijansa teoista ja opin juuret ovat Yhdysvaltain orjuuden sallivassa menneisyydessä.¹⁴⁵ Kyse oli siis käytännössä, ja valitettavan kirjaimellisesti, isännänvastuulle perustuvasta vastuuopista.

Yhdysvaltain ensimmäinen oikeushenkilön rangaistusvastuun perustava tapaus *People v. Corporation of Albany* vuodelta 1834 ajoittui 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Albanyn kaupunki ei ollut huolehtinut Hudson-joen puhdistamisesta ja joesta oli tullut terveysriski alueen asukkaille. Vastaajan asiamies argumentoi, että vastuu tulisi kohdistaa kaupungin sijaan niille henkilöille, joiden vastuulla kyseiset huoltotoimenpiteet olivat. Tuomioistuimpuolesta totesi, että koska kaupungilla oli mahdollisuus haitan estämiseen sen olisi myös tullut estää haitta.¹⁴⁶ Toisin sanoen, oikeushenkilön rankaiseminen perustui sen laiminlyöntiin.

1800-luvun puoliväliin mennessä oli selvää, että oikeushenkilön rangaistusvastuu voi perustua laiminlyönnin lisäksi aktiiviseen tekemiseen. Tämä tulkinta vahvistettiin kahdessa vaikutusvaltaisessa tapauksessa, *State v. Morris & Essex Railroad* vuodelta 1852 sekä *Commonwealth v. Proprietors of New Bedford Bridge* vuodelta 1854. Ensin mainitussa tapauksessa vuodelta 1852 tuomioistuin torjui tulkinnan siitä, että oikeushenkilö ei voisi olla rikosoikeudellisessa vastuussa aktiivisesta teostaan. Jälkimmäisessä tapauksessa vuodelta 1854 tuomioistuin puolestaan totesi, ettei useinkaan ole mielekästä tehdä tarkkarajaista jakoa laiminlyönnin ja aktiivisen tekemisen välille.¹⁴⁷ Kyseissä tapauksissa teko voitiin hahmottaa toisaalta epäonnistumisena rakentaa kunnollinen silta eli kunnollisen sillan rakentamisen

¹⁴³ Brickey 1982, s. 404–405.

¹⁴⁴ Pieth – Ivory 2012, s. 627.

¹⁴⁵ Sayre 1930, s. 691.

¹⁴⁶ Brickey 1982, s. 406. ”The court reasoned that since the corporation had the power to abate the nuisance, there could be no question that it had a duty to exercise that power.”

¹⁴⁷ Brickey 1982, s. 407–410.

laiminlyöntinä. Toisaalta teko voitiin kuvata aktiivisena huonon sillan rakentamistoimena. Pääasia oli se, että rikosoikeudellisesti sanktioitu seuraus oli syntynyt, ei niinkään se kuinka seurauksen synty tapa luokitellaan. Seurauksen syntymiseen tapahtuman jälkikäteisellä kategorisoinnilla ei ole vaikutusta, vaan vahinko on jo tapahtunut.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun ulottamiseen tahtoa vaativiin rikoksiin suhtauduttiin pidempään torjuvasti.¹⁴⁸ Perusteluna esitettiin muun muassa se, ettei oikeushenkilöllä voi olla tahtoa, kuten luonnollisella henkilöllä.¹⁴⁹ Joidenkin tekojen katsottiin taas olevan niin kaukana oikeushenkilön perustamisen tarkoituksesta ja oikeushenkilöiden luomista oikeuksista, ettei oikeushenkilö voi syyllistyä niihin.¹⁵⁰ Oikeushenkilöiden syyllisyyden osoittavia vastuumalleja ei ollut vielä kehitetty.

Tuomioistuimet alkoivat kuitenkin suosia näkökantaa, jossa oikeushenkilön puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden teot olivat periaatteessa oikeushenkilön tekoja. Tällöin myös luonnollisten henkilöiden tahto tekojen taustalla voitiin nähdä oikeushenkilön tahtona.¹⁵¹ Kyse ei kuitenkaan ole tahdosta kuten luonnollisilla henkilöillä, vaan luonnollisen henkilön tahdon syyksilukemisesta oikeushenkilön rangaistavuuden edellytyksenä.¹⁵² Tulkinta vahvistettiin Yhdysvaltain korkeimman oikeuden tapauksessa *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States* vuonna 1909.¹⁵³ Tämä korkeimman oikeuden päätös oli ensimmäinen, jossa oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettiin Yhdysvalloissa yksityiseen yritykseen.¹⁵⁴

Tässä luvussa esitetyn mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuu on kehittynyt Yhdysvalloissa hiljalleen tapaus tapaukselta. Kehitystä onkin luonnehdittu muun muassa utilitaristiseksi ja pragmaattiseksi.¹⁵⁵ Edellä mainitut merkkitapaukset antavat kuitenkin vain ohuen katsauksen siitä, kuinka oikeuskäytäntö voi muokata oikeutta hyvinkin perustavanlaatuisesti *common law* -järjestelmässä. Kokoavasti voidaan todeta, että oikeushenkilön rangaistusvastuulla puututtiin aluksi yleistä haittaa aiheuttavaan toimintaan. Toiminnan tahdolliseen

¹⁴⁸ Brickey 1982, s. 410.

¹⁴⁹ *State v. First National Bank* (1892)

¹⁵⁰ *United States v. Alaska Packers' Ass'n* (1901)

¹⁵¹ Brickey 1982, s. 411–412.

¹⁵² *United States v. John Kelso Co.* (1898) ”In such a case the intention of its directors that the prohibited act should be done is imputed to the corporation itself.”.

¹⁵³ Brickey 1982, s. 413.

¹⁵⁴ Hasnas 2009, s. 1329.

¹⁵⁵ Beale 2016, s. 41.

puoleen ei kiinnitetty juurikaan huomiota, joten vastuu muistutti ankaraa vastuuta. Vastaverrattain myöhään alettiin kiinnittää huomiota tekijän henkiseen aspektiin eli tässä yhteydessä niin sanottuun *mens rea*an, jota käsitellään lähemmin seuraavassa luvussa 3.2.¹⁵⁶ Huomattavaa on myös se, että Yhdysvalloissa ei ole edelleenkään kodifioitua yleistä lakia, joka koskisi oikeushenkilön rangaistusvastuuta.¹⁵⁷

3.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset Yhdysvalloissa

Kirjoitetun lain puuttuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Yhdysvaltoihin olisi kehittynyt ainakin pääpiirteissään hahmoteltavaa oppia oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Periaatteena on, että oikeushenkilö on vastuussa edustajiensa teoista, jotka on tehty työn yhteydessä ja ainakin osittain oikeushenkilöä hyödyttäen. Eri osatekijöiden merkitystä ja ulottuvuutta on käytännöllisesti katsoen mahdotonta ilmaista kirjavan ratkaisukäytännön vuoksi.¹⁵⁸ Erilaisilla vastuumalliteorioilla on pyritty hahmottamaan esimerkiksi sitä, ketkä luetaan oikeushenkilön edustajiksi tai minkälainen oikeushenkilölle koituvan hyödyn tulee olla.

Historiallisesti oikeushenkilön rangaistusvastuu perustui *respondeat superior* -vastuumallille. Historiallisesta statuksesta ensimmäisenä vastuumallina huolimatta, *respondeat superior* -mallia voidaan edelleen pitää pääasiallisena vastuumallina. Vuonna 1909 Yhdysvaltain korkein oikeus sovelsi tätä alun perin vahingonkorvausoikeudellista oppia ensimmäistä kertaa rikosoikeuden alalla.¹⁵⁹ Doktriinin mukaan oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistusvastuuseen kolmen edellytyksen täytyessä. Ensinäkin yhtiössä toimivan henkilön on täytynyt syyllistyä laittomaan tekoon tahallisesti (*mens rea*). Toiseksi henkilön on tullut toimia tehtävänsä puitteissa. Tällä tarkoitetaan mitä tahansa tekoa, joka on tehty työhön liittyvän toiminnan yhteydessä. Kolmanneksi henkilön tarkoituksena on pitänyt olla tuottaa hyötyä yhtiölle. Tämän ei tule kuitenkaan tarvitse olla teon ainoa motiivi, eikä mitään hyötyä tarvitse edes koitua yhtiölle, jotta siihen voidaan ulottaa vastuu.¹⁶⁰ Tiivistetympin *respondeat superior* -oppi on ilmaistu siten, että oikeushenkilön rangaistusvastuu tulee kyseeseen, mikäli yhteisöön kuuluva henkilö tekee sen toimintapiirissä rikoksen, jonka ainakin osittainen

¹⁵⁶ Brickey 1982, s. 421–422.

¹⁵⁷ Buell 2021, s. 10.

¹⁵⁸ Weissman 2007, s. 422.

¹⁵⁹ Hasnas 2009, s. 1337. Ks. *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States* 1909.

¹⁶⁰ Khanna 1996, s. 1489–1490.

tarkoitus on tuottaa hyötyä yhtiölle.¹⁶¹ Kriteereinä ovat siis tekijän asema ja tahallisuus, rikosoikeudellisesti merkittävä teko työtehtäviä hoidettaessa sekä oikeushenkilön hyötymistarkoitus.

Respondeat superior -vastuumallin kriteeristöissä on yhtäläisyyksiä Suomen oikeushenkilön rangaistusvastuun kanssa. *Respondeat superior* ymmärretään kuitenkin isännänvastuuksi. Suomessa sen sijaan oikeushenkilön rangaistusvastuun ei katsota perustuvan isännänvastuulle, joka esiintyy meillä vahingonkorvausoikeudessa.¹⁶² *Respondeat superior* voidaankin luokitella ankaraksi isännänvastuuksi.

Toisena pääasiallisena vastuumallina voidaan pitää *Model Penal Code* -mallia (*MPC-malli*). *Model Penal Code* on *American Law Instituten* tuottama mallirikoslaki vuodelta 1962. MPC:n tavoitteena oli yhdenmukaistaa osavaltioiden rikoslakeja, jotka saattoivat olla keskenään hyvin erilaisia.¹⁶³ MPC-mallin mukaan oikeushenkilön rikosvastuu edellyttää, että rikoksen hyväksyi, pyysi, käski, teki tai salli oikeushenkilön hallitus tai korkea johtohenkilö oikeushenkilön puolesta tehtäväksi ja toimiessaan vastuutehtävänsä piirissä.¹⁶⁴ Vastuumalli on siis muutoin sama, kuin *respondeat superior* edellä, mutta sen henkilöpiiri on rajattu yhtiössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttäviin henkilöihin.

Kolmantena vastuumallina voidaan pitää *collective knowledge* -doktriinia. Mallin mukaisesti oikeushenkilössä tehty rikos voidaan samastaa oikeushenkilön tekemäksi, vaikka kehtään yksittäistä henkilöä ei voida pitää rikoksen tekijänä. Tavoitteena on, ettei oikeushenkilö voi ryhtyä laittomiin toimiin tehokkaalla tehtävien jakamisella.¹⁶⁵ *Collective knowledge* -vastuumallia on myös sovellettu oikeuskäytännössä.¹⁶⁶ Toisaalta *collective knowledge* -vastuuseen on suhtauduttu myös torjuvasti.¹⁶⁷ *Collective knowledge* -vastuu vastaa osittain Suomen anonyymiä syyllisyyttä.

¹⁶¹ Weissmann 2007, s. 412.

¹⁶² Ks. Korkka 2019, s. 317. Isännänvastuu löytyy Suomessa vahingonkorvauslain (VahL, 412/1974) 3 luvun 1 §:stä.

¹⁶³ Tavoitteessa myös onnistuttiin ilmeisen hyvin, koska MPC vaikutti rikoslakien uudistukseen kahteen kolmasosaan osavaltioista, ks. Farnsworth 2010, s. 186. American Law Institute on vuonna 1923 perustettu alallaan johtava yksityinen järjestö. Järjestön tehtävänä on akateemisin keinoin selkiyttää, modernisoida ja muilla tavoin parantaa Yhdysvaltain oikeusjärjestelmää, ks. *American Law Institute* 2022, kohta About.

¹⁶⁴ *Model Penal Code* § 2.07(1)(a). *Model Penal Code* esittää kolmea vastuumallia, joista leipätekstissä esille tuotu soveltuu suurimpaan osaan rikoksia, ks. Bucy 1991, s. 1103 ja alaviite 25.

¹⁶⁵ Plimpton – Walsh 2010, s. 341–342.

¹⁶⁶ *United States v. Bank of New England* 1987.

¹⁶⁷ *Southland Securities v. Inspire Ins. Solutions* 2004.

Neljäntenä vastuumallina voidaan mainita *Bucyn* esittämä *corporate ethos* -malli, joka painottaa oikeushenkilössä vallitsevaa kulttuuria rangaistusvastuun kannalta merkitsevänä seikkana. Doktriinin mukaan oikeushenkilö tulee asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen vain, jos yhteisön kulttuuri kannustaa sen edustajia rikolliseen toimintaan.¹⁶⁸ Ilmeisenä ongelmana vastuumallissa on oikeushenkilössä vallitsevan kulttuurin mittaaminen luotettavalla tavalla.

Yhdysvalloissa on edellä esitettyjen neljän vastuumallin lisäksi kehitetty lukuisia muitakin vastuumalleja.¹⁶⁹ Tässä läpikäytyt, kuten muutkin vastuumallit, pyrkivät vastaamaan teoreettisella tasolla siihen, kuinka oikeushenkilöä voidaan pitää syyllisenä luonnollisen henkilön tai henkilöpiirin tekemästä rikoksesta. Erilaiset vastuumallit ovat usein lähtökohdiltaan samankaltaisia, mutta Yhdysvalloissa löytyy myös, ainakin suomalaisesta näkökulmasta, hyvin erikoisiakin ratkaisuja.

Tekijältä vaadittavaa tahtotilaa tai tahallisuutta kuvataan käsitteellä *mens rea*. Käsitteellä ei ole olemassa yhtä oikeaa määritelmää. Yleisesti *mens rea* tarkoitetaan sitä henkistä komponenttia, joka osoittaa tekijän niin sanotun rikollisuuden.¹⁷⁰ Oikeushenkilön rangaistusvastuun yhteydessä Yhdysvalloissa puhutaan myös niin sanotusta korporatiivisesta tahallisuudesta – *corporation mens rea*.¹⁷¹

Henkilöpiiri, jonka katsotaan toimivan oikeushenkilössä siten, että oikeushenkilön rangaistusvastuu voi aktualisoitua *respondeat superior* -vastuussa on Yhdysvalloissa erittäin laaja. Siihen kuuluvaksi katsotaan ainakin johtoportaan ja esihenkilöasemassa olevat. Niin ikään alemman tasoisten työntekijöiden, kuten kivijalkaliikkeessä toimivien myyjien voidaan katsoa kuuluvan tähän joukkoon. Myös tytäryhtiössä tapahtuva toiminta voi aiheuttaa rangaistusvastuun emoyhtiölle. Lopuksi sopimussuhteessa olevat yksityiset yrittäjät, voivat lukeutua tähän henkilöpiiriin. Tämä lista sisältää ne henkilöt, joiden teoista voidaan suoraan syyttää oikeushenkilöä.¹⁷² Toisin sanoen käytännöllisesti katsoen jokaisen työntekijän rikos voi

¹⁶⁸ *Bucy* 1991, s. 1121.

¹⁶⁹ Muita vastuumalleja sekä tässä mainittuja on käsitellyt kattavammin esimerkiksi Heta Hovi vuoden 2020 pro gradu -tutkielmassaan, ks. *Hovi* 2020.

¹⁷⁰ *Sayre* 1932, s. 1016, *Nemeth* 2011, s. 98.

¹⁷¹ *Korkka* 2019, s. 331.

¹⁷² *Webb – Molo – Hurst* 1994, s. 622–633.

johtaa työnantajan *respondeat superior* -vastuuseen.¹⁷³ Yhtenä edellä esitettyjen vastuumallien eroista oli juuri tämän samastettavissa olevan henkilöpiirin laajuus.

Soveltamisalaltaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on hyvin laaja sen soveltuessa kaikkiin rikoksiin kahdella rajauksella. Ensinnäkään oikeushenkilölle ei voi koitua rikosoikeudellista seuraamusta rikoksesta, josta ei voida tuomita sakkoa. Toisena rajoituksena ovat teot, joita oikeushenkilö ei fyysisesti voi suorittaa, kuten raiskaus.¹⁷⁴ Yhdysvalloissa lähtökohtana on siis se, että oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu kaikkiin rikoksiin, jos sen soveltuminen ei ole käytännön syistä mahdotonta. Tämä luo mielenkiintoisen kontrastin Suomen ratkaisuun, jossa oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltumisesta tiettyyn tunnusmerkistöön tulee säätää erikseen.

3.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamukset Yhdysvalloissa

3.3.1 Oikeushenkilön rangaistusajat Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa suuntaviivat tuomitsemiselle antaa itsenäinen virasto nimeltään *United States Sentencing Commission (USSC)*. USSC:n pääasiallisena tehtävänä on ensinnäkin määrittää tuomitsemisperiaatteet ja -käytännöt liittovaltiotason rikoksille. Toiseksi USSC neuvoo ja antaa tukea Yhdysvaltain kongressille sekä toimeenpanevalle toimielimelle tehokkaasta kriminaalipolitiikasta. Kolmanneksi virasto kerää, analysoi, tutkii ja jakaa liittovaltiotasoihin rikoksiin liittyvää informaatiota.¹⁷⁵

Virasto julkaisee ja päivittää ohjekirjaa, *United States Sentencing Commission Guidelines Manual (Guidelines Manual, mallituomitsemisohje)*.¹⁷⁶ *Guidelines Manual* on tarkoitettu tuomioistuinten oppaaksi, niiden harkitessa tuomion mittaamista. Mallituomitsemisohje koostuu pykälistä (*United States Sentencing Guidelines, USSG*), selittäivistä osista sekä historiallisista huomautuksista. Oikeushenkilöiden rangaistuksen mittaamista koskevat ohjeet löytyvät ohjekirjan kahdeksannesta luvusta ja niitä kutsutaan yleisesti nimityksellä *Federal Sentencing Guidelines of Organizations (FSGO)*. USSC perustettiin vuonna 1984 ja se

¹⁷³ Arlen – Buell 2020, s. 700.

¹⁷⁴ Hefendehl 2000, s. 290.

¹⁷⁵ *United States Sentencing Commission* 2022, kohta About.

¹⁷⁶ Lähdeluettelossa olen sijoittanut *Guidelines Manualin* virallislähteiden kategoriaan, koska se sisältää paljon kommentoivaa ja taustoittavaa materiaalia.

julkisti ensimmäisen tuomioiden mittaamisohjekirjansa vuonna 1987.¹⁷⁷ Ensimmäinen versio ohjekirjasta, jossa otettiin kantaa oikeushenkilöiden tuomitsemiseen, julkaistiin vuonna 1991.¹⁷⁸ Tässä tutkimuksessa on käytetty *Guidelines Manual* -ohjeen vuoden 2021 versiota, joka on tätä kirjoitettaessa mallituomitsemisohjeiden viimeisin päivitetty versio.¹⁷⁹

Tämän jakson tarkoituksena on antaa yleiskuva liittovaltiotason rikosten seuraamuksista oikeushenkilöille. Tavoitteena ei ole esimerkiksi käydä läpi yksityiskohtaisesti sitä, mihin kaikkiin rikoksiin USSG §§8C2.2–8C2.9:n sakon mittaamista koskevat säännökset soveltuvat. Vuoteen 2005 asti USSG:n pykälät olivat käytännöllisesti katsoen pakottavaa oikeutta, jota liittovaltion tuomareiden tuli soveltaa kuten lakia.¹⁸⁰ Vuonna 2005 Yhdysvaltain korkein oikeus kuitenkin katsoi tämän loukkaavan Yhdysvaltain perustuslain kuudennessa lisäyksessä taattua oikeutta puolueettomaan ja julkiseen oikeudenkäyntiin valamiehistöön edessä.¹⁸¹ Näin ollen ohjekirjan pykälät asettavat nykyisin yleiset periaatteet rangaistuksen mittaamiselle. Periaatteista voidaan kuitenkin poiketa, mikäli poikkeamiselle on olemassa perusteltu syy.¹⁸² Sitovuuden taso voidaan siis hahmottaa samankaltaiseksi Suomen korkeimman oikeuden ennakkopäätösten kanssa.

Erilaisia oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamuksia on kolme kappaletta. Tarkemmin sanottuna seuraamusharkinnassa on neljä vaihetta, jonka aikana harkittavaksi tulee kolme eri seuraamusta. Seuraamusharkinnassa tuomioistuimen tulee ensinakin määrittää rikoksen uhrille aiheutuneen vahingon korvaamiseen liittyvät seikat.¹⁸³ Toiseksi määritellään sakon määräämiseen liittyvät seikat. Kolmanneksi määritellään ehdonalaiseen rangaistukseen liittyvät seikat. Neljänneksi määritellään erityisarviointeihin, takavarikkoihin ja kuluihin liittyvät seikat.¹⁸⁴ Varsinaisia seuraamuksia ovat siis uhrille aiheutuneen vahingon korvaaminen, sakko ja ehdonalainen.

¹⁷⁷ *Johnson* 2006, s. 640 ja 643.

¹⁷⁸ *Johnson* 2006, s. 643.

¹⁷⁹ Helmikuussa 2023 julkistettiin *Guidelines Manual* -ohjeisiin edotetut muutokset, joita on mahdollisuus kommentoida 14.3.2023 asti.

¹⁸⁰ *Buell* 2021, s. 939.

¹⁸¹ *United States v. Booker* 2005.

¹⁸² *Buell* 2021, s. 939.

¹⁸³ En käytä tässä yhteydessä termiä vahingonkorvaus, koska kyse ei ole vahingonkorvausoikeudellisesta (*tort*) vahingonkorvauksesta.

¹⁸⁴ USSG §8A1.2.a–d.

3.3.2 Rangaistuksen mittaaminen oikeushenkilölle

Seuraamusharkintaa ohjaavia yleisiä periaatteita on neljä. Ensinäkin tuomioistuimen tulee, aina kun mahdollista, määrätä oikeushenkilö korvaamaan aiheuttamansa vahinko. Uhrille määrättävää korvausta ei ole tarkoitettu rangaistukseksi, vaan keinoksi palauttaa rikoksen uhri alkutilanteeseen.¹⁸⁵ Periaatetta voidaan siis kuvata täyden korvauksen periaatteeksi. Uhrille aiheutuneen vahingon korvaaminen on tarkoitettu ensisijaiseksi seuraamukseksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että mikäli tekijä tuomitaan sekä korvausten maksamiseen, että sakkoihin, tulee maksetun summan kohdistua ensisijaisesti korvaukseen.¹⁸⁶

Toinen yleinen periaate koskee tilanteita, joissa oikeushenkilön pääasiallinen toiminta on rikollista, tai oikeushenkilöä johdetaan pääasiassa rikollisesti. Tällöin sakon tulisi olla niin korkea, että se riistää rikolliselta oikeushenkilöltä kaikki sen varat.¹⁸⁷ Päätöksen siitä onko oikeushenkilö luonteeltaan rikollinen vai ei tekee tuomioistuin. Harkinnassa otetaan huomioon rikoksen laatu ja olosuhteet sekä oikeushenkilön historia ja piirteet.¹⁸⁸

Kolmanneksi muiden kuin rikollisten oikeushenkilöiden osalta sakon tulisi perustua rikoksen vakavuuteen ja oikeushenkilön syyllisyyteen.¹⁸⁹ *Guidelines Manual* sisältää yksityiskohdallisen toimintamallin, jota seuraamalla tuomioistuimen on tarkoitus päätyä periaatteen edellyttämään lopputulokseen. Ensiksi määritetään se, kykeneekö oikeushenkilö suoriutumaan mahdollisesta sakosta. Mikäli on selvää, ettei maksukykyä ole tai tule olemaan, ei sakkoa määrätä.¹⁹⁰ Kullekin rikokselle, jonka seuraamuksena voi olla yhteisösakko on määritelty loukkauksen taso (*offense level*). Mikäli tekoja on useita, lasketaan yhteenlaskettu loukkauksen taso.¹⁹¹ Seuraavaksi määritellään sakon alkutaso (*base fine*). Taso määräytyy sen mukaisesti, mikä seuraavista tuottaa suurimman tuloksen: loukkauksen taso, rikoksella saatu rahallinen hyöty tai tahallisesti, tietoisesti taikka piittaamattomasti tehdyn rikoksen aiheuttama rahallinen tappio. Jo sakon alkutaso on käytännössä rajoittamaton, koska huomioon otettava rahallista hyötyä tai aiheutettua tappiota ei ole rajoitettu mihinkään summaan.¹⁹²

¹⁸⁵ *Guidelines Manual* 2021, s. 509.

¹⁸⁶ USSG §8B1.1.

¹⁸⁷ *Guidelines Manual* 2021, s. 509.

¹⁸⁸ USSG §8C1.1.

¹⁸⁹ *Guidelines Manual* 2021, s. 509.

¹⁹⁰ USSG §8C2.2.

¹⁹¹ USSG §8C2.3.

¹⁹² USSG §8C2.4. Loukkauksen tasolle on oma sakkotaulukkonsa USSG §8C2.4.d. Taulukon mukainen sakon alkutason vaihteluväli 8.500–150.000.000 dollaria.

Sakon alkutason jälkeen tuomioistuimen tulee määrittää moitittavuusaste (*culpability score*) asteikolla 0–10.¹⁹³ Moitittavuusasteesta saadun luvun avulla määritellään sakon vaihteluväli, joka saadaan kertomalla sakon alkutaso taulukon mukaisella kertoimella.¹⁹⁴ Sakon alaraja saadaan moitittavuusasteen mukaisella minimikertoimella ja yläraja vastaavasti kyseisellä maksimikertoimella.¹⁹⁵ Esimerkiksi moitittavuusasteen ollessa viisi, on sakon kerroin 1.00–2.00. Tällöin teossa, jonka sakon alkutaso on 100.000 dollaria, tulisi sakon olla 100.000–200.000 dollaria. Tuomioistuin voi käyttää hyvin laajaa harkintavaltaa päättäessään sopivan sakon määrää vaihteluvälin sisällä.¹⁹⁶ Lopuksi yhteisösjakoon lisätään kaikki sellainen rikoshyöty, jota ei ole tai ei tulla maksamaan korvauksena uhrille.¹⁹⁷

Neljäntenä periaatteena on ehdonalaisen rangaistuksen soveltuminen tilanteisiin, joissa halutaan varmistaa jonkin toisen seuraamuksen toteutuminen kokonaisuudessaan. Ehdonalaisella pyritään myös varmistamaan, että oikeushenkilö tekee tarvittavat toimet ennaltaehkäistykseen tulevia rikoksia.¹⁹⁸ Ehdonalainen rangaistus on pituudeltaan enintään viisi vuotta.¹⁹⁹ Seuraamuksen ehdot voivat olla hyvin moninaisia. Oikeushenkilö voidaan muun muassa velvoittaa vaihtamaan henkilöitä johtoportaan, toteuttamaan *compliance*-ohjelmaa tai suorittamaan yhteiskuntapalvelusta.²⁰⁰ Ehdonalainen rangaistus voidaan siis ajatella toisaalta eräänlaiseksi turvaavaksi toimenpiteeksi sille, että rikoksen tekijä suorittaa rangaistuksensa ja rikoksen uhri saa korvauksensa. Toisaalta sen avulla pyritään ohjaamaan oikeushenkilö toimimaan jatkossa lain edellyttämällä tavalla.

¹⁹³ USSG §8C2.5.

¹⁹⁴ USSG §8C2.6.

¹⁹⁵ USSG §8C2.7.

¹⁹⁶ USSG §8C2.8. Harkintaan vaikuttavina seikkoina on lueteltu muun muassa oikeushenkilön rooli rikoksessa, uhrin asema, tekijän entisyys ja tekijän taloudellinen asema.

¹⁹⁷ USSG §8C2.9.

¹⁹⁸ *Guidelines Manual* 2021, s. 509.

¹⁹⁹ USSG §8D1.2.

²⁰⁰ *Bucy* 2009, s. 1439.

3.4 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet Yhdysvalloissa

3.4.1 Hyvitys ja ennaltaehkäisy oikeushenkilön rangaistusvastuun kontekstissa

Suuri osa siitä, mitä esitettiin luvussa 2.4.1 rangaistusteorioista on kehitetty alkujaan *common law* -oikeusjärjestelmässä. Myös Yhdysvalloissa rikosoikeuden primäärit tavoitteet ovat toisaalta ennaltaehkäistä rikollisuutta, toisaalta hyvittää tehtyjä rikoksia. Nämä periaatteet on kehitetty ilmentämään viittä rikosoikeuden oikeuttavaa seikkaa, joita on painotettu eri aikoina eri tavalla. Rikosoikeuden tarvetta perustellaan estämisellä, rehabilitaatiolla, pelotteella, valistuksella ja rankaisemisella.²⁰¹ Tutkielman esitysjärjestyksestä johtuen asetelma onkin hieman nurinkurinen. Tässä jaksossa ei olekaan tarkoituksenmukaista käydä läpi samoja asioita rikosoikeuden yleisistä tavoitteista, jotka ovat tarpeeksi samanlaiset verrokkimaissa vastaamaan tässä tutkimuksessa esitettyihin kysymyksiin.

Yhdysvalloissa on kuitenkin käyty mielenkiintoista keskustelua myös siitä, miten oikeushenkilön rangaistusvastuu tulisi hahmottaa suhteessa rikosoikeuden yleisiin tavoitteisiin. Osa akateemikoista on argumentoinut jopa, että oikeushenkilöitä ei voi rankaista. Näin on sen vuoksi, että rikosoikeuden ainoa tarkoitus on rangaistuksen eli moraalisen moitteen asettaminen. Tästä seuraa, että rikosoikeuden käyttäminen rajoittuu niihin henkilöihin, jotka voivat toimia moraalisesti moitittavalla tavalla.²⁰² Seuraavassa käsittelen aiheesta käytyä keskustelua.

Kuten luvussa 3.1 tuotiin esille, oikeushenkilön rangaistusvastuu kehittyi Yhdysvalloissa tapaus tapaukselta, vastaten aina kulloisessakin tilanteessa ilmenneeseen tarpeeseen. Näin ollen oikeushenkilön rangaistusvastuun kehittyessä ei ollut mitään julkisen vallan ilmaisemaa tavoitetta tai suunnitelmaa. Se vain ikään kuin orgaanisesti kehittyi ja tuli osaksi oikeusjärjestystä.²⁰³ Tämän vuoksi laajempia tavoitteita kyettiin tunnistamaan ja kategorisoimaan vasta jälkikäteisesti tuomioistuinten ratkaisujen perusteella.

²⁰¹ Byam 1982, s. 582–583.

²⁰² Hasnas 2009, s. 1329–1330.

²⁰³ Gerhard O.W. Muellerin usein lainatun sitaatin mukaisesti: ”Nobody bred it, nobody cultivated it, nobody planted it. It just grew.”, ks. Mueller 1957, s. 21.

Rikosoikeudellisen vastuun asettamisen ajateltiin kuitenkin jo varhaisessa vaiheessa palvelevan tiettyjen erityisten tavoitteiden toteutumista, kenties ilmeisimpänä taloudellisen sanktion asettaminen. Oikeushenkilöön kohdistettavalla vastuulla pyrittiin myös varmistamaan, että se korvaa uhreille aiheuttamaansa haittaa.²⁰⁴ Tavoite ilmaistiin myös useissa 1800-luvun tapauksissa.²⁰⁵ Kolmantena varhaisena tavoitteena voidaan mainita pyrkimyksen vaikuttaa oikeushenkilön toimintaan vastaisuudessa. Englantilaisessa tapauksessa *Rex v. Medley* vuodelta 1834 yksittäiset vastaajat lupautuivat ryhtymään ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin, jotta haittaa ei syntyisi enää tulevaisuudessa. Tapauksen tuomari otti tuomiossaan huomioon ne toimenpiteet, joihin oli jo ryhdytty.²⁰⁶ Uhka oikeushenkilön rangaistusvastuusta siis ohjasi vastaajien toimintaa sellaiseksi, ettei siitä aiheudu haittaa sen vaikutuspiirissä oleville ihmisille. Varhaisina tavoitteina voidaan täten havaita taloudellisen sanktion asettamisen lisäksi uhreille korvauksen takaavan ja oikeushenkilöä ohjaavan vaikutuksen.

Viime vuosikymmenten aikana yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on usein kysytty, miksi oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarvitaan ja toisaalta kääntäen tarvitaanko sitä ylipäätään.²⁰⁷ Ilman varsinaista tarvetta ei olisi syytä turvautua rikosoikeudellisiin sanktioihin tai ainakaan se ei olisi järin tarkoituksenmukaista. Ilman tarvetta kriminalisointi ei olisi myöskään oikeutettua. Kysymys ”Miksi?” onkin ensiarvoisen tärkeää, jotta voidaan hahmottaa tavoitteita doktriinin taustalla.

Khannan mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena tulisi olla rikosten ennaltaehkäisy ei niistä rankaiseminen. Yhteisövastuu on tällöin perusteltua, mikäli sen nettohyöty tavoitteen saavuttamiseksi on suurempi kuin muilla vastuumuodoilla. Muina vastuumuotoina kyseeseen tulevat siviilioikeudellinen seuraamus yhteisölle, sen johtohenkilölle tai kolmannelle osapuolelle sekä rikosoikeudellinen seuraamus yhteisön johtohenkilölle tai kolmannelle osapuolelle. *Khannan* mukaan rikosten ehkäisy on itseasiassa sekä oikeushenkilön rikosoikeudellisen että siviilioikeudellisen vastuun ainoa funktio.²⁰⁸ *Khannan* eri ratkaisujen nettohyötyä vertailevaa lähestymistapaa voidaan kuvata utilitaristiseksi, joskin sitä on

²⁰⁴ *Brickey* 1982, s. 422.

²⁰⁵ Ks. esim. *People v. Corporation of Albany* 1834, *State v. Morris & Essex Railroad* 1852, *State v. Paggett* 1894 ja *State v. Ohio Oil Co.* 1898.

²⁰⁶ *Brickey* 1982, s. 422–423.

²⁰⁷ Ks. *Khanna* 1996, *Friedman* 2000, *Weissmann* 2007, *Bucy* 2009

²⁰⁸ *Khanna* 1996, s. 1492–1494. Pohjimmaisena perusteena ajatukselle on, että rangaistuksella ilmaistaan ja kohdistetaan moraalista paheksuntaa. Tällöin ei ole mielekästä pyrkiä rankaisemaan entiteettiä, jolla ei ole moraalialia. *Khanna* ei ole ajatuksensa kanssa yksin, ks. *Khanna* 1996, s. 1494, alaviitteet 91 ja 92. Vrt. *United States v. Nearing* 1918, jossa rikosten ehkäisyn todetaan olevan *pääasiallinen* tavoite.

vaikeaa mitata luotettavalla tavalla. Hän päätyy lopputulokseen, että oikeushenkilöiden saattaminen rikosoikeudelliseen vastuuseen ei ole perusteltua.²⁰⁹ *Fischel* ja *Sykes* tulevat samaan johtopäätökseen.²¹⁰

Friedman puolestaan argumentoi suoraan *Khanna*a sekä *Fischeliä* ja *Sykesia* vastaan ja esittää, että oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena on myös rangaista rikoksen tekijää. Rikosoikeudellinen seuraamus on painavin yhteiskunnan käytössä oleva moraalisen paheksunnan keino. Tämän vuoksi ei voida pitää perusteltuna vapautumista rikosoikeudellisesta vastuusta vain, koska on järjestänyt toimintansa oikeushenkilön muotoon. *Friedman* ei kyseenalaista sitä, etteikö puhtaan taloudellisesti ajateltuna siviilioikeudellinen seuraamus voisi olla tehokkaampi. Hän kuitenkin argumentoi sen puolesta, että yhteiskunnallisessa kontekstissa on muitakin arvoja kuin taloudellinen tehokkuus.²¹¹ *Weissmann* on niin ikään sen kannalla, että oikeushenkilöiden rankaiseminen on tarkoituksenmukaista. Kuitenkin tämä tarkoituksenmukainen alue on kapeampi kuin luonnollisilla henkilöillä. Näin on hänen mukaansa ensi sijassa sen vuoksi, että oikeushenkilön syyllisyys on vaikeampi osoittaa kuin luonnollisen henkilön.²¹²

Bucy tunnistaa kaksi keskeistä tarvetta oikeushenkilön rangaistusvastuulle. Ensimmäinen oikeushenkilöiden toiminta on usein sen luonteista, että se voi potentiaalisesti aiheuttaa vahinkoa laajalle henkilöpiirille. Tällöin on perusteltua käyttää rikosoikeudellisen vastuun uhkaa, koska se on yhteiskunnan järkevä keino puuttua normien vastaiseen toimintaan. Toiseksi yhteisönsä ansiosta oikeushenkilöt tarjoavat uniikkeja mahdollisuuksia laittomaan toimintaan. Tämän vuoksi oikeushenkilöitä on vaikeampaa kontrolloida kuin luonnollisia henkilöitä. Yhteisö rakenne näkyy edelleen kahdessa suhteessa. Ryhmädynamiikka antaa mahdollisuuden sille, että luonnolliset henkilöt eivät käytä omaa harkintaansa kuten pitäisi. Yhteisönsä tavoittelu johtaa helposti siihen, että yksilö menee ryhmän mukana. Toisaalta yksilöllä ei välttämättä ole kokonaiskuvaa toiminnasta ja sen luonteesta. Tällöin yksilö ei välttämättä edes tiedosta olevansa osa rikollista toimintaa.²¹³ Oikeushenkilöiden

²⁰⁹ *Khanna* 1996, s. 1534.

²¹⁰ *Fischel – Sykes* 1996.

²¹¹ *Friedman* 2000, s. 833–835 ja 857–858.

²¹² *Weissmann* 2007, s. 429.

²¹³ *Bucy* 2009, s. 1437–1438. Argumentointi on pitkälti samansuuntaista, jota tuotiin esille jo tutkimuksen jaksossa 2.4.2, erityisesti sivuilla 31–32.

toiminnalla on siis usein suuri vaarapotentiaali, jonka toteutumista yksilön kautta saattaa lisätä toiminnan järjestämisen muoto.

Bucyn mukaan on myös olemassa kolme tekijää, joiden vuoksi oikeushenkilöiden rikosoikeudellinen sanktiointi on erittäin houkuttelevaa. Nämä tekijät eivät kuitenkaan saisi olla kriminalisoinnin perusteena, vain tehokkuutensa vuoksi. Ensinäkin ennaltaehkäisevä vaikutus toimii erityisen hyvin, koska päätökset ovat yrityksissä usein riskianalyysin tulosta. Toiseksi oikeushenkilö on helpompi saattaa vastuuseen kuin kohdentaa vastuu oikeisiin yksilöihin yhteisössä. Kolmanneksi oikeushenkilöiden tuomitseminen antaa mahdollisuuden vahinkojen korvaamiselle, retribuutiolle ja yhteisön ohjaamiselle.²¹⁴

Tarvetta oikeushenkilön rangaistusvastuulle on käsitelty Yhdysvalloissa rangaistusteoreettisesta näkökulmasta. Keskustelun kohteena on ollut rikosoikeudellisen vastuun luonne ylipäänsä ja se, miten oikeushenkilö vertautuu tekijänä luonnolliseen henkilöön. Kiinnostuksen kohteena on ollut muun muassa se, kuinka järkevää on pyrkiä rankaisemaan oikeushenkilöitä. Tällöin kohtaavat eri näkemykset seuraamusten tavoitteista. Vaikka tavoitteet eivät ole ehdottomasti toisiaan poissulkevia, ovat keinot niiden toteuttamiseen käytännössä usein ristiriidassa toisiinsa nähden.²¹⁵

Halutaanko seuraamusten olevan taloudellisesti mahdollisimman tehokkaita vai nähdäänkö arvoa myös siinä, että viestitään moraalista paheksuntaa rikoksen vuoksi? Molempien näkökantojen puolesta löytyy lukuisia argumentteja, mutta itse kallistun jälkimmäisen puolelle. Näin on sen vuoksi, että ensinäkin rikosoikeuden funktio on ehkäistä rikoksia ja rangaista niistä.²¹⁶ Mikäli hyväksytään se, että oikeushenkilöiden toiminnassa voidaan tehdä rikoksia, jotka eivät ole täysin johdettavissa tiettyyn henkilöön organisaatiossa, tulee hyväksyä myös yhteisön rikosoikeudellinen vastuu. Toiseksi Bucya mukailen oikeushenkilöiden toiminta sisältää usein riskin tai ainakin mahdollisuuden rikoksiin, joilla voi olla hyvinkin laaja-alaisia seuraamuksia. Tällöin ei ole nähdäkseen perusteltua, että yhteiskunnalla ei ole keinovalikoimassaan viimesijaisinta seuraamusta eli rikosoikeudellista vastuuta. Etenkin, kun edellä esitetystä rikosoikeudellisen vastuun soveltumattomuuden logiikka on seuraavanlainen: Rangaistuksen tehtävä on asettaa moraalinen moite. Oikeushenkilöt eivät ole moraalisia

²¹⁴ Bucy 2009, s. 1438–1439.

²¹⁵ *Developments* 1979, s. 1244.

²¹⁶ Esim. *Developments* 1979, s. 1243.

olentoja. Rangaistuksen asettaminen on turhaa, koska moraalisen moitteen asettamisen tavoitteena on aiheuttaa moitittavassa häpeää, jota moraaliton olento ei voi kokea.

Tässä on nähdäkseni samankaltaisuutta argumentteihin, joita Suomessa nostettiin esille oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä. Toisella puolella vaakakupia on yhteiskunnallinen tarve sääntelylle ja toisella puolella teoreettiset ongelmat liittyen rikosoikeuden yleisiin oppeihin.²¹⁷ Logiikka rangaistuksen turhuudesta pätee filosofisella tasolla, mutta ei mielestäni kestä reaali maailman tarkastelua. Yhteiskunta kun ei voi taata sitä, että luonnollinenkaan henkilö jakaa saman moraalikäsitteen, jota rikosoikeudellinen järjestelmä pyrkii osoittamaan. Tällöin voitaisiin argumentoida, että mikäli henkilö ei pidä tiettyä rikosoikeudellisesti sanktioitua tekoa moitittavana oman moraalin kannalta, on rangaistuksen asettaminen tällaisen teon tekemisestä turhaa.

Akateemisesta vastustuksesta huolimatta oikeushenkilön rangaistusvastuun ala Yhdysvalloissa laajenee jatkuvasti käytännössä. Rangaistusvastuun laajentamiselle löytyy laajaa poliittista kannatusta.²¹⁸ Tässä voidaan nähdä kiintoisa ero myös oikeuskulttuurien välillä. Tällä tarkoitan sitä, että *common law* -oikeusjärjestyksessä akateemikoilla on ollut perinteisesti varsin rajattu rooli oikeudenkehittäjinä verrattaessa *civil law* -järjestyksiin.²¹⁹ Suomesakin oikeushenkilön rangaistusvastuuta kehitettäessä nojaututtiin osaltaan oikeuskirjallisuudessa esitettyihin kantoihin sekä puolesta että vastaan. Täten akateemikot olivat vahvasti mukana valmistelutyössä.

3.4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet

Oikeushenkilön rangaistusvastuun ylätavoitteet ovat samat kuin rikosoikeudella ylipäänsä, eli estää rikoksia ja hyvittää niitä.²²⁰ Tässä yhteydessä hyvityksellä tarkoitetaan nimenomaan sovitusta yhteiskunnan silmissä, eli kääntäen yhteiskunnan kohdistamaa moitetta tekijälle. Tavoitteet, jotka pyritään saavuttamaan oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamuksilla ilmenevät Yhdysvalloissa suoraan *Guidelines Manualista*. Nämä tavoitteet ovat aiheutetun vahingon korvaaminen uhrille, oikeushenkilön rankaiseminen ja oikeushenkilöiden

²¹⁷ HE 95/1993 vp, s. 4.

²¹⁸ Tahtoa laajentaa oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöalaa löytyy tosin myös muualta, erityisesti Maner-Euroopassa, ks. *Diamantis* 2019, s. 333. Ks. myös *Arlen – Buell* 2020, s. 709–713.

²¹⁹ *Husa* 2013, s. 256.

²²⁰ *Developments* 1979, s. 1243–1244.

ohjaaminen. Tässä yhteydessä ei tarkastella lähemmin rikoksen aiheuttaman vahingon korvaamista uhrille.²²¹

Oikeushenkilön rankaisemisella ja ohjaamisella pyritään, hyvitysfunktion lisäksi, estämään rikoksia. Perspektiivistä riippuen rankaiseminen ja ohjaaminen ovat toisiaan toteuttavia, tullevia tai jopa päällekkäisiä käsitteitä. Rangaistusuhalla haetaan ehkäisevää vaikutusta eli pyritään ohjaamaan oikeussubjektin käytöstä. Toisaalta itse rangaistuksena voi olla Yhdysvalloissa esimerkiksi pakottaminen tehokkaaseen *compliance*-ohjelmaan. Etukäteisen ohjausvaikutuksen toteutuminen voi myös vaikuttaa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, jos oikeushenkilö pystyy näyttämään, tehneensä kaikkensa rikosten ehkäisemiseksi. Tavoitteeksi voidaan hahmottaa siis Suomessakin julkilausuttu pyrkimys siihen, että rangaistuksen tulisi kohdistua oikeaan kohteeseen. Rikosoikeudellisen rankaisemisen hyvitysfunktiosta käytyä keskustelua on esitetty edellisessä jaksossa 3.4.1.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun ohjausvaikutus on luonteeltaan erilaista verrattaessa luonnolliseen henkilöön. Näin on sen vuoksi, että luonnollisten henkilöiden osalta rangaistuksen uhka kohdistuu suoraan rikoksen tekijään. Oikeushenkilön rangaistusvastuussa, koska oikeushenkilö ei voi kirjaimellisessa mielessä tehdä rikosta, uhka kohdistuu rikosoikeudellisesta seuraamuksesta oikeushenkilön omistajiin, ei rikoksen tekijöihin.²²² Samalla tavoin kuin oikeushenkilöt yhteisörakenteellaan mahdollistavat rikosten tekemisen,²²³ ne myös mahdollistavat niiden tehokkaan ehkäisemisen.

Ajatusta yhteisöstä rikoksen estäjänä yleisellä tasolla on teoretisoinut esimerkiksi *Braithwaite*, jonka *reintegrative shaming* -mallissa rikosten torjunta on tehokkainta, kun sen tekee pääasiallisesti vertaiset eli muut yhteisön jäsenet. Oikeushenkilöiden kontekstissa tämä johtaa siihen, että oikeushenkilöiden eettisyys- ja *compliance*-ohjelmat hoitavat rikosten ehkäisyn yhteiskunnan puolesta.²²⁴ Näin absoluuttinen itseohjautuvuus rikosten

²²¹ Tavoitteessa ei ole sinänsä mitään epäselvää tai kiinnostavaa. Tavoitteena on täyden korvauksen periaate eli se, että uhri saatetaan samaan asemaan, missä hän olisi ollut ilman rikosta. Lisäksi kyse ei ole niinkään rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, vaan sen eräänlaisesta esiasteesta, ks. *Guidelines Manual 2021*, s. 509. Näkökanta on perusteltu, koska täyden korvauksen periaate voidaan toteuttaa myös puhtaasti siviiliprosessissa.

²²² *Arlen 2012b*, s. 329–330.

²²³ *Bucy 2009*, s. 1437–1438.

²²⁴ *Braithwaite 2006*, s. 8 ja 143. Käsitteen ”reintegrative shaming” voi kääntää esim. sopeuttavaksi häpeän tuottamiseksi.

ehkäisemisessä ei tietenkään voi koskaan toteutua koko yhteiskunnan tasolla, mutta teoreettisena mallina se on kiintoisa.

Yhteisöillä on mahdollisuus rikosten ehkäisyyn ennakkollisesti (*ex ante*) tai jälkikäteisesti (*ex post*). Rikosten ehkäisyyn *ex ante* yrityksillä on mahdollisuus muuttamalla toimintatapojaan sellaisiksi, että sen palveluksessa olevien henkilöiden ei ole kannattavaa tehdä rikoksia. Tähän voidaan pyrkiä esimerkiksi kannustinjärjestelmää muuttamalla. Näin on sen vuoksi, että oikeushenkilön rangaistusvastuun alaiset teot hyödyttävät tekijöitä välillisesti, yrityksen hyötymisen kautta. Vähintään pyrkimys siihen, että oikeushenkilö hyötyy teosta, on myös oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytys, kuten jaksossa 3.2 esitettiin.

Yhteisöt voivat myös ehkäistä rikoksia kehittämällä keinoja, joilla voidaan havaita rikoksia omassa organisaatiossa. Tällöin kyse voi olla myös viranomaisten auttamista *ex post*.²²⁵ *Ex post* rikosten ehkäisy voi olla myös esimerkiksi potkujen antaminen henkilölle, joka on syylistynyt rikokseen.²²⁶ Toinen kirjallisuudessa esitetty esimerkki *ex post* -tavoitteesta on niin sanottu rehabilitoiva rangaistus (*rehabilitating retribution*).²²⁷ Rehabilitaatiolla tarkoitetaan yleisesti korjaavaa, tulevaisuuteen suuntautuvaa toimintaa, jolla rikoksentekijästä tulee lainkuuliainen yhteiskunnan jäsen.²²⁸ Tavoitteena on siis tervehdyttää oikeushenkilön toiminta.

Suorien seurausten lisäksi *Guidelines Manual* -ohjeissa ilmaistaan myös, mikä seurausjärjestelmän rakenteen tarkoituksena on. Ohjeiden tarkoituksena on kannustaa yhteisöjä vähentämään ja lopulta poistamaan laittomat toimet. Tähän pyritään tarjoamalla rakenteellisen perustan, jota hyödyntämällä yhteisö voi itse valvoa omaa toimintaansa tehokkaan *compliance*-ohjelman avulla. Rikollisen toiminnan ehkäiseminen ja havaitseminen, jota helpottaa tehokas *compliance*-ohjelma, auttaa yhteisöä kannustamaan työntekijöitään lainmukaiseen toimintaan.²²⁹ Yksinkertaistettuna siis mitä enemmän yhteisö ennaltaehkäisee *ex ante* ja tekee viranomaisten kanssa yhteistyötä *ex post*, sitä lievemman tuomion sen tulisi saada.

Jaksossa esitetyn mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena Yhdysvalloissa on se, että oikeushenkilöt saadaan mahdollisimman tehokkaasti itse ennaltaehkäisemään

²²⁵ Arlen 2012a, s. 144–145.

²²⁶ Arlen – Kraakman 1997, s. 702.

²²⁷ Robson 2010, s. 110.

²²⁸ Henning 2009, s. 1420.

²²⁹ *Guidelines Manual* 2021, s. 509.

omia rikoksiaan. Mikäli rikos on tapahtunut, tavoitteena on mahdollisimman laaja yhteistyö viranomaisten kanssa. Tavoitteena *ex ante* on siis rikosten ehkäiseminen ja tavoitteena *ex post* on rikosten kustannustehokas selvittäminen.

4 SUOMEN JA YHDYSVALTAIN VÄLISET EROT

4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Tässä jaksossa käyn pääpiirteittäin läpi eroja ja samankaltaisuuksia, joita oikeusjärjestelmisämme on oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta. Tarkastelussa on rangaistusvastuun edellytykset, soveltamisala ja seuraamukset. Tämän jälkeen siirryn vertailemaan tavoitteita, joita järjestelmien ratkaisut ilmentävät.

Käytännöllisesti katsoen oikeushenkilön rangaistusvastuuseen johtavan toiminnan perusedellytykset ovat sekä Suomessa että Yhdysvalloissa hyvin samankaltaisia. Erojakin edellä esitetysti löytyy. Suomessa *Tapani* on systematisoinut vastuuedellytykset oikeusministeriölle toimittamassaan selvityshenkilön raportissa.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä Suomessa on, että:

- 1) oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos,
- 2) luonnollisen henkilön rikokseen syyllistyminen voidaan kytkeä tiettyyn oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteeseen,
- 3) rikoksentekijän ja oikeushenkilön välillä vallitsee tietynlainen suhde ja
- 4) rikos katsotaan tehdyksi oikeushenkilö puolesta tai hyväksi.²³⁰

Oikeushenkilön rangaistusvastuun perustavia, erityisiä vastuuperusteita eli vastuumalleja, ovat Suomessa johtohenkilön samastaminen oikeushenkilöön ja oikeushenkilön huolimattomuus eli organisaatiohuolimattomuus.²³¹ Oikeushenkilön rangaistusvastuun perustavista tekijöistä säädetään rikoslain 9 luvun 2 ja 3 §:ssä. Suomessa vastuumallit tulevat siis suoraan rikoslain tulkinnasta.

Weissman on puolestaan systematisoinut oikeushenkilön rangaistusvastuun Yhdysvalloissa siten, että oikeushenkilö on vastuussa edustajiensa toimista, kun kyseiset toimet tehdään osana työtehtäviä ja ainakin osaksi oikeushenkilöä hyödyttäen.²³² Perusedellytykset ovat

²³⁰ *Tapani* 2020, s. 15.

²³¹ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 375.

²³² *Weissman* 2007, s. 422.

vastaavia kuin Suomessa. Kuitenkin se mitä kullakin edellytyksellä tarkoitetaan, vaihtelee eri vastuumallien välillä.

Erilaisten vastuumallien avulla siis on pyritty jäsentämään rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä tarkemmin. Edellä on esitelty lyhyesti *respondeat superior*-, *model penal code*-, *collective knowledge*- ja *corporate ethos* -malli. *Respondeat superior* -vastuu vastaa käytännössä isännänvastuuta, joka Suomessa on vahingonkorvausoikeudessa.²³³ MPC-malli vastaa edellytyksiltään *respondeat superior* -mallia, mutta on henkilöpiiriltään rajatumpi, vastuun ollessa samastettavissa, vain johtavassa asemassa olevien henkilöiden toimiin tai laiminlyönteihin.²³⁴ MPC-malli on ainakin henkilöpiiriltään suhteellisen samankaltainen Suomen rikoslain oikeushenkilön rangaistusvastuun kanssa. *Collective knowledge* -mallissa on kyse eräänlaisesta anonyymien syyllisyyden muodosta.²³⁵ *Corporate ethos* -vastuumali puolestaan pyrkii antamaan painoarvoa oikeushenkilön toimintakulttuurille.²³⁶ Edellä jaksossa 3.2 esitetystä kahdella ensin mainitulla on vankin asema tuomioistuinten ratkaisukäytännössä.

Toisin kuin Yhdysvalloissa Suomessa ei ole ainakaan laajasti kehitelty voimassa olevan oikeuden ulkopuolisia vastuumalleja. Yhdysvalloissa on myös kyseenalaistettu melko laajasti koko oikeushenkilön rangaistusvastuun tarve.²³⁷ Yksinkertaisin selitys tälle lienee se, että Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun historia on huomattavasti lyhyempi. Oppi ei ole yksinkertaisesti ehtinyt kehittyä pidemmälle. Oikeuskäytäntö ja oikeustiede kehittyi pitkän ajan kuluessa, jolloin hiljalleen tapahtuvat muutokset näyttäytyvät suurina eroina vuosikymmenten kuluttua.

Toisaalta myös oikeusjärjestelmien eroilla on eittämättä merkityksensä. Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmä on huomattavasti monimutkaisempi ja monikerroksisempi. Olisi esimerkiksi teoreettisesti mahdollista, että jokaisella osavalttiolla olisi omanalaisensa malli oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Kolmantena syynä voidaan esittää oikeusjärjestelmien koko. Suomessa oikeustiedettä opetetaan viidessä yliopistossa.²³⁸ Yhdysvalloissa pelkästään

²³³ Vahl 3 luvun 1 §.

²³⁴ Bucy 1991, s. 1103.

²³⁵ Plimpton – Walsh 2010, s. 341.

²³⁶ Bucy 1991.

²³⁷ Ks. esim. Khanna 1996 ja Fischel – Sykes 1996.

²³⁸ Helsingin yliopisto, Itä-Suomen yliopisto, Lapin yliopisto, Turun yliopisto ja Åbo Akademi.

kansallisen asianajoliiton akkreditoimia yliopistoja on tätä kirjoitettaessa 199.²³⁹ Juristeja Suomessa oli vuonna 2017 noin 20 000 ja Yhdysvalloissa tämän vuoden alussa noin 1,3 miljoonaa.²⁴⁰ Siitäkin huolimatta, että kytkeydymme laajempaan pohjoismaiseen oikeusperheeseen ja edelleen eurooppalaiseen traditioon on ero valtava.

Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala on rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan rajattu rikoksiin, joihin se on erikseen säädetty rikoslaissa seuraamukseksi. Yhdysvalloissa rangaistusvastuun soveltamisala on sen sijaan yleinen. Oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu kaikkiin rikoksiin, joihin sen soveltuminen ei ole mahdotonta oikeushenkilön aineettoman muodon vuoksi. Toisena rajauksena on teot, joista ei voida tuomita sakkoo.²⁴¹ Rangaistusvastuun ulottamista esimerkiksi murhaan on kuitenkin pidetty yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa mahdollisena jo vuosikymmenten ajan.²⁴²

Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuun ainoa mahdollinen seuraamus on yhteisösakko,²⁴³ joka tuomitaan määräeuroin välillä 850–850.000 euroa.²⁴⁴ Ensivaiheen vahingonkorvauksen jälkeen seuraamuksina Yhdysvalloissa voivat olla sakko ja/tai ehdonalainen rangaistus.²⁴⁵ Rikolliseksi katsottavan oikeushenkilöiden sakko tuomitaan niin suureksi, että se riittää yhteisön kaikki varat.²⁴⁶ Muiden oikeushenkilöiden Guidelines Manualin taulukon mukainen sakko voi olla 425–600.000.000 dollaria.²⁴⁷ Käytännössä sakolla ei kuitenkaan ole ylärajaa, kun sen tulee olla korkein verrattaessa taulukon mukaista sakkoo, rikoksen rahallista hyötyä tai haittaa.²⁴⁸ Näin ollen taulukon mukaisen sakon ollessa esimerkiksi miljoona dollaria, mutta rikoshyödyn 1,5 miljoonaa dollaria tulee sakon olla 1,5 miljoonaa dollaria. Ehdonalainen rangaistus sisältää laajan keinovalikoiman erilaisiin puuttua oikeushenkilön

²³⁹ *American Bar Association* 2022, kohta Number of ABA-Approved Law Schools. Tämän lisäksi toiminnassa on joitain kymmeniä osavaltioiden asianajoliittojen akkreditoimia yliopistoja sekä yliopistoja, joilla ei ole mitään ulkopuolista akkreditointia. Esimerkiksi Kaliforniassa on 18 yliopistoa, joilla on kansallinen akkreditointi, 24 yliopistoa, joilla on osavaltion akkreditointi ja neljä rekisteröityä organisaatiota, joilla ei ole akkreditointia laisinkaan, ks. *The State Bar of California* 2022, kohta Law Schools.

²⁴⁰ *Lakimiesuutiset* 2017 ja *ABA Profile* 2022, kohta Growth of the Legal Profession.

²⁴¹ *Hefendehl* 2000, s. 290.

²⁴² Ks. esim. *Mueller* 1957, s. 23 ja *Bernard* 1984, s. 14.

²⁴³ RL 9:1.

²⁴⁴ RL 9:5.

²⁴⁵ USSG §8A1.2.

²⁴⁶ USSG §8C1.1.

²⁴⁷ USSG §8C2.3–§8C2.7.

²⁴⁸ USSG §8C2.4.

toimintaan vastaisuudessa.²⁴⁹ Seuraamuksia on siis Yhdysvalloissa enemmän ja sakon skaala on moninkertainen Suomeen verrattuna.

Yhteisösakon mittaamisharkinnassakin on huomattavia eroja, kuten jaksoissa 2.3 ja 3.3.2 on selvitetty. Yhdysvalloissa mittaaminen on pyritty sitomaan *Guidelines Manual* -ohjeessa säänneltyihin askeliin, joita seuraamalla harkintaa suorittavan tuomarin odotetaan päätyvän oikeaan lopputulokseen. Mallituomitsemisohjeet jättävät kuitenkin edelleen paljon valtaa tuomarin omalle harkinnalle. Suomessa harkintaa ei ole pyritty kirjoittamaan yhtä kattavasti auki. Kuitenkin harkinnassa on tosiasiallisesti hyvin paljon samoja vaikuttavia tekijöitä. Esimerkiksi johdon osuus vaikuttaa molemmissa maissa siihen kuinka moitittavana tiettyä tekoa pidetään. Moitittavuus taas osaltaan vaikuttaa sakon mittaamiseen muiden tekijöiden ohella.

4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet ovat Suomessa seuraamuksen kohdistuminen oikeaan tahoon ja oikeushenkilön toiminnan ohjaaminen. Yhdysvalloissa tavoitteena on saada oikeushenkilöt mahdollisimman tehokkaasti itse ennaltaehkäisemään omia rikoksiaan. Mikäli rikos on tapahtunut, tavoitteena on mahdollisimman laaja yhteistyö viranomaisten kanssa. Yhdysvalloissa tavoitteet ovat oikeuskirjallisuudessa sekä esimerkiksi *Guidelines Manual* -ohjeessa systematisoitu selkeästi ennakollisiin ja jälkikäteisiin tavoitteisiin.²⁵⁰ Suomessakin tavoitteet voidaan nähdäkseni jakaa ennakollisiin ja jälkikäteisiin. Ennakolliset tavoitteet ovat kuitenkin Suomessa huomattavasti keskeisemmässä roolissa.

Molemmissa oikeusjärjestyksissä oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteena on yhteisörikollisuuden ennaltaehkäisy. Tämä on myös sekä oikeushenkilön rangaistusvastuun että rikosoikeudellisen vastuun ensisijainen tavoite ylipäänsä.²⁵¹ Ensisijaisten tavoitteiden voidaan sanoa olevan samat molemmissa järjestelmissä, pyrkimyksenä on erilaisin keinoin vaikuttaa oikeussubjektien käyttäytymiseen siten, että ne eivät syyllistyisi rikoksiin.

²⁴⁹ USSG §8D1.1–§8D1.4.

²⁵⁰ Ks. luku 3.4.2.

²⁵¹ Ks. luvut 2.4 ja 3.4.

Merkittävimmät erot löytyvätkin valituista ratkaisuista, joilla tavoitteiden toteutumiseen pyritään. Yhteisövastuun kannalta Yhdysvalloissa on pyritty kannustamaan yrityksiä tehokkaisiin *compliance*-ohjelmiin. Mikäli rikos on tapahtunut siitä huolimatta, että oikeushenkilössä on ollut tehokas *compliance*-ohjelma, tulisi tuomioistuimen ottaa tämä seikka huomioon moitittavuusastetta alentavana tekijänä.²⁵² *Guidelines Manual* kannustaakin yrityksiä vastuullisuuteen toiminnassaan. Suomessa *compliance*-ohjelmien vaikutuksesta ei ole säännöksiä tai oikeuskäytäntöä. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty, että huolellisuutta osoittavat *compliance*-ohjelmat voitaisiin ottaa huomioon vastuuta lieventävänä seikkana.²⁵³ *Compliance*-ohjelmien huomioon ottamisesta Yhdysvalloissa ei ole epäselvyyttä. Suomessa oikeustila on sen sijaan epäselvä.

Voidaanko *compliance*-ohjelmaa kuitenkin kutsua tehokkaaksi, kun sen tehtävänä on varmistua oikeushenkilön huolellisesta toiminnasta ja rikos on ”tehokkaasta” ohjelmasta huolimatta tapahtunut? Kysymykseen voidaan esittää argumentteja puolesta ja vastaan. Huolellisuusvelvoitteen täyttämisestä varmistuminen on *compliance*-ohjelman pääasiallinen funktio. Mikäli oikeushenkilön rangaistusvastuu aktualisoituu ei oikeushenkilön toiminnassa ole noudatettu riittävää huolellisuutta. Tästä seuraa nähdäkseni automaattisesti se, että mahdollinen *compliance*-ohjelma ei ole ollut tehokas, kun se on epäonnistunut pääasiallisessa tehtävässä. Tällöin epäonnistunutta ohjelmaa ei tulisi ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa.

Toisaalta laiminlyöntien vakavuudella on olemassa erilaisia tasoja. Voidaanko ennaltaehkäiseviin toimiin ryhtyneen oikeushenkilön toimintaa pitää yhtä moitittavana, kuin sellaisen oikeushenkilön toimintaa, joka ei ole ryhtynyt ennaltaehkäiseviin toimiin? Ei myöskään liene mahdollista kuvitella tilannetta, jossa oikeushenkilön voidaan aukottomasti arvioida tehneen kaiken vallassaan olevan rikosten ehkäisemiseksi organisaatiossaan. Ongelmana onkin viime kädessä se, miten määrittää riittävä *compliance*-toimien riittävä taso. Mikäli rikoksen tekee yhteisössä johtoasemassa oleva henkilö, samastetaan oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu johtohenkilöön, jolloin huolellisuusvelvoitteen rikkominen ei tule arviotavaksi.

²⁵² USSG §8C2.5(f).

²⁵³ Kivistö 2021, s. 337.

Verrattuna *ex ante* -tavoitteisiin on *ex post* -tavoitteissa ja erityisesti keinoissa niiden toteuttamiseen enemmän hajontaa. Ensinäkin Yhdysvalloissa yhteisösakko on asetettava niin sanottujen rikollisten oikeushenkilöiden osalta niin korkealle, että se riittää yhteisöltä sen nettovarallisuuden.²⁵⁴ Toisin sanoen tavoitteena on oikeushenkilön rangaistusvastuun avulla lakkauttaa rikolliseksi luokitellut oikeushenkilöt.

Suomessa yhteisösakolla ei sen sijaan pyritä oikeushenkilön toiminnan lakkauttamiseen. Näin on, vaikka kyse olisikin laajaa rikollista toimintaa harjoittavasta yhteisöstä. Eri asia on se, että ääritapauksissa näin voi tosiasiallisesti käydä. Mikäli oikeushenkilön toiminnasta niin suuri osa on lainvastaista, että sen mukaan määrätty yhteisösakko käytännöllisesti katsoen tekee laillisesti toimineen osan jatkamisen mahdottomaksi. Yhteisösakkoa ei kuitenkaan käytetä instrumenttina oikeushenkilön lakkauttamiseen, vaan oikeushenkilön lakkaaminen on yhteisösakon toissijainen seuraus. Itse asiassa rikoslakiprojektin ehdotuksessa yhteisösakon määrä olisi rajattu sellaiseksi, että oikeushenkilön laillinen toiminta ei lakkaa sen johdosta.²⁵⁵ Tässä on kriittinen ero verrattuna Yhdysvaltoihin, jossa yhteisösakkoa käytetään nimenomaisesti yhtenä keinona oikeushenkilöiden lakkauttamiseen. Rikollisen oikeushenkilön lakkauttaminen onkin Yhdysvalloissa yhteisösakon keskeinen tavoite.

Toinen merkittävä ero liittyy oikeushenkilöiden ohjausvaikutuksen toteuttamiseen *ex post*. Rikoksen tapahduttua sekä Suomessa että Yhdysvalloissa pyritään ohjaamaan oikeushenkilön toimintaa lailliseen suuntaan ja kannustamaan yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Keinovalikoima on kuitenkin hyvin erilainen. Yhdysvalloissa jo yhteisösakon mittaamisharkinnassa voidaan ottaa laajasti huomioon oikeushenkilön toiminta rikoksen jälkeen. Oikeushenkilön toiminta tulisi huomioida esimerkiksi määritettäessä teon moitittavuusaste.²⁵⁶ Merkittävä yhteistyö viranomaisten kanssa tulisi ottaa huomioon myös yleisemmin sakkoa mitatessa.²⁵⁷

Seuraamus, jota Suomessa ei oikeushenkilöiden osalta tunneta, on oikeushenkilöille asetettava ehdollinen rangaistus.²⁵⁸ Ehdollisen rangaistuksen osana oikeushenkilöiden ohjausta

²⁵⁴ USSG §8C1.1.

²⁵⁵ Lain esityössä esitetty esimerkki ääritapauksesta, jossa oikeushenkilön toiminta on valtaosin lainvastaista tuo esiin ehdotuksen ongelman. Lisäksi tuomioistuimen olisi ollut käytännössä mahdotonta arvioida milloin yhteisösakko lakkauttaa laillisen toiminnan, *HE 95/1993 vp*, s. 21 ja 44.

²⁵⁶ USSG §8C2.5(g).

²⁵⁷ USSG §8C4.1.

²⁵⁸ USSG §8D1.1.

voidaan tehostaa ottamalla osaksi rangaistusta esimerkiksi tehokkaan *compliance*-ohjelman täytäntöönpano.²⁵⁹ Jälkikäteisillä *compliance*-ohjelmilla onkin suuri merkitys myös rangaistusta määrättäessä. Oikeushenkilö voidaan ehdollisen rangaistuksen puitteissa pakottaa kehittämään tehokas *compliance*-ohjelma, jolla ehkäistään väärinkäytöksiä vastaisuudessa.

Suomessa oikeushenkilön jälkikäteisten toimien vaikutukset eivät ole näin suoraviivaisia. Ensinäkin kuten jo monesti on tuotu esiin, oikeushenkilön rangaistusvastuun ainoa mahdollinen seuraamus on rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan määräeuroin mitattava yhteisösakko. Suomessakin kuitenkin pyritään kannustamaan yhteistyöhön viranomaisten kanssa. rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaan tuomioistuin saa jättää tuomitsematta yhteisösakkoon, kun rangaistusta olisi pidettävänä kohtuuttomana ottaen huomioon oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi. Kyse on kohtuuttomuusperusteesta, jonka pääasiallisena tarkoituksena on estää seuraamusten kohtuuton kumuloituminen.²⁶⁰ Kyse ei ole siis pohjimmiltaan oikeushenkilön toiminnan ohjaamisesta, vaan sen oikeuksien toteuttamisesta. Mahdolliset ohjausvaikutukset tulevat ikään kuin sivutuotteena.

Lain esitöissä muihin seuraamusmuotoihin ei oteta syvällisesti kantaa, vaan todetaan yhteisösakon olevan ainoa soveltuva rangaistus. Muista seuraamusmuodoista mainitaan rangaistusvaroitus, yhteisösakon tuomitseminen ehdollisena, määräys julkistaa tieto tuomitusta yhteisörangaistuksesta ja kielto jatkaa sellaista toimintaa, jonka yhteydessä rikos on tapahtunut.²⁶¹ Tällainen yhteiskunnan taholta tuleva pakottaminen tietynlaiseen toimintaan on huomattavasti vakavampi seuraamus kuin sakkorangaistus. Kyse on perustavanlaatuisesta oikeushenkilön itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta.

Yhdysvalloissa yhteiskunnalla on siis huomattavasti laajemmat mahdollisuudet puuttua oikeushenkilöiden toimintaan vastaisuudessa. Siinä missä Suomessa seuraamuksena tulee kyseeseen ainoastaan yhteisösakko, voidaan Yhdysvalloissa oikeushenkilöt pakottaa laajasti erilaisiin toimiin tulevien väärinkäytösten estämiseksi. Tavoitteeseen ohjata

²⁵⁹ USSG §8D1.4.

²⁶⁰ *Korkka-Knuts – Helenius – Frände* 2020, s. 400.

²⁶¹ *HE 95/1993 vp*, s. 18–19.

oikeushenkilöiden toimintaa *ex post*, onkin Yhdysvalloissa enemmän keinoja jo suoraan oikeushenkilön rangaistusvastuun seuraamusten muodossa.

4.3 Kriittisiä näkökulmia

Edellä jaksossa 3.4.1 tuotiin esille yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa ilmaistuja kriittisiä näkökulmia, jotka perustuivat pääosin oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeettomuuteen ylipäänsä. Jaksossa esiin tuotu kritiikki kohdistui ennen muuta rangaistusteoreettisille argumenteille. Tausta-ajatuksena arvostelussa oli se, että moraalittomia oikeussubjekteja on turha pyrkiä rankaisemaan, koska rankaisemisessa on kyse moraalisen paheksunnan asettamisesta. Kritiikki oikeushenkilön rangaistusvastuuta kohtaan ei suinkaan rajoitu Yhdysvalloissa tälle melko ylätasoiselle pohdinnalle, vaan myös käytännön ongelmia on tunnistettu runsaasti.

Kriittisiä näkökulmia on esitetty myös siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuu epäonnistuu yhdessä päätavoitteistaan eli rikosten ennaltaehkäisemisessä.²⁶² Perinteisesti rikosoikeudellinen vastuu on yksilövastuuta, jolloin rikosoikeudellinenseuraamus kohdistetaan suoraan rikoksen tekijään. Tämän ansiosta se ehkäisee rikollisuutta nostamalla yksilön odotettavissa olevia kustannuksia, jotka aiheutuvat rikosten tekemisestä. Tätä vastoin oikeushenkilön rangaistusvastuu ei kohdistu suoraan rikoksen tekijöihin, vaan itse yhteisöön. Yritysten osalta tämä tarkoittaa, että seuraamus kohdistuu viime kädessä yhtiön omistajiin.²⁶³ Seurauksena on se, että rikosoikeudellinen seuraamus ei kohdistu oikein, jolloin ehkäisevää vaikutusta ei synny. Epäonnistumisen on siis esitetty johtuvan siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuun logiikka ei vastaa perinteisten rikosten logiikkaa vastuun henkilöllisen kohdistumisen osalta.

Kritiikki kohdistuu tältä osin pääasiassa tilanteisiin, joissa joku muu kuin yhteisössä määrävässä asemassa oleva henkilö on tehnyt rikoksen. Se henkilöpiiri, jonka teot samaistetaan oikeushenkilön teoksi, on nähty liian laajana tehokkaan ohjausvaikutuksen kannalta.²⁶⁴ Sen sijaan tilanteissa, joissa rikoksen on tehnyt osakas, joka myös työskentelee yhtiössä, toimii rikosten ehkäisy kuten perinteisten rikosten.²⁶⁵ Tällaisessa tilanteessa, joka koskee suurta

²⁶² Arlenin mukaan ennaltaehkäiseminen siten, että se maksimoi sosiaalisen hyödyn on jopa ensisijainen tavoite, ks. *Arlen* 2012b, s. 329.

²⁶³ *Arlen* 2012b, s. 329–330.

²⁶⁴ Ks. esim. *Khanna* 1996, s. 1488–1491.

²⁶⁵ *Arlen* 2012b, s. 330.

osaa yrityksistä, seurauksen kohdistuminen yhtiöön kohdistuu myös suuremmin sen teki-
jään, jolloin ohjausvaikutuksen oletetaan toteutuvan. Luonnollinen kritiikin kohde on tällöin
se, miksi oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarvitaan, kun seurauksen voisi näissä tapauk-
sissa kohdistaa suoraan rikoksen tehneeseen henkilöön.²⁶⁶ Nähdäkseni tämä kritiikki on poh-
jimmiltaan palautettavissa jaksossa 3.4.1 käsiteltyihin teemoihin eli siihen, että oikeushen-
kilö ei ole tietoinen toimija, joka voisi itse tehdä valintoja. Toisaalta etenkin suuremmissa
yhtiöissä tosiasiallisesti päättävässä asemassa oleva henkilö voi olla hyvinkin kaukana yh-
tiön osakkeen omistajista, jolloin tämän henkilön asettaminen vastuuseen ei tarkoittaisi vas-
tuuta myös yhtiölle.

Rikosten ehkäisyn ohella myös *ex post* ohjausvaikutusta on kritisoitu. Kritiikkiä on kohdis-
tettu erityisesti *Guidelines Manual* -ohjeita kohtaan. Ohjeistus ei kritiikin mukaan onnistu
siinä, että oikeushenkilöt tunnistaisivat, raportoisivat ja sanktioisivat väärinkäytöksiä
omassa organisaatiossaan. Itse asiassa vaikutus voi olla jopa päinvastainen. Joissakin tilan-
teissa toiminnassaan havaitun laittomuuden ilmiäntava yritys voi saada jopa kovemman ran-
gaistuksen, kuin yritys, joka ei ilmianna toiminnassaan havaitsemaansa laittomuutta.²⁶⁷ On
selvää, että tällaisessa tilanteessa sääntely ei edesauta niiden tavoitteiden toteutumista, joita
varten se on luotu. Mikäli sääntely toimii tällä tavoin edes osittain itseään vastaan, tulisi sitä
ehdottomasti kehittää.

Guidelines Manual -ohjeiden epäonnistumisen puolesta puhuu myös se, että Yhdysvaltain
oikeusministeriö on antanut liittovaltion syyttäjille laajat valtuudet harkita sopia syyttämättä
jättämisestä tai syytteiden lykkäämisestä (*NPA/DPA*-sopimus).²⁶⁸ Syyttäjät myös käyttävät
näitä sopimuksia hyvin aktiivisesti Yhdysvalloissa. Sopimusten laajaa käyttämistä on kriti-
soitu useista syistä. Esimerkiksi *DPA*-sopimukset ulottavat syyttäjien valtaa yritysten liike-
toiminnan valvonnan ja ohjaamisen alueelle, joka ei vastaa syyttäjälaitoksen ydintehtävää
eikä ydinosamisaluetta.²⁶⁹ Kuitenkin sopimusten määrä on kasvussa ja syytteitä nostetaan
aiempaa vähemmän.²⁷⁰ Oikeusministeriön ohjeistus on luonut jopa rinnakkaisen järjestel-
män *respondeat superior* -vastuumallin rinnalle. *Respondeat superior* on tuomioistuimissa

²⁶⁶ Khanna 1996, s. 1532 ja alaviite 286.

²⁶⁷ Arlen 2012b, s. 361. Laajemmin ks. Arlen 2012b, s. 340–358.

²⁶⁸ Arlen 2012b, s. 358–361. *NPA* (non-prosecution agreement) ja *DPA* (deterred prosecution agreement).

²⁶⁹ Plimpton – Walsh 2010, s. 361–362 alaviitteineen.

²⁷⁰ Esim. vuosina 2006–2019 vain kaksitoista yhtiötä tuomittiin rikoksesta tuomioistuimessa, ks.
Lund – Sarin 2021, s. 296.

de jure käytettävä vastuumalli, mutta syyttäjien tekemät sopimukset ovat niin yleisiä, että niiden edellytykset ovat useimmissa tapauksissa *de facto* sovellettavaa oikeutta.²⁷¹

Seuraamuksiin liittyen kritiikkiä on esitetty myös muun muassa siitä, että sakkotuomioiden toimeenpanossa on ilmeisen suuria ongelmia. Erityisesti talousrikosten osalta sakkojen keräysvajetta on kuvattu valtavaksi.²⁷² Kaiken kaikkiaan oikeushenkilön rangaistusvastuu onkin saanut jo vuosikymmenten ajan osakseen suurta kritiikkiä Yhdysvalloissa.

Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin tuotu esiin, että oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole ongelmiseen yksin. Likimain kaikki kritiikki, jota on esitetty oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta, pätee myös niin sanottuihin tavallisiin rikoksiin, joita käsitellään liittovaltiotasolla.²⁷³ Toisin sanoen esitetty kritiikki ei ilmeisesti kaikilta osin päde vain oikeushenkilön rangaistusvastuuseen Yhdysvalloissa, vaan on merkki laajemmista systeemitasen ongelmista koko rikosoikeusjärjestelmässä.

Suomessa kritiikkiä ei ole esitetty likimainkaan yhtä laajasti kuin Yhdysvalloissa. Tämä on luonnollista, kun otetaan huomioon huomattavasti lyhyempi historia, vaikka aiheesta on käyty keskustelua jo 1970-luvulta saakka. Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuu oli Suomessa pitkän valmistelun tulos, jonka aikana mahdollisiin epäkohtiin on kyetty hakemaan ratkaisua jo ennen sääntelyn voimaantuloa. Suomalaisessakin oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin tuotu esiin myös kriittisiä näkökulmia oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.²⁷⁴ Seuraavassa tuon esiin erityisesti tavoitteiden toteutumisen kannalta keskeisimpiä kriittisiä näkökulmia.

Jo edellä on tuotu lyhyesti esiin rikosoikeudellisen vastuun kohdistamisen problematiikkaa osakeyhtiön sulautumistilanteissa, jonka osalta oikeustila on nähty toisaalta tulkinnanvaraiseksi, toisaalta vastuuseen on suhtauduttu torjuvasti.²⁷⁵ Kritiikkiä on esitetty myös

²⁷¹ Arlen – Buell 2020, s. 707–708.

²⁷² Ross – Pritikin 2011, s. 454.

²⁷³ Ks. Beale 2007. Laajin kritiikki oikeushenkilön rangaistusvastuuta kohtaan, sen yleisen tarpeettomuuden lisäksi, on kohdistunut *respondeat superior* -vastuumalliin. Beale esittää, ettei kyse ole oikeushenkilön rangaistusvastuulle uniikista ongelmasta, vaan ongelma koskee laajemmin koko Yhdysvaltain liittovaltion rikosoikeutta, ks. Beale 2007, s. 1513–1518.

²⁷⁴ Kenties laajimmin kehitystarpeita on lähivuosien aikana selvittänyt ja systematisoinut oikeusneuvos Jussi Tapani oikeusministeriölle tekemässään selvityksessä, ks. Tapani 2021, s. 45–58.

²⁷⁵ Tulkinnanvaraisuudesta, ks. Tapani 2021, s. 13. Torjuvasta suhtautumisesta, ks. Kotiranta 2021a ja 2021b, s. 319–322.

vastuumallien osalta. *Nissinen* on kuvannut organisaatiohuolimattomuuden vastuumallia työturvallisuusrikosten osalta vakiintumattomaksi, kehittymättömäksi ja sirpaleiseksi, jolloin vastuun soveltuminen on epävarmaa.²⁷⁶ Peilikuvana tälle on luonnollisesti se, että voi olla vaikeaa ennustaa niitä toimia, joilla voidaan välttää organisaatiohuolimattomuuden aktualisoituminen. Epävarmuus oikeudellisesta tilasta on omiaan heikentämään sääntelyn ohjausvaikutusta. Epävarmuuden vallitessa ei voida varmuudella tietää mihin suuntaan toimintaa tulisi kehittää, jotta vastuu voidaan välttää.

Vastuun kohdistamiseen liittyviä ongelmia on eritelty myös *Lahti*, jonka mukaan oikeushenkilössä vastuuasemassa olevien piiri tulisi määritellä yhtenäisesti.²⁷⁷ Kehitysehdotusten suuntautuminen vastuun kohdistamisessa ilmenneisiin ongelmiin on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon, vastuun oikean kohdistumisen olleen toinen selkeästi julkilausutuista tavoitteista oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämiseksi. Kyse on monimutkaisesta problematiikasta, joten yllättävämpää olisikin, jos minkäänlaisia ongelmia ei olisi ilmennyt näiden vajaan 30 vuoden aikana, kun yhteisövastuu on Suomessa ollut.

Toisena kritiikin kohteena nostan esiin seuraamusjärjestelmän yksipuolisuuden. Kuten Yhdysvaltoja koskevissa jaksoissa on havainnollistettu, tarjoaa monipuolisempi seuraamusten käyttö yhteiskunnalle sakkorangaistusta järeämpiäkin keinoja puuttua oikeushenkilön toimintaan. Keskustelun aloittamista muidenkin yhteisörangaistusten käyttöönotosta ehdotettiin työterveyslaitoksen alaisessa tutkimushankkeessa. Muina mahdollisina rangaistuksena nostettiin esiin ulkopuolinen valvonta, julkisuus, toimintaluvan väliaikainen peruuttaminen, yhteisöjen vapauden rajoittaminen ja väliaikainen kielto osallistua julkisen sektorin tarjouskilpailuihin.²⁷⁸

Voimassa olevan seuraamuksen eli yhteisösakon osalta oikeusministeriön selvityksessä kritisoidaan sitä, että hallinnolliset seuraamukset voivat olla merkittävästi korkeampia kuin yhteisösakko. Lisäksi huomautetaan, että yhteisösakon enimmäismäärä ei ole välttämättä tarpeeksi korkea ohjaamaan, erityisesti suurten, oikeushenkilöiden toimintaa.²⁷⁹ Rikosten ennaltaehkäisyä ja oikeushenkilöiden toimintaa tehokkaammin ohjaavan sääntelyn

²⁷⁶ *Nissinen* 2019.

²⁷⁷ *Lahti* 2019, s. 220.

²⁷⁸ *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 51.

²⁷⁹ *Tapani* 2021, s. 43–44 ja 54.

kehittämisestä käytävä keskustelu toivottavasti lisääntyy tulevaisuudessa. Tämä olisi nähdäkseni suotavaa, jotta rikosoikeudellinen päätöksenteko ei jäisi jälkeen liike-elämän muuttuvista vaatimuksista.

5 LOPUKSI

5.1 Yhteenveto ja johtopäätökset

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteet ilmentävät osaltaan rikosoikeuden tavoitteita ylipäänsä. Näin on sekä Suomessa että Yhdysvalloissa. Suomessa lain esitöissä julkilausuttuina tavoitteina voidaan pitää rangaistusten kohdistuminen oikeaan tahoon sekä oikeushenkilöiden tehokas ohjaaminen. Tavoitteet ilmentävät osaltaan hyvitys- ja preventioteorioita. Rangaistuksen retributiivinen vaikutus ei voi toteutua, mikäli rangaistus ei kohdistu oikeaan tahoon. Tehokkaalla ohjausvaikutuksella taas pyritään ensisijaisesti ehkäisemään rikoksia. Toisaalta rangaistuksen tai rangaistusuhan oikeaa kohdistumista voidaan pitää tehokkaan ohjausvaikutuksen toteutumisen ja siten prevention ensivaiheena. Yhdysvalloissa ensisijaisena tavoitteena on sekä ennaltaehkäisevä että jälkikäteinen ohjausvaikutus. Sekä kongressin asettamat mallituomitsemisohjeet että oikeusministeriön ohjeet syyttäjille antavat laajat valtuudet puuttua oikeushenkilöiden toimintaan, kun oikeushenkilön toiminnassa on syyllistytty rikokseen. Edellä esitetysti oikeusministeriön ohjeet syyttäjille ovat olleet reaktio kongressin antamien *Guidelines Manual* -ohjeiden epäonnistumiseen.

Tavoitteet oikeushenkilön rangaistusvastuun taustalla ovat siis hyvin lähellä toisiaan, tietylle tasolle saakka jopa samat. Niin ikään keinot näiden tavoitteiden toteutumiseen ovat pohjimmiltaan melko samankaltaisia. Molemmissa järjestelmissä luonnollisen henkilön teko voidaan konstruoida oikeushenkilön teoksi. Molemmissa maissa seurauksena on yhteisölle määrättävä sakko. Mahdollisia seuraamuksia on toki Yhdysvalloissa enemmän ja tavoitteena näyttäisi olevan vahvempi kontrolli laittomuuksiin syyllistyneisiin yhteisöihin. Kuitenkin myös Suomessa on nähty tarvetta muidenkin seuraamusten harkinnalle yhteisösakon rinnalle.²⁸⁰ Ottamatta suoraan kantaa siihen kuinka toivottavaa muitakin seuraamuksia olisi tuoda Suomeen, on seuraamusten pohtimisessa kenties suurin potentiaali isoillekin muutoksille, verrattuna esimerkiksi keskusteluun eri vastuumalleista.

Jo vuosikymmenten ajan on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan *common law*- ja *civil law* -oikeusjärjestelmät eivät ole enää niin kaukana toisistaan, kuin niiden voisi päätellä olevan

²⁸⁰ *Alvesalo-Kuusi ym.* 2017, s. 51.

tarkasteltaessa molempien järjestelmien historiallista lähtötilannetta. Askel askeleelta erilaiset oikeusjärjestelmät ovat lähestyneet toisiaan mukautumaan sosiaalisiin tarpeisiin sekä taloudellisiin ja teknisiin toimintaympäristöihin. Tämän seurauksena oikeudelliset ongelmat ovat samankaltaisia, jolloin myös ratkaisut muistuttavat toisiaan.²⁸¹ Tämä jo 1960-luvulla esitetty näkökulma pätee myös 2020-luvun moderneissa länsimaisissa demokraattisissa yhteiskunnissa, joihin sekä Suomi että Yhdysvallat lukeutuvat.²⁸² Pohjimmiltaan yhteiskunnissa vallitsee samankaltaiset arvot, joten olisikin erikoista, että kriminaalipoliittisesti pyritäisiin toteuttamaan hyvin erilaisia tavoitteita.

Suurimmat erot löytyvätkin nähdäkseni siinä, miten näitä tavoitteita pyritään toteuttamaan. Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa sääntelyä valmisteltiin verrattain pitkään. Sen jälkeen, kun 1970-luvulla aiheesta alettiin käymään keskustelua, kesti reilut 20 vuotta ensimmäisen säännöksen voimaantuloon. Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuu onkin huolella valmisteltu ja pitkälle mietitty kokonaisuus. Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuu on edellä kuvatusti enemmän reaktio yhteiskunnan toiminnassa havaittuun tarpeeseen. Tällainen suunnittelemattomuus on epäilemättä osaltaan vaikuttanut siihen, että oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut alttiina kritiikille. Tässä esitetty kuvaa kärjistetysti niitä eroja, joita voidaan yleisemminkin havaita *common law*- ja *civil law* -järjestelmien välillä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta kohtaan esitetty kritiikki on ollut yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa laaja-alaista. Kritiikin voi jakaa kahteen pääasialliseen luokkaan, jotka palautuvat rikosoikeuden tehtäviin eli sovitukseen ja estämiseen. Muu kritiikki voidaan nähdä näistä kumpuavien ongelmien ilmentyminä. Jyrkimpien kritisoijien mukaan rikosoikeuden ainoa tehtävä on rankaiseminen. Rankaiseminen taas pitää sisällään moraalisen elementin. Moraalittomina oikeussubjekteina oikeushenkilöitä ei täten voida rankaista. Tätä lievemässä kritiikissä oikeushenkilön rangaistusvastuu voidaan nähdä sinänsä legitiiminä vastuumuotona, kunhan se on hyödyllistä. Hyödyllisyydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että rangaistusvastuu ehkäisee tehokkaasti rikoksia. Tällöin kritiikki kohdistuu siihen,

²⁸¹ Dainow 1967, s. 434.

²⁸² Suomi ja Yhdysvallat eivät kuitenkaan ole samalla viivalla mitä tulee kumpaankaan kategorisointiin. Ensinäkin, Yhdysvallat on ainoa länsimaa, jossa on käytössä kuolemanrangaistus, ks. Amnesty 2023, Kohta: The global view: death sentences and executions 2008-2021. Lisäksi The Economist Intelligencen vertailussa Yhdysvaltoja kuvataan vialliseksi demokratiaksi (*Flawed democracy*). Erityisen huonot pisteet (6.43/10 vrt. Suomi 9.29/10) hallinnon toimimisesta (*Functioning of government*), ks. EIU 2022, s. 12.

että näin ei ole, vaan esimerkiksi yksilöllinen rikosvastuu tai oikeushenkilöön kohdistetut siviilioikeudelliset seuraamukset toteuttaisivat tätä tavoitetta paremmin.

Nähdäkseni kritiikki tehottomuutta kohtaan kiteytyy kritiikkiin sitä kohtaan, että *respondeat superior* -vastuumalli ulotettiin oikeushenkilöiden piirissä tehtyihin rikoksiin. *Respondeat superior* on tutkimuksessa esitetyllä tavalla ankaralle isännänvastuulle perustuva malli, jolloin vastuun välttämiseksi isännän tulisi tehdä kaikki mahdolliset toimet rikoksen ehkäisemiseksi. Kärjistetysti voidaan sanoa, että vastuun syntymisen kannalta ei ole merkitystä onko rikoksen tehnyt tekijä esimerkiksi yhtiön toimitusjohtaja vai rivityöntekijä.²⁸³ Rangausvastuuta ei poista se, että työntekijä on toiminut vastoin nimenomaisesti annettuja ohjeita.²⁸⁴ Vastuu voi syntyä myös tilanteessa, jossa työntekijä on toiminut ilman toimivaltaa arvioitavana olevan teon tekemiseen.²⁸⁵

Yhteisöt ovat siis käytännöllisesti katsoen täydessä vastuussa kaikkien niiden puolesta toimivien henkilöiden tekemisistä. Ei nimittäin liene mahdollista tehdä kaikkea kuviteltavissa olevaa sen eteen, ettei yhteisön toiminnassa voida tehdä rikosta. Tämän seurauksena kannustin ennaltaehkäiseviin toimiin heikkenee, koska mitään toimenpiteitä ei pidetä riittävänä. Edellä mainittu on paradoksaalisesti seurausta siitä, että rikosoikeudellinen vastuu on asetettu laajemmalle joukolle oikeussubjekteja. Tällä on pyritty retributiivisten tavoitteiden ohella, laaja-alaisemman ohjausvaikutuksen toteutumiseen. Tavoite on kuitenkin kääntynyt itseään vastaan, mikäli kiellettyjen toimien ehkäiseminen ei käytännöllisesti katsoen ole mahdollista.

Suomessa kritiikki ei ole ollut likimainkaan yhtä voimakasta. Kuitenkin esimerkiksi jo edellä esille tuotu *Nissisen* puheenvuoro tuo esiin samankaltaisia ongelmia.²⁸⁶ Tällä tarkoitan nimenomaan sitä, että toimijoiden voi olla hyvin hankalaa ennustaa rikosoikeudellisesti sanktoidun toiminnan alaa. Mikäli yrityksille ei ole selvää minkälaisella toiminnalla voidaan välttää rikosoikeudellisen vastuun aktualisoituminen, ei ohjausvaikutus voi toteutua ainaakaan parhaalla mahdollisella tavalla. Ennalta estävyyden edellytyksenä on se, että yritysten

²⁸³ Merkitystä tällä seikalla voi tuki olla seuraamuksen kannalta.

²⁸⁴ *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States* 1909.

²⁸⁵ *United States v. Hilton Hotels Corp.* 1973.

²⁸⁶ *Nissinen* 2019.

on kannattavaa ryhtyä ennakoiviin toimiin. Tämä edellytys ei toteudu, jos tarvittavien ennaltaehkäisevien toimien luonteeseen sisältyy epävarmuutta.

5.2 Pohdintaa de lege ferenda

Tässä jaksossa pohdin sitä, voisiko oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntelyyn ottaa Suomessa mallia Yhdysvalloissa siten, että tavoitteet toteutuisivat paremmin. Kuten olen edellisessä jaksossa argumentoinut Yhdysvalloissa isännän vastuulle perustuvassa *respondeat superior* -vastuumallissa henkilöpiiri, jonka teot voivat aktualisoida oikeushenkilön rangaistusvastuuna on liian laaja. Tähän suuntaan Suomessa ei ole siis mielestäni tarvetta mennä. Suomessakin on kuitenkin nostettu henkilöpiirin osalta esiin tarvetta selkiyttää sääntelyä.²⁸⁷ Kyse ei kuitenkaan ole välttämättä henkilöpiirin laajentamisesta, vaan sen yhtenäistämisestä, joka osaltaan toteuttaisi oikeushenkilön rangaistusvastuun ennaltaehkäisevää ohjausvaikutusta.

Ennaltaehkäisevää tavoitetta pyrkii toteuttamaan myös sakkorangaistuksen uhka pelotevaikutuksen avulla.²⁸⁸ Sakkojen rahamäärissä on maiden välillä selkeä ero niiden ylärajan osalta. Tulisiko Suomenkin pyrkiä nostamaan yhteisösakon rahamäärää? Kahdesta jo edellä esitetystä syystä tätä tulisi harkita. Kuten oikeusministeriön selvityksessä todetaan, on tietyllä tapaa ongelmallista, että hallinnollinen seuraamus voi olla huomattavasti korkeampi kuin rikosoikeudellinen rangaistus. Lisäksi matala yhteisösakko ei ole välttämättä riittävä pelote ehkäistäkseen rikollisuutta.²⁸⁹ Näistä näkökulmista jälkimmäinen on merkityksellisempi oikeushenkilön rangaistusvastuun tavoitteiden toteutumisen kannalta. Oikeushenkilöiden erilaisuus asettaa omat haasteensa sopivan rangaistusasteikon määrittämiselle. Miten löytää sopiva rangaistusasteikko toisaalta pienille muutaman hengen yrityksille ja toisaalta suurille monikansallisille konserneille? Tämä olisi mielestäni pohtimisen arvoinen asia, koska erityisesti suurten vakavaraisten yritysten osalta rangaistusasteikon yläpää lienee riittämätön.

Yhteisösakon enimmäismäärän lisäksi toinen radikaaliksikin luonnehdittava ero löytyy yhteiskunnan ohjauskeinoista *ex post*. Suomessa rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin 2 kohta antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden harkita oikeushenkilön toimia teon jälkeen. Kynnys

²⁸⁷ Lahti 2019, s. 220.

²⁸⁸ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2019, s. 239.

²⁸⁹ Tapani 2021, s. 53–54.

on kuitenkin korkealla, koska ainoa tuomioistuimen keino on pykälän mukaan tuomitsematta jättäminen. Yhdysvalloissa sen sijaan seuraamusjärjestelmä perustuu sille ajatukselle, että mitä enemmän jälkikäteisiä toimia tehdään, sitä enemmän tuomittava yhteisösakko laskee.²⁹⁰ Lisäksi oikeushenkilöiden suvereniteettiin voidaan puuttua hyvin laajasti, pakottamalla ne rangaistuksen uhalla erilaisiin tervehdyttäviin toimiin organisaatiossaan. Yhdyn siihen edellä esitettyyn oikeuskirjallisuudessa esiin tuotuun näkemykseen, että keskusteluiden seuraamusten käyttöönotosta olisi tervetullutta. Muut seuraamukset voisivat osaltaan lisätä oikeushenkilön rangaistusvastuun preventiovaikutusta.

Muihin seuraamuksiin liittyy kuitenkin myös ilmeisiä ongelmia, kuten esimerkiksi tilanteessa, jossa yritys pakotetaan tuomion puitteissa vastuullisuusohjelman toteuttamiseen. Mikä olisi ohjelman sisältö ja kuka siitä päättäisi? Kuka valvoisi ohjelman toteuttamista? Kuinka kauan ohjelman tulisi olla voimassa? Ja rikosoikeudellisesti kaikkein keskeisimpänä kysymyksenä: Olisiko tämänkaltainen oikeushenkilöitä ohjaava toiminta enää laisinkaan rikosoikeutta?

Kaiken kaikkiaan uskon, ja pidän myös suotavana, että oikeushenkilön rangaistusvastuun ympärillä käytävä keskustelu tulee lisääntymään. Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuun historia on merkittävästi pidempi. Ajan kuluessa myös Suomessa tullaan todennäköisesti huomaamaan entistä enemmän sääntelyn kehityskohteita. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on ollut myös sidoksissa yhteiskunnan muutoksiin, erityisesti teolliseen vallankumoukseen. Ensimmäinen 1800-luvun molemmiin puolin (merkittävimpana keksintönä höyrykone), toinen 1800-luvun puolivälin jälkeen (sähkö), kolmas 1960-luvun alusta (automaatio) ja neljäs 2010-luvulta alkaen (kyberfyysiset järjestelmät).²⁹¹ Suuri muutoksen tarve havaittiin Suomessa tämän kategorisoinnin mukaisen kolmannen vallankumouksen aikana. Aika näyttää aiheuttaako niin sanottu neljäs vallankumous, teollinen internet, aiheutta yhtä järjestyttäviin muutoksiin rikosoikeuden ja erityisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta. Uskallan ennustaa, että vastaus on kyllä.

Tällaiset menneisyyteen suuntautuvat argumentit, joilla pyritään ennustamaan tulevaisuutta sisältävät sen perustavanlaatuisen ongelman, että mennyt ei ole tae tulevasta. Lisäksi on edelleen korostettava, että Suomen ja Yhdysvaltain oikeusjärjestykset sisältävät lukuisia

²⁹⁰ *Guidelines Manual 2021*, s. 509.

²⁹¹ *Collin – Saarelainen 2016*, s. 39.

eroja, joista tässä tutkimuksessa on tuotu esiin vasta pieni osa. Kehitys kuitenkin noudattelee usein samoja uria ja onkin odotettavissa, että ajan kulumisen yhdistettynä yhteiskunnan vääjäämättömään kehitykseen luo painetta muutoksille tai ainakin enenevälle keskustelulle oikeushenkilön rangaistusvastuulla tavoiteltavien päämäärien osalta.